

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Redactori

Pr. Constantin Olariu
Drd. Dragoș Cătălin Jumugă
Pr. Drd. Andrei-Lucian Ionescu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Revista poate fi consultată
în format electronic, în limba română
și în limba engleză, pe site-ul
www.revistamartyria.ro.

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
– Președinte fondator,
Pr. Constantin Olariu, Consilier Cultural
al Arhiepiscopiei Râmnicului

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Acad. Prof. Univ. Dr. Ilie Bădescu, Academia Română
Prof. Irakli Brachuli, Department of Ethics
and the Philosophy of Religion, „Ivane Javakhishvili”
Tbilisi State University, Georgia
Dr. Bogdan Tătaru-Cazaban, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
V. Rev. Archim. Maximos Conostas, Professor of Patristics and
Orthodox Theology, Director Pappas Patristic Institute, Holy
Cross Greek Orthodox School of Theology, Brookline, MA, SUA
Dan Ciachir, scriitor – București
Prof. Univ. Dr. Habil. Ion Marian Croitoru, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. Univ. Dr. Nae Georgescu, București
Lector Univ. Dr. Octavian Gordon, Universitatea București
Prof. Univ. Dr. Marina Kolovopólu, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. univ. dr. Giorgi Kvesitadze, Președintele Academiei
Naționale de Științe a Georgiei
Fr. Bassam A. Nassif, Ph.D., D.Min., Associate Professor
of Pastoral Theology, *Saint John of Damascus* Institute
of Theology, University of Balamand, Lebanon
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade, Universitatea din București
Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu, membru AOSR – București
Conf. Univ. Dr. Nicolae Xionis, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. Anastasia Zakariadze, Anthim the Iberians Scientific
Center for Studying Philosophy and Theology,
„Ivane Javakhishvili” Tbilisi State University, Georgia

An VIII, Nr. 1 (XV) ianuarie – iunie 2023

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Pronia lui Dumnezeu **5**
sau despre susținerea
și cârmuirea lumii prin iubire
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Teologia în lumea globalizată de astăzi **12**
Conf. Dr. Nicolae Xionis

Mariologia hristologică **21**
a Acatistului Maicii Domnului
Prof. univ. asoc. Stoyan Chilikov

Ortodoxia și provocările contemporane: **36**
demitizarea unei legături. O altă lectură
Conf. Dr. Marina Kolovopulu

STUDIA HUMANITATIS

Vartolomeu Stănescu **41**
– ierarh cult și senator patriot (I)
Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

Viața și activitatea tipografică a **53**
episcopului-cărturar Chesarie al Râmnicului
Pr. prof. Petre Mateiescu

Completări documentare referitoare **65**
la viața și activitatea Sfântului Ierarh
Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului
Dr. Oana-Mădălina Popescu

Schitul Cetățuia, **81**
o ctitorie basarabească ce va renaște
Dr. Florin Epure

Estetica frumuseții. Note despre **92**
icoana bizantină: teologie și artă
Monahia Atanasia Văețiși

Ascultându-l pe Patriarhul Iustin **99**
Dan Ciachir

VERBA PATRUM

Cuvânt al [Sfântului Ioan Hrisostom] **103**
cu privire la săptămâna de la jumătatea
[zilelor] de post [ale Păresimilor]
Sfântul Ioan Gură de Aur
Traducere din limba greacă
de Dr. Andrei-Ion Popescu

ARS CHRISTIANA

„Minunea” – un film despre un miracol **107**
al Sfântului Nicolae, care a zguduit
Uniunea Sovietică
Elena Dulgheru

VIA PEREGRINA

Râul Iordan – Epifania noastră **117**
Stavrofora Theodora Videscu

COLLOQUIUM

Bucuria și responsabilitatea **125**
vieții monahale
Interviu cu Protos. Grigorie Stavarache

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Pronia lui Dumnezeu sau despre susținerea și cârmuirea lumii prin iubire

Pe fondul numeroaselor crize, a neîncrederii și, mai ales a nesiguranței care marchează în prezent omenirea și opacizează experiența proniei dumnezeiești, a îndumnezeirii omului și transfigurării creației, se impune o reflecție teologică care să redescopere delicatețea atotcuprinzătoarei iubiri a Părintelui Ceresc care îl orientează pe om spre asemănarea și comuniunea cu Dumnezeu.

Acțiunea proniatoare a lui Dumnezeu are ca temei înțelepciunea și iubirea Lui, iar harul proniator s-a manifestat din primul moment al creației, care dezvăluie realitatea Providenței și arată condiția lumii în mâinile lui Dumnezeu, Care este atotprezent: „unde mă voi duce de la Duhul Tău, și de la fața Ta unde voi fugi? De mă voi sui în cer, Tu acolo ești. De mă voi pogorî în iad, de față ești» (Psalmi CXXXVIII, 7-8).

Dumnezeu pe „toate cu înțelepciune le-a făcut”, „frumoase și la timpul lor; a pus în inima lor veșnicia” (Ecclesiast III, 11) și cârmuiește dumnezeiește totul, căci „prin Creație, a dat lumii ca scop unitatea ei în El”¹, potrivit planului Său din veșnicie, a „tainei celei din veac ascunse” cu privire la mântuirea și desăvârșirea lumii, respectând libertatea ființelor raționale.

Pronia dumnezeiască este autoritatea atotmăntuitoare și susținătoare față de zidirile Sale, sensibile și inteligibile², prezente și viitoare și „trebuie să se știe – scrie Sfântul Ioan Damaschin – că există numeroase modalități ale Proniei divine și că nu se pot nici explica în cuvinte, nici pătrunde cu mintea”³. Raportul între Pronia lui Dumnezeu și libertatea ființelor raționale se revelează prin „teologia mistică pe care o primește în extaz negrăit numai mintea curată prin rugăciune, (care) s-a întâlnit negrăit cu Dumnezeu în neștiință ca într-un întuneric și a primit în el pe dinăuntru, în minte, întipărirea dogmelor drepte credințe, iar pe dinafară, ca

¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILĂ, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Opere complete*. Vol. 5, Ed. Basilica, București, 2013 p. 531.

² „Deschizând Tu mâna Ta, toate se vor umple de bunătăți. Dar întorcându-Ți Tu fața Ta, se vor tulbura; lua-vei duhul lor și se vor sfârși și în țărână se vor întoarce. Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului” (Ps. CIII, 29-31).

³ SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica* II, 29.

tablele lui Moise, harurile virtuților, prin degetul lui Dumnezeu, adică prin Sfântul Duh”⁴.

Pentru a înțelege modul în care Se manifestă purtarea de grijă a lui Dumnezeu este necesară exersarea privirii lăuntrice, pornind de la datele revelației prin raportare la o relație iconică a lui Dumnezeu, o eliberare „de cele trecătoare”, în care omul „a devenit al său propriu, s-a descoperit pe sine, vede sinea sa tainică și indefinit de adâncă, (și) a pus în funcție mintea sa atotstrăvăzătoare și prin sinea sau prin mintea sa străvăzătoare vede pronia lui Dumnezeu lucrând în toate”⁵.

Descoperim Pronia ca dovadă a iubirii nesfârșite a lui Dumnezeu față de lume, întrucât „El face să răsară soarele Său peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei dreapți și peste cei nedreapți” (Matei V, 45) și „nimeni nu e creator decât în libertatea spiritului, și nimeni nu creează fără dragoste”⁶, iar „iubirea lui Dumnezeu pentru om este atât de mare, încât ea nu poate constrânge, căci nu poate exista dragoste fără respectul celui-lalt. Voința divină se va supune întotdeauna căutărilor, abaterilor, chiar și revoltelor voinței umane, pentru a o conduce spre un consimțământ liber. Aceasta este Providența Divină”⁷.

Thomas Spidlik arată că scopul prioritar al Providenței constă în mântuirea și îndumnezeirea creației⁸. Fără ajutorul lui Dumnezeu, lumea nu-și putea îndeplini scopul pentru care a fost creată, iar pentru aceasta Creatorul a toate S-a revelat ca Proniator, atât în scopul păstrării creației, dar și pentru a descoperi taina prezenței Sale, nerevelată niciodată pe de-a întregul⁹, și a solicitudinii pentru comuniunea cu Sine.

Și „Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (Ioan III, 16). S-a Înrupat Fiul lui Dumnezeu, Care prin ascultarea Sa desăvârșită de Tatăl, prin Jertfa Sa pe cruce și Învierea Sa, „înălțându-Se la ceruri, a dăruit harul negrăit al Duhului Sfânt”¹⁰. Întreaga perioadă de pregătire a omenirii pentru nașterea Fiului lui Dumnezeu descoperă, în mod incontestabil, permanenta purtare de grijă a lui Dumnezeu, Care povățuiește poporul spre a-l împlini voia: „A dat o lege, a trimis prooroci, a lovit, a ușurat, a dus

⁴ Cuvântul 36: *Alt înțeles duhovnicesc despre același (Moise)*, în SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, Traducere din limba greacă veche, introducere și note de Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, pp. 222-223.

⁵ Nota 179 a Părintelui Dumitru Stăniloae la Cuvântul 36: *Alt înțeles duhovnicesc despre același (Moise)*, în SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, p. 223.

⁶ Nichifor CRAINIC, *Nostalgia Paradisului*, p. 25.

⁷ Vladimir LOSSKI, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, pp. 99-100.

⁸ Thomas SPIDLIK, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, trad. I. Ică Jr., 1997, p. 163.

⁹ „Cu adevărat Tu ești Dumnezeu ascuns, Dumnezeul lui Israel, cel izbăvitor” (Isaia XLV, 15).

¹⁰ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Scrisori din exil, despre deprimare, suferință și providență. Către Olimpiada și cei rămași credincioși*, volum realizat de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003, p. 288.

în captivitate, a învrednicit de libertate și n-a încetat de la început și până la sfârșit să facă să lucreze toate pentru mântuirea noastră”¹¹. Mai mult decât atât, în lumina credinței, înțelegem, de fapt, că fiecare moment promotor din Vechiul Testament anunța în chip profetic revărsarea darurilor Duhului Sfânt.

„...Dumnezeu, Care este bun în chip neschimbat nu nimicește și nici nu împiedică libertatea. El găsește întotdeauna modalitatea de a se îngriji de toate pentru ca să nu fie micșorată libertatea ființelor raționale...” ❧

Astfel, deopotrivă cu păstrarea identității neschimbate a întregii creații,¹² Pronia s-a manifestat în darul și actul conlucrării lui Dumnezeu pentru îndumnezeirea creației și continuă prin conducerea lumii către cerul nou și pământul nou al Împărăției Cerurilor. „Lumea nu se conduce prin forța materiei brute, nici prin forța destinului orb sau a întâmplării fatale, ci prin forța morală divină a

providenței, care lucrează astfel, ca să împace autoritatea cu libertatea, iubirea cu legea și bunătatea cu dreptatea”¹³.

Însă, Dumnezeu Se comunică treptat și Își revarsă dragostea pe măsura progresului nostru duhovnicesc și a dorinței de a ne împărtăși din iubirea Sa, spre dobândirea Împărăției Cerurilor, care nu este „supusă și zidită, căci este singură între toate care nu este stăpânită și atârnată, dincolo de orice timp și orice veac și nici nu are început care să o înceapă sau sfârșit sub veacuri sau timp”¹⁴. Sfântul Iustin Popovici arată că „Pronia ajută ființele raționale și libere, dar prin acest ajutor ea nu alterează, nu nimicește, nu stânjenește libertatea lor, pentru că libertatea este ea însăși un dar al lui Dumnezeu, un dar care constituie miezul naturii ființelor raționale, un dar care le face să fie ceea ce ele sunt, un dar prin care le-a fost conferită un fel de identitate personală și irevocabilă. Nu există aici și nici nu poate să fie vreun conflict sau vreo neînțelegere, căci Dumnezeu, Care este bun în chip neschimbat nu nimicește și nici nu împiedică libertatea. El găsește întotdeauna modalitatea de a se îngriji de toate pentru ca să nu fie micșorată libertatea ființelor raționale”¹⁵.

Dumnezeu nu anulează libertatea făpturilor, ci permite exercitarea libertății de acțiune și dorește manifestarea liberei voințe, binecuvântându-le pe cele pe care le dorește și lăsându-le să se petreacă pe cele pe care le

¹¹ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Scrisori din exil, despre deprimare, suferință și providență. Către Olimpiada și cei rămași credincioși*, volum realizat de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003, p.287.

¹² Pr. Prof. Dumitru STĂNILAOE, „Introducerea traducătorului” în SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, p. 34.

¹³ Ilarion V. FELEA, *Religia iubirii*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009, p. 150.

¹⁴ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Omilia 34. Despre lumina necreată”, 8, în *Omiliile II*, pp. 188-189.

¹⁵ Père Justin POPOVITCH, *Philosophie Orthodoxe de la Vérité. Dogmatique de l'Église Orthodoxe*, Collection „La Lumière du Thabor”, *L'âge d'homme*, Paris, traducere de Fratele Grigore, Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul”, Alba Iulia, în *Epifania* nr. 3 din 1998.

îngăduiește. Însă voința este în acord cu starea sufletească, cu virtuțile și patimile făpturii. Prin păcat, omul se îndepărtează de dumnezeiască purtare de grijă a lui Dumnezeu și se apropie de „izvorul tuturor răutăților”, constatând, în timp, „stricarea” minții, îmbolnăvirea trupului, distrugerea naturii și a lucrurilor, încât, în experimentarea suferinței ce decurge în chip firesc din acțiunile sale deplânge împlinirea pedepsei lui Dumnezeu. Contactul cu suferința și neîmplinirile vieții determină, de multe ori, o „micșorare” a credinței și a nădejdi, cum s-a întâmplat, de bună seamă, și cu Iov, cel ce mult a pățimit: „chiar dacă eu Îl chem și mă aude, nu cred că m-a și luat în seamă. Nu cumva mă va zdrobi cu întunecimea? Dar multe răni mi le-a făcut degeaba” (Iov IX, 16-17).

Viața lui Iov ne certifică părerea că trebuie păstrată nădejdea în Dumnezeu în mijlocul necazurilor¹⁶, iar Sfântul Ioan Gură de Aur ne-a încredințat de aceasta și prin pilduitoarele vieți ale lui Iosif și David, amândoi aleși de Dumnezeu, plini de harul Lui și având făgăduințe mari din partea Lui, îndurând, totuși, atâtea nedreptăți. Numai că ei nu s-au scandalizat, „ci au așteptat sfârșitul, știind iscusința și belșugul de mijloace de a ieși din situații fără ieșire ale înțelepciunii lui Dumnezeu”¹⁷.

Pe de altă parte, îndelunga răbdare a lui Dumnezeu nu anulează dreptatea Sa¹⁸. Cunoaștem că Dumnezeu îngăduie pedepse celor păcătoși, însă, și atunci, se manifestă purtarea Sa de grijă, căci „Dumnezeu nu-i pedepsește nici pe toți oamenii, nici după gravitatea păcatelor lor. Pedepsele Lui sunt treptate, metodice, și urmăresc un anumit scop. Deseori, pedepsind un om, îi cumințește pe mulți”¹⁹.

Mai mult decât pedeapsa, dorește Dumnezeu întoarcerea păcătosului, căci „cel fărădelege, de se va întoarce de la toate fărădelegile sale, pe care le-a făcut, și va păzi toate poruncile Mele, și va face dreptate și milă, viu va fi și nu va muri. Toate nedreptățile lui, câte le-a făcut, nu se vor pomeni, ci întru dreptatea sa pe care a făcut-o va fi viu. Au cu vrere voiesc moartea celui fărădelege, zice Domnul, și nu mai vârtos să se abată el de la calea sa cea rea și să fie viu?” (Iezechiel XVIII, 21-23). Aici se descoperă purtarea de grijă a lui Dumnezeu, Care așteaptă și ajută pe cel ce manifestă dorința de a făptui binele, de a-și schimba voința, într-o permanentă chemare la convertire, la întoarcere pe calea vieții, a binelui și a comuniunii.

¹⁶ „aducându-ți aminte de binefacerile și de marea purtare de grijă a lui Dumnezeu”, cf. SF. ANTONIE CEL MARE, *Învățăături despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în 170 de capete*, 170, în „Filocalia sau culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși”, vol. 1, Traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, București, EIBMO, 2008, p. 48.

¹⁷ *Ibidem*, p. 300

¹⁸ „voi pedepsi lumea pentru fărădelegile ei și pe cei nelegiuți pentru păcatele lor. Voi smeri mândria celor îngâmfați și obrăznicia celor cruzi o voi arunca la pământ” (Isaia XLIII, 11);

¹⁹ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Problemele vieții*, Editura Egumenița, Galați, p. 21.

Puțin cunoscute sunt planurile lui Dumnezeu pentru fiecare dintre noi în parte, „pedagogia Sa sfânta” de a ne purta pe cărările mântuirii, și, de aceea, avem nevoie și de o percepție duhovnicească pentru a înțelege sensul celor ce se petrec și, spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, că „cel ce la momentul încercării nu arată îndelungă-răbdare pentru lucrurile supărătoare din viață, nu are nici iubire desăvârșită, nici nu a cunoscut în profunzime pronia lui Dumnezeu”²⁰. Cele îngăduite de Dumnezeu să se întâmple, multe dintre acestea apărute drept consecințe ale faptelor și acțiunilor oamenilor, și percepute în mod obiectiv ca fiind rele, sunt așezate, prin dragoste și puterea lui Dumnezeu, în slujba binelui și a împlinirii voii Sale, atunci când sunt primite cu răbdare și smerenie, și constituie fericit prilej de manifestare a dragostei frățești și într-ajutorării, a bunătății și curajului, dar și o atență învățare a lucrurilor duhovnicești, o deschidere a inimilor către lucrarea harului Sfântului Duh. „Cât este de înțeleaptă dumnezeiasca purtare de grijă, care ia voința cea rea ca pricină de mântuire pentru cei credincioși – scria Sfântul Chiril al Ierusalimului. Căci după cum a luat voința urătoare de frate a fraților lui Iosif ca pricină a economiei Sale și, prin faptul că le-a îngădu-

Cele îngăduite de Dumnezeu să se întâmple,
...și percepute în mod obiectiv ca fiind rele,
sunt așezate, prin dragoste și puterea lui
Dumnezeu, în slujba binelui și a împlinirii
voii Sale, atunci când sunt primite cu
răbdare și smerenie, și constituie fericit
prilej de manifestare a dragostei frățești și
într-ajutorării, a bunătății și curajului,
dar și o atență învățare
a lucrurilor duhovnicești... ✠

it să vândă din ură pe fratele lor, a luat pricină ca să domnească peste ei acela pe care-l voia, tot astfel, a îngăduit ca oamenii să se lupte cu diavolul pentru a fi încununați prin biruință. Și prin biruință diavolul să fie rușinat mai mult, căci a fost biruit de niște făpturi mai slabe ca el, iar oamenii să fie mult cinstiți pentru că au biruit pe arhanghelul de altă dată”²¹.

Se afirmă astfel, cu multă claritate, legătura între pronia dumnezeiască și rațiunea umană, în sensul că rațiunea se consolidează și devine aptă de a discerne corect pronia lui Dumnezeu, manifestată prin oameni și lucruri, de lucrarea demonică, ce vrea să întunece lumina rațiunii și să stingă lumina credinței. Revine omului sarcina de a-și curăți simțurile și odată cu ele și rațiunea, pentru ca participarea la pronia lui Dumnezeu și acceptarea ei să-l ajute în a-L cunoaște pe Dumnezeu²² în contextul înfăptuirii virtuților, în care se manifestă o convergență totală între lucrarea harului, împărtășit prin iubirea și purtatea de grijă a lui Dumnezeu, și voință, prin care firea omenească se statornicește progresiv în bine.

²⁰ SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capetele despre iubire*, centuria a patra, 16,

²¹ SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a BOR, trad. și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, București, 2003, p. 116.

²² SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capetele despre iubire*, prima centurie, 96.

Iconomia lui Dumnezeu cea iubitoare de oameni îngăduie deopotrivă pe sfinți și pe păcătoși, însă hărăzește calea potrivită de a ne dărui „cu mult mai presus decât toate câte cerem sau pricepem noi” (Efeseni III, 20), pentru că Dumnezeu „voiește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină” (I Timotei II, 4).

Dumnezeu ne conduce, fără a ne leza libertatea, pregătindu-ne spre a primi în libertate, lucrarea harului Său. „Purtătorii de Dumnezeu mărturisesc că Dumnezeu are multe lucrări, precum are și multe pronii și bunătăți creatoare”²³, care ne îngăduie să simțim apropierea de El și să mărturisim: „Aproape ești Tu, Doamne!” (Psalmi CXVIII, 151). Îndumnezeirea după care aspiră omul, creat după chipul lui Dumnezeu și în vederea asemănării cu El, nu se produce după fire, adică în mod natural, ci după har, prin realizarea virtuții, ca deprindere statornică de a face lucrător harul prin credință și fapte bune.

Pronia îngăduie nu doar apropierea de Dumnezeu, ci și cunoașterea Lui, întrucât „cunoaștem mărirea și puterea lui Dumnezeu, înțelepciunea, bunătatea și purtarea de grijă pe care o are față de noi”²⁴. Mărturisim în Simbolul de credință că Dumnezeu este Atotțiitorul, adică El susține toate, se află la baza fiecărui element al creației fără a fi de aceeași natură cu ea, și, prin rațiunile pe care le modelează în așa fel încât fiecare să-și descopere sensul ultim, desăvârșit și statornic în slava pascală a lui Hristos. El Se descoperă drept Alfa și Omega, Cel dintâi și Cel de pe urmă, începutul și sfârșitul” (Apocalipsa XXII, 13).

Ca Logos sau Rațiune și Cuvânt al lui Dumnezeu, Hristos cârmuiește nevăzut, din interior, întreaga istorie a omenirii, dar, aflându-Se, în același timp, și deasupra ei, așa cum vedem în icoana Pantocrator, ca „piatra cea din capul unghiului”, care veghează și ocrotește pe toți credincioșii adunați în sinaxa euharistică. Într-un registru inferior, de jur împrejur este reprezentată scena Liturghiei îngerești, icoană a liturghiei cosmice a lumii văzute și nevăzute. Această erminie teologică nu face altceva decât să ne descopere un adevăr care s-a transmis discret, dar cu rezonanță, în rândul creștinilor ortodocși că în Taina Sfintei Euharistii se revelează în cel mai înalt grad purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume pe care o conduce spre ospățul duhovnicesc din Împărăția Cerurilor.

Dumnezeu ne conduce, fără a ne leza libertatea, pregătindu-ne spre a primi în libertate, lucrarea harului Său. Îndumnezeirea după care aspiră omul, creat după chipul lui Dumnezeu și în vederea asemănării cu El, nu se produce după fire, adică în mod natural, ci după har, prin realizarea virtuții. ✠

²³ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, 150 *de capete despre cunoștința naturală*, 99, în FR, vol. VII, p. 447.

²⁴ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „Epistola 234”, în *Epistole I*, PSB vol. 3, 2010, pp. 374-375.

Conf. Dr. Nicolae XIONIS,
Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Univ. de Stat
și Capodistriană
din Atena, Grecia

Teologia în lumea globalizată de astăzi

Traducere din limba greacă și adnotări de prof. univ. dr. Ion Marian Croitoru.

Globalizarea, înțeleasă inițial ca încercare de depășire a barierelor dintre economiile naționale, se referă, astăzi, la schimbul global de capital, bunuri și servicii între state, precum și la comunicarea dintre oameni¹. Comunicarea, bazată pe dezvoltarea tehnologică și răspândirea mijloacelor electronice, a dus la dezvoltarea relațiilor, la schimbul de idei și problematizări, la depășirea stereotipurilor și prejudecăților și, în general, la un mod „global” de gândire și de percepție a vieții umane și a societății, impunând o unificare politică și culturală în întreaga lume.

O modalitate importantă de realizare a unificării modului de gândire și de viață este *interdependența* dintre state, care caracterizează secolul al XXI-lea și reprezintă un produs secundar al globalizării și al progresului tehnologic². Însă, pentru a se realiza această *interdependență*³, va trebui să fie creat un sistem complex de conectivitate, care se bazează pe destabilizarea economiilor și a societăților locale. În plus, va trebui ca specificul cultural al fiecărui popor să fie înlocuit prin crearea unui nou mod comun de viață, care aduce cu sine necesitatea raportării unuia față de celălalt și, în același timp, zdruncină existența acestei societăți în sine, ca o sinteză liberă și creativă a indivizilor diferiți și liberi⁴. Dacă particularitatea și autarhia fiecărui popor sau stat nu vor fi anulate, atunci nu se va putea, în niciun caz, să fie creată *necesitatea dependenței* de situația politică și economică a altui stat. Această prefacere de la autarhia statelor la interdependență este necesară, deoarece globalizarea nu creează o nouă societate, care vine să o înlocuiască pe cea veche, ci să ofere noi și mai bune condiții sociale de viațuire. Globalizarea urmărește crearea unei unități supranaționale, a unei societăți a comunităților, în care sunt anulate procedurile

¹ K. Βεργόπουλου, Παγκοσμιοποίηση. Η μεγάλη Χίμαιρα, Αθήνα, 1999, p. 298; Kl. Schwab, Th. Malleret, Covid-19: The Great Reset, μτφρ. Αρ. Αλαβάνου, Αθήνα, 2021, p. 112 (traducere în limba greacă).

² Kl. Schwab, Th. Malleret, Covid-19: The Great Reset, p. 22.

³ Am adăugat între paranteze drepte unele completări, pentru o înlesnire a lecturării textului (n. trad.).

⁴ Vezi K. Βεργόπουλου, Παγκοσμιοποίηση, p. 336 ș.u.; Γ. Μαντζαρίδη, Παγκοσμιοποίηση και Παγκοσμιότητα. Χίμαιρα και Αλήθεια, Θεσσαλονίκη, 2001, p. 29.

complexe și consumatoare de timp ale tranzacțiilor economice între popoare. În felul acesta, se țintește abolirea deosebirilor, crearea unei singure percepții comune și unificarea comparativă a diferitelor tradiții culturale, în contrast cu evoluția pe care fiecare a avut-o în lungul parcurs istoric al popoarelor pământului, astfel încât să fie evitată dureroasa „coordonare” între partenerii comerciali. În realitate, globalizarea satisface doar omogenitatea și creează un fir comun în modul de gândire și de exprimare al omului contemporan, astfel încât să fie asigurată o unică bază și identitate a civilizației vest-europene, pe fundamentul cărora vor putea să fie făcute schimburi de orice fel⁵.

Însă, această lume interdependentă, care există pe baza unei conectivități sistemice, în loc să fie protejată de diferitele pericole, ea este chiar mai expusă acestora, deoarece pericolele se consolidează reciproc, cu rezultate dezastruoase pentru popoare. Perturbarea funcționării unei părți a acestui sistem duce, în mod necesar, la zdruncinarea întregului sistem, având drept consecință faptul de a schimba modul de viață al oamenilor la nivel economic, social, cultural, politic și religios, precum și relațiile dintre state, din moment ce orice schimbare afectează interesele economice și geopolitice ale fiecărui stat. Astfel, devine clar că în societatea modernă globalizată, în care nu pot să existe nici izolare și restricție, nici gândire individuală liberă⁶, ci toate se contopesc într-o idee generală, fie a statului, fie a civilizației, fie a religiei, și într-un mod global de gândire, care conduce la omogenizarea popoarelor și a civilizațiilor, viața oamenilor devine precară, deoarece cea mai mică schimbare afectează, în integritatea ei, societatea mondială.

Împreună cu schimbarea modului de gândire și de viață al oamenilor se schimbă și criteriile după care omul contemporan percepe lumea. *Timpul*

⁵ K. Παπαπέτρου, *Προσβάσεις. Ζητήματα ἀπολογητικῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφικῆς κριτικῆς τοῦ καιροῦ μας*, Αθήναι, 1979, p. 233 ș.u. Vezi și A. Κάρμη, *Παγκοσμιοποίηση-Παγκοσμιότητα. Προτάσεις ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ κοινωνιολογίας*, extras din *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (ΕΕΘΣΑ)* 36 (2001), p. 886 ș.u. O părere diferită formulează profesorul C. Deliconstandis, care nu acceptă influența globalizării în „culturile locale” și în „particularitatea civilizațiilor”, ca o „alterare sau dispariție a civilizațiilor particulare” (K. Δεληκωσταντή, *Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου*, Αθήνα, 2009, p. 145 ș.u.). El își sprijină această părere pe cerința invocată a globalizării, care nu este alterarea civilizațiilor, astfel încât să conducă inevitabil la o omogenizare, ci unitatea la nivel economic și cultural, ca să fie create condițiile adecvate pentru îmbunătățirea vieții omului contemporan la nivel mondial. Totuși, această unitate nu este posibil să fie realizată, după cum se vede clar deja din cele mai de sus, prin intermediul specificului cultural al societăților locale, deși scopul globalizării este crearea unei societăți prospere, care să se bazeze pe dezvoltarea economică. Unitatea, pe care o oferă globalizarea, după cum observă [mitropolitul] Ioan al Pergamului, „într-un mod misterios, în timp ce promovează unitatea globală, o face încurajând și cultivând discriminările între cei ce prosperă și cei ce suferă, provocând adesea fie conflicte de interese, fie marginalizare, abandon de sine și izolarea imperativă a celor ce nu reușesc să fie suficient de productivi, astfel încât să aibă dreptul la prosperitate” [Iω. Ζηζιούλα (Μητρ. Περγᾶμου), „Πολιτιστικές ταυτότητες καὶ παγκοσμιοποίηση. Κείμενα Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδείας καὶ Πολιτισμοῦ «Ἐντελέχεια»-Εκπαιδευτήρια Γεῖτονα καὶ Κωστέα Γεῖτονα, Αθήνα, 2003, p. 28]. În acest sens, globalizarea nu are în mod clar un caracter ambivalent, deși există opinii contrare (vezi K. Δεληκωσταντή, *Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου*, p. 142 ș.u.), ci conduce la omogenizarea societății.

⁶ Vezi Kl. SCHWAB, Th. MALLERET, *Covid-19: The Great Reset*, p. 22 ș.u.

devine element de bază al vieții cotidiene a omului și punct de referință pentru activitățile sale. Astfel, dintr-o măsură a mișcării, timpul se transformă într-o dimensiune a valorii, dând impresia creșterii constante a ritmului vieții, contractând însăși durata ei. Reducerea vieții în raport cu creșterea ritmului vieții înlocuiește calitatea viețuirii umane cu cantitatea succeselor activității umane, care succese, deși îi asigură omului o viață confortabilă, distrug calitatea acestei vieți în sine. O consecință a creșterii ritmului de viață este *viteza* cu care va trebui cineva să gândească și să se decidă, aflându-se într-o multitudine de informații, care cu greu pot fi analizate și evaluate corect într-un timp foarte scurt. Pentru că abundența de informații, care provin din multe și diferite părți ale modului sistemic de viață, duce la o complexitate, care nu ajută la formularea de concluzii menite să rezolve, simultan și direct, probleme cu multe și diferite cauze⁷. În felul acesta, rezultatul prefacerii timpului din măsură a mișcării într-o dimensiune a valorii reprezintă creația și dezvoltarea *inteligenței artificiale*, care vine să acopere nevoia unui răspuns rapid și valid la multe probleme, care rezultă din multitudinea informațiilor și complexitatea problemelor anevoioase create de către globalizare. O formă extremă de contribuție și dezvoltare a inteligenței artificiale, așa cum ea este exprimată de către tehnologia robotică în procesarea inteligentă a datelor de către gândirea umană și de către precizia aplicațiilor tehnologice în domeniul de muncă, este și înlocuirea omului, ca teorie (rațiune) și practică (muncă), care înlocuire, chiar dacă pare, în respectivul caz, drept un eveniment imaginar, nu poate, totuși, să fie exclusă în viitor.

Rezultatul politicii egalitariste ideologice, culturale și religioase a globalizării provoacă, după cum este firesc, reacția omului liber și după chipul lui Dumnezeu, care se opune, însă, unui mod de viață sistemic în cadrul aceluiași sistem în sine. El se baricadează în spatele unor ideologii extreme, prin crearea de concepte populiste și naționaliste, încercând să-și apere libertatea individuală și identitatea națională și religioasă. Cu toate acestea, el nu reușește izbăvirea de impasurile societății umane, pe care globalizarea încearcă să le depășească, deoarece ea se autoîngrădește în izolaționismul național, politic sau religios, care alimentează fragmentarea societății. Astfel, omul revine la aceeași bază de la care a pornit necesitatea globalizării, predându-i acesteia ștafeta pentru rezolvarea problemelor. Singura lovitură pe care omul reușește să i-o aducă globalizării este încetinirea ei⁸, deși, în realitate, el lucrează spre direcția *guvernării globale*, care vine să abordeze ieșirea din izolaționism prin intermediul cooperării și al adaptării guvernării fiecărui stat față de celălalt stat.

7 Kl. Schwab, Th. Malleret, *Covid-19: The Great Reset*, p. 26 ș.u.

8 Kl. Schwab, Th. Malleret, *Covid-19: The Great Reset*, p. 113.

Așadar, realizarea unei proceduri de cooperare, astfel încât toți oamenii să se afle într-o interdependență și să lucreze în vederea obținerii unei *bunăstări colective*, pare, în lumea de astăzi, să fie pe o cale cu unic sens. O conlucrare la nivel mondial poate fi înfăptuită numai prin intermediul unor activități transnaționale, care elimină, însă, guvernele naționale și, în consecință, politica națională, specificul cultural și identitatea religioasă a fiecărui popor. Totuși, conlucrarea necesară, care rezultă din căutarea vieții sociale fără trudă și privații (viață prosperă), nu permite cooperarea creativă liberă. Fără să-și pună baza în evoluția firească a societăților pe fundamentul nevoilor umane firești, [această conlucrare] întreprinde să realizeze o viață lipsită de griji, prin *abolirea obligatorie* a libertăților individuale și a diferențelor conexe acestora dintre oameni⁹. Astfel, necesitatea unei guvernări globale pentru rezolvarea problemelor, care sunt acum globale, datorită interdependenței, accelerării vieții și complexității de interconexiune a condițiilor de supraviețuire a omului, revendică anularea libertății, precum și a percepției și a gândirii particulare, care îl fac pe fiecare om o personalitate deosebită și irepetabilă¹⁰. În acest fel, revin în prim-plan globalizarea, cu haina guvernării mondiale, și suprimarea libertăților individuale, prin crearea *instituțiilor globale*. Organismele mondiale internaționale vor decide, acum, asupra soluționării problemelor și a fericirii tuturor oamenilor, vor asigura punerea în aplicare a deciziilor la nivel mondial și îi vor uni pe oameni, prin încrederea într-un sistem transnațional și universal de guvernare a lumii, fără să fie luate în considerare particularitățile în parte ale popoarelor

⁹ Kl. SCHWAB, Th. MALLERET, *Covid-19: The Great Reset*, p. 121 ș.u.

¹⁰ Kl. SCHWAB, Th. MALLERET, *Covid-19: The Great Reset*, p. 122.

și, desigur, prioritățile și nevoile aparte ale fiecărui om¹¹.

În noua ordine de lucruri și noua stare de viață de mai sus, care se întreprind la nivel global și au fost prezentate succint anterior, teologia ortodoxă vine să mărturisească propriul cuvânt al credinței și al practicii bisericești. Ea vine să soluționeze problemele lumii contemporane, nu prin intermediul aceleiași lumi sau al alteia, a-personală și omogenizată, care internaționalizează impasurile, astfel încât să impună, în continuare, soluțiile prin înrobirea omului și abolirea judecății raționale, fiind singura¹² care distinge ființa umană de realitatea zidită irațională. Teologia nu vine să-l înlocuiască pe om și activitatea umană printr-un anume mecanism robot, ci dorește să evidențieze o lume nouă, care este atât rezultatul modului restructurat de gândire a omului, cât și al vieții căreia i s-a dat un nou sens. Fără să fie îngărdită într-o percepție sistemică a lucrurilor, teologia cultivă libertatea individului în interiorul unei societăți unite organic. Diferențierea lumii teologiei de lumea sistemelor politice se bazează pe trei elemente: *universalitatea* Bisericii, *cunoașterea* adevărului și *libertatea* omului.

Lumea, potrivit Sfinților Părinți ai Bisericii, nu este diferită față de Biserică. Sfântul Grigorie de Nyssa identifică crearea lumii cu zidirea Bisericii¹³. La fel înțelege și Sfântul Maxim Mărturisitorul, când menționează că întreaga lume, care a provenit de la Dumnezeu prin creație, este închipuită cu înțelepciune în Biserica văzută, făcută de mâini, ca un fel de altă Biserică, într-o anumită măsură, cereas-

¹¹ Kl. SCHWAB, Th. MALLERET, *Covid-19: The Great Reset*, p. 125 ș.u.

¹² Adică judecata rațională (n. trad.).

¹³ SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, In Canticum canticorum XIII, în Gregorii Nysseni opera VI, Ed. Langerbeck, H., Leiden: Brill, 1960, p. 384 (PG 44, 1049 BC): „zidirea lumii este facerea Bisericii (κόσμου κτίσις ἐστὶν ἡ τῆς ἐκκλησίας κατασκευή)”.

că, nefăcută de mâini¹⁴. Sfântul Ioan Damaschinul, urmând învățătura patristică, va susține că lumea este „loc al lui Dumnezeu (τόπος Θεοῦ)”, fiindcă Dumnezeu se extinde în toată lumea și Își transmite energia tuturor lucrurilor, după capacitatea și receptivitatea fiecăruia, dezvoltându-Se pe Sine, fără să se amestece cu ea. Prin urmare, lumea nu este pentru teologie ceva diferit față de Biserică, în care Dumnezeu există și Se descoperă după energie¹⁵, astfel încât aceasta să evolueze în mod paralel și independent față de Biserică, ci Biserica însăși¹⁶, în care Dumnezeu există și lucrează¹⁷.

Însă, cineva ar putea probabil să se opună acestei interpretări și să susțină că identitatea lumii cu Biserica reprezintă o tălmăcire filosofică a realității, care poate să fie pusă în paralel și comparată cu celelalte percepții filosofice asupra lumii, fără ca ea să fie acceptată drept realitate. Acestei posibile opoziții, teologia vine să-i răspundă, susținând că lumea, ca Biserica, transcende realitatea fragmentată, care este percepută în cadrul finitudinii și variabilității experienței umane, și asigură unitatea diacronică, pe care niciun curent filosofic - nici chiar și această globalizare însăși sau guvernare globală - nu poate să o realizeze, fără alterarea și prefacerea gândirii și vieții umane. Deoarece omul „bisericesc”, adică cel ce are conștiință bisericească și crede în Dumnezeu Cel Treimic, depășind diferențierile etnice, culturale, politice și socio-economice, se unește cu celălalt în Domnul Iisus Hristos. Așadar, dacă Biserica este Trupul lui Hristos și totalitatea oamenilor se unește în Hristos, atunci lumea este recapitulată în Biserica¹⁸ prin Hristos¹⁹. În felul acesta, Biserica nu reprezintă un con-

14 Maximi Confessoris, *Mystagogia* II, PG 91, 669 A: „întreaga lume a lucrurilor, care a provenit de la Dumnezeu prin facere... este ca un fel de altă Biserică nefăcută de mâini, arătată cu înțelepciune prin aceasta care este făcută de mâini (ὁ ἐκ Θεοῦ κατὰ γένεσιν παρηγμένος σύμπας τῶν ὄντων κόσμος... ἄλλη πως ὑπάρχων ἀχειροποίητος Ἐκκλησία διὰ ταύτης τῆς χειροποίητου σοφῶς ὑποφαίνεται)”.
15 Sau lucrare (n. trad.).
16 De aceea, lumea, adică Biserica, este, după Sfântul Ioan Damaschinul „loc al lui Dumnezeu” (n. trad.).

17 SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Expositio Fidei Orthodoxae* XIII, în *Die Schriften des Johannes von Damaskos* II (Patristische Texte und Studien 12), ed. Kotter, B., Berlin: De Gruyter, 1973, p. 38 (PG 94, 852 AB): „Se numește, așadar, loc al lui Dumnezeu cel ce participă mai mult la energia și la harul Lui. De aceea, cerul este tron al Său (căci în el sunt Îngerii, care fac voia Lui și care Îl slăvesc pururea; deoarece el Îi este odihnă), iar pământul este așternut picioarelor Sale (căci pe pământ El a petrecut în trup cu oamenii). Picior al lui Dumnezeu a fost numit, într-un alt mod, Sfântul Său Trup. Se numește și Biserica loc al lui Dumnezeu; căci am afierosit acest loc spre slăvirea Lui întocmai ca pe un loc sfințit, în care ne și facem rugăciunile către El. De asemenea și locurile în care ni s-a făcut cunoscută energia Lui fie prin trup, fie fără trup, se numesc locuri ale lui Dumnezeu [Λέγεται τοιγαροῦν θεοῦ τόπος ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος (ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσιν οἱ πσιούντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι καὶ αἱ δοξάζοντες αὐτόν· αὕτη γὰρ αὐτῷ ἀνάπαυσις) καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ (ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις συνανέστραφη). Ποὺς δὲ θεοῦ ἡ ἁγία σὰρξ αὐτοῦ διαφόρως ὠνόμασται. Λέγεται καὶ ἡ ἐκκλησία τόπος θεοῦ· τοῦτον γὰρ εἰς δοξολογίαν αὐτοῦ ὥσπερ τι τέμενος ἀφωρίσαμεν, ἐν ᾧ καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐντεῦξεις ποιούμεθα. Ὁμοίως καὶ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐκδηλὸς ἡμῖν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια εἴτε διὰ σαρκὸς εἴτε ἄνευ σώματος γέγονε, τόποι θεοῦ λέγονται]”.

18 Lumea, ca Biserica, este însuși Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, Domnul Iisus Hristos, în Care este recapitulată întreaga creație (n. trad.).

19 Despre recapitulare vezi Ἀνδρ. Θεοδώρου, *Περὶ ἀνακεφαλαιώσεως διδασκαλία τοῦ Εἰρηναίου*, extras din ΕΕΘΣΑ 18, Ἐν Ἀθήναις, 1972.

cept abstract, nici un ansamblu de ființe nesufletești sau sufletești, raționale sau iraționale, ci este percepută ca o persoană istorică, adică Cea a lui Hristos, Care exprimă universalitatea Bisericii și unitatea lumii. Sfântul Chiril al Alexandriei consemnează în acest sens: „«căci nu sol, nici înger, după cum este scris, ci însuși Domnul», Cuvântul Cel de la Dumnezeu Tatăl făcându-Se om pentru noi, prin Sine a făcut Biserica, iar «pe cele două popoare le-a zidit într-un om nou», ca să aducă pace și să-i împace pe cei doi într-un singur duh către «Tatăl»”²⁰.

În această nouă lume îmbisericită, în care globalitatea nu se înțelege ca o depășire a obstacolelor de cooperare și de conectivitate a sistemelor în parte, unitatea se fundamentează pe firea umană transformată ontologic și nu pe abolirea libertății individuale și a conștiinței personale de sine. Unitatea nu se sprijină pe modificarea gândirii și pe schimbarea modului de viață, ci pe recrearea din temelii a lumii într-un „om nou”. Sfântul Ioan Gură de Aur, analizând cuvântul Sfântului Apostol Pavel, „ca, întru Sine, pe cei doi să-i zidească într-un singur om nou”²¹, observă emfatic că Sfântul Apostol Pavel nu pledează pentru transformarea elinului²² într-un iudeu. O schimbare de acest fel, care, în acest caz, înseamnă schimbarea modului păgân de gândire și viață în cel iudaic corespunzător, nu ar fi oferit ceva nou, după cum se petrece cu globalizarea și soluțiile politice internaționale, ci l-ar fi transformat pe unul în celălalt în cadrul unei politici de egalizare a indivizilor, a libertăților politice și religioase și a particularităților culturale. Condițiile vieții ar fi rămas aceleași, chiar dacă acestea ar fi fost prezentate într-o formă diferită. De aceea, Mântuitorul Iisus Hristos nu desființează Legea mozaică, care îl definește pe iudeu din punct de vedere etnic și religios, nici nu neagă civilizația elenică. Scopul transfigurării în Hristos nu este egalizarea diferențierii, ci recrearea în ceva nou, care necesită o creație și nu o „prefacere” a condițiilor și sistemelor deja existente ale societății umane. Trecând dincolo de Lege ca elin și fiind tăiat împrejur ca iudeu, Fiul lui Dumnezeu întrupat elimină astfel puterile alienate ale contradicțiilor, rezidindu-l pe om într-o fire absolut diferită și infinit superioară realității zidite și trecătoare a lumii. El înfăptuiește în Sine însuși unitatea Dumnezeiescului cu umanul, a Neziditului cu ziditul, distrugând „dușmănia” și refăcând pacea cu Dumnezeu²³.

Această remodelare creativă a lumii, firește, nu se poate face prin alegerea unor sisteme supranaționale sau a unei guvernări globale. Impunerea

²⁰ SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *In Oseam prophetam commentarius*, în *Sancti patris nostri Cyrilli archiepiscopi Alexandrini in xii prophetas I*, ed. Pusey, P. E., Brussels: Culture et Civilisation, 1965, p. 74 (PG 71, 93 A). Vezi și *Isaia* LXIII, 9.

²¹ *Efeseni* II, 15 (n. trad.).

²² Adică a păgânilor din acel timp (n. trad.).

²³ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *In Epistolam Pauli ad Ephesios V*, în PG 62, 40 A-D.

unui mod comun de gândire și viață nu poate niciodată să excludă libertatea firească a omului de a se autodetermina în cadrul societății, din moment ce el continuă și rămâne o ființă rațională (ἔλλογο ὄν). Existența sau crearea de noi minorități, ca entități sociale diferențiate, vor reprezenta totdeauna un criteriu de control și destabilizare a oricărui sistem supraetnic de guvernare a popoarelor. Remodelarea creativă și unitatea lumii mult fragmentate poate să fie făcute doar de către Mântuitorul Iisus Hristos, deoarece El introduce o concepție diferită, care se exprimă prin intermediul vieții sacramentale a Bisericii, iar punctul de referință al autodeterminării omului este în afara realității lumești și permanent schimbătoare.

Schimbarea omului în Hristos, vestită de către El Însuși, nu se datorează alterării firii umane și a valorii sale, limitării libertății voinței la un anumit cadru de valori și libertăți impuse de interese politice și economice internaționale, după cum se întreprinde de către globalizare, ci se bazează pe crearea unui om nou, adică a omului „bisericesc”, care se află paralel cu cel lumesc, dându-i sens și reînnoindu-l continuu pe cel dintâi. Astfel, mutarea elementului definitoriu al omului de la comuniunea umană (lumea) la comuniunea cu Dumnezeu (Biserica) îi asigură omului particularitatea și îi garantează, în același timp, universalitatea prin intermediul înțelegerii de sine de către Unul Hristos. În această nouă situație de viață și de comuniune, modificările și prefacerile continue ale economiei sau ale criteriilor sociale și materiale de evaluare a vieții, fără să mai reprezinte liantul unificator al unei societăți, nu pot să-l influențeze pe omul cel nou în Hristos și, prin urmare, să spargă unitatea firească a lumii ca zidire în fața lui Dumnezeu, Creatorul cel Nezidit.

De aceea, singurul punct de referință din afara lumii, care transcende lumea și o conduce într-un punct stabil de unitate în diversitate, poate să fie doar Dumnezeu Cel Nezidit și credința în Unul Dumnezeu cel Treimic. Aceasta întrucât, credința îl zidește pe omul cel nou după Dumnezeu pe baza adevăratei dreptăți și sfințenii, așa cum Sfântul Atanasie cel Mare menționează în mod caracteristic. Desigur, nu pentru că este creat un om diferit de cel pe care Dumnezeu l-a creat de la început după chipul și după asemănarea Sa, ci fiindcă mintea, înnoindu-se în Hristos, se transformă în ceea ce privește percepția și gândirea²⁴, transformând, în continuare, lumea însăși.

Această schimbare se realizează prin ucenicia la singurul Dascăl și Învățător Iisus Hristos. Acest demers de ucenicie nu reprezintă, firește, un mod de predare a valorilor unei civilizații sau ale moștenirii religioase a unui neam, care continuă, în diferite condiții, viața și lucrarea generațiilor anterioare, impunând un mod aparent diferit de viață, în timp ce îngrădește, de fapt, noul într-o nouă exprimare a străvechii generații. Hristos, ca Învățător, vine să împlinească tradiția și Legea²⁵, să transceadă diversitatea, să distrugeă împotrivirea și să unească contradicțiile.

24 SFÂNTUL ATANASIE AL ALEXANDRIEI (sau cel Mare), *Ad Serapionem*, PG 26, 553 C: „căci pe cel ce mai înainte l-a făcut, pe acesta, după ce a căzut, l-a rezidit, devenind El între zidiri, când Logosul a devenit om, pentru ca, după cum a spus [Sfântul] Apostol [Pavel], «pe cei doi să-i zidească într-un singur om nou», adică pe cel ce a fost zidit după Dumnezeu «întru dreptate și în sfințenia adevărului». Deoarece [Sfântul Apostol Pavel] nu a spus acest lucru în sensul că a fost creat un alt om de către omul care a fost făcut de la început după chip, ci povățuia să se petreacă acest lucru în mintea care a fost zidită și reînnoită în Hristos (ὁ γὰρ πρότερον ἔπλασε, τοῦτο πεπτωκὸς ἀνέκτισε, γενόμενος αὐτὸς ἐν τῷ κτίσματι, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα, ὡς ὁ Ἀπόστολος εἶπε, τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ὡς ἑτέρου δημιουργηθέντος παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα γενόμενον ἄνθρωπον ἔλεγεν· ἀλλὰ τὸν ἐν Χριστῷ κτισθέντα καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν συνεβούλευεν ἀναλαβεῖν). Compară cu Efeseni II, 15 și IV, 24.

25 Matei V, 17.

Fără să anuleze particularitatea, El transcende orice trăsătură individuală, pentru a lăsa o singură și unică amprentă a acestui principiu unificator, care nu este altceva decât Hristos Însuși²⁶. Și pentru că atât Învățătorul, cât și învățătura sunt Una și Aceeași Persoană a lui Hristos, nu poate nicidecum vreunul dintre ucenicii Unuia și Singurului Învățător să se numească dascăl (διδάσκαλος) și învățător (καθηγητής)²⁷. Din acest motiv, doar cei ce rămân în cuvântul revelator al Mântuitorului Hristos se numesc ucenicii Lui²⁸ și doar aceștia cunosc adevărul, care adevăr îi eliberează de orice relație convențională și dăunătoare²⁹.

Adevărul, desigur, nu se referă la învățarea cunoașterii anterioare, nici la analiza, sinteza și prelucrarea informațiilor în parte. Cât privește primul caz, el este conținutul istoriei și reprezintă actualizarea trecutului, pe când, în cel de al doilea caz, el este conținutul științei și se transformă în funcție de datele fiecărei epoci. Adevărul se oferă ca înfățișare a lumii zidite și permanent schimbătoare. De aceea, deși el există în variabilitatea temporală, scapă de cunoașterea particularității oricărui lucru care poate să fie cercetat științific și, fără să se delimiteze la cunoașterea parțialității, se revelează ca fiind universal și obiectiv față de fiecare lucru al firii zidite, în cadrul timpului trecător. În felul acesta, prin zidire se cunoaște tot adevărul, care, în cazul respectiv, este Logosul primului „să fie (γενήθῃτω)”³⁰. Din acest motiv, Sfântul Atanasie cel Mare focalizează pricina întrupării și prezenței Fiului și Logosului lui Dumnezeu în cadrul lumii pe revelația lui Dumnezeu și cunoașterea Dumnezeului Treimic de către om³¹.

Rezultatul acestei cunoașteri este libertatea omului, care libertate nu se referă, în mod clar, la libertatea socială. De altfel, creștinismul nu reprezintă un sistem social, astfel încât să se intereseze de libertatea socială și să se lupte împotriva sclaviei sociale, economice sau politice. Libertatea pe care o făgăduiește Iisus Hristos este libertatea față de păcat. Este libertatea față de orice dependență lumească a omului, de orice căutare materială, economică sau politică, precum și de orice relație convențională, care ar putea, de fapt, să conducă la o reacție violentă împotriva orânduiri. Este libertatea față de omul însuși, de aceea, este libertatea față de orice

²⁶ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, în PG 91, 664 D-665 B.

²⁷ Matei XXIII, 8-10: „Voi, însă, să nu vă numiți rabi, că unul este Dascălul vostru: Hristos, iar voi toți sunteți frați. Nici învățători să nu vă numiți, că învățătorul vostru este unul: Hristos (ὁμεις δὲ μὴ κληθῆτε, Παῖσι, εἷς γὰρ ἔστιν ὁμῶν ὁ διδάσκαλος, πάντες δὲ ὁμεις ἀδελφοί ἐστε. ...μὴδὲ κληθῆτε καθηγηταί, ὅτι καθηγητὴς ὁμῶν ἔστιν εἷς ὁ Χριστός)”.

²⁸ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *De Baptismo* I, 2, PG 31, 1516B: „ucenic, așadar, este... oricine se apropie de Domnul, încât să-L urmeze, adică să asculte cuvintele Lui (Μαθητὴς μὲν οὖν ἔστιν, ... πᾶς ὁ τῷ Κυρίῳ προσερχόμενος, ὥστε ἀκολουθεῖν αὐτῷ, τουτέστιν, ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ)”.

²⁹ Ioan VIII, 31-32.

³⁰ Vezi *Facerea* I, 3 (n. trad.).

³¹ SFÂNTUL ATANASIE AL ALEXANDRIEI, „De Incarnatione”, 13, în *Sur l'incarnation du verbe (Sources chrétiennes 199)*, ed. Kannengiesser, C., Paris: Cerf, 1973, p. 310 ș.u. (PG 25, 117 C-120 B).

concept revoluționar, pentru că, credința în adevăr nu este îngrădită de condițiile și datele fiecărei epoci sau de concepția pe care o are omul despre sine însuși, astfel încât să fie urmărită răsturnarea celor străvechi și reînnoirea vieții sociale. Însă, această libertate nici nu se îngrădește într-un mod sistemic de viață, care ar conduce la o răsturnare a unui sistem, în limitele, totuși, ale libertăților care sunt permise de respectivul sistem în sine. Credința în adevăr, ca fiind universal, ceea ce înseamnă conștientizarea realității în sine, îl eliberează pe om de orice poftă a acestei lumi, deoarece, fiind drept realitatea întreagă, respinge existența oricărei pofte, care să nu fie cuprinsă în ea. Credința în adevăr înseamnă predarea omului spre posibilitatea de a fi convins de către Adevăr. Această credință au presupus-o profeții, înainte ca ei să conștientizeze și să descopere adevărul, acest adevăr l-au crezut Sfinții Apostoli și adevărul acesta, ca întreagă cunoaștere, se adresează doar celor credincioși și, întotdeauna, ucenici ai Domnului Iisus Hristos³².

Prin urmare, în lumea contemporană a societății globalizate sau a guvernării mondiale, care făgăduiește pacea și bunăstarea epocii actuale, teologia ortodoxă³³ vine să opună unicitatea și libertatea absolută încercării de denaturare și de nivelare a persoanei umane libere și creative. Ea binevestește fericirea omului, nu pe baza unei vieți lipsite de griji, care duce la inegalități și confruntări, nici, iarăși, pe opinia nivelatoare a globalizării, prin negarea proprietății și a dispoziției de sine a omului, ci într-o lume transfigurată în Mântuitorul Hristos, lume în care sunt abolite diferențierile morale, rasiale, etnice și sociale. Ea asigură, prin cunoașterea și experiența unicului adevăr al Unului Dumnezeu Creatorul, unitatea și cultivă, concomitent, premisele religioase, istorice și culturale ale fiecărui popor, astfel încât fiecare om să-și păstreze identitatea lui etnică și existențială. Din această perspectivă, teologia este probabil singura care poate, astăzi, să ofere soluția nașterii din nou a lumii în fața impasului omogenizării popoarelor și a înrobirii omului.

³² EUSEBIU DE CEZAREEA, *Comentarii la Psalmi*, în PG 23, 105 CD.

³³ Căci despre aceasta este vorba (n. trad.).

Prof. univ. asoc.
Stoyan CHILIKOV
Universitatea
Paisie Hilendarski,
Plovdiv, Bulgaria

Mariologia hristologică a Acatistului Maicii Domnului

Cuvânt introductiv

Teologia creștină academică din zilele noastre e oarecum „dataoară” innografiei bisericești. Puținele studii sistematice cu privire la textele innografice se datorează, nu atât necunoașterii acestora, cât dificultăților întâmpinate în analiza și descifrarea textelor innografice bisericești, deseori scrise de Sfinții Părinți, care exprimă teologia rugăciunii a Bisericii în versuri. Depășirea modelului scolastic este asociată, în teologia ortodoxă, cu ideea Părintelui George Florovski, de întoarcere la teologia Părinților printr-o continuitate în Duh. Iar aceasta se regăsește, în primul rând, în textele innografice, care conțin și dezvăluie adevărurile fundamentale ale Bisericii într-o formă poetică, prin proslăvirea Dumnezeuului în Treime și a celor pe care El i-a proslăvit. Cu alte cuvinte, innografia conține în ea însăși experiența trupului eclezial, iar pe fundamentul ei se nasc lucrările Sfinților Părinți teologi. Deseori, textele innografice în sine sunt legate de Sfânta Scriptură și de textele Sfinților Părinți sau sunt opera Sfinților Părinți ai Bisericii, astfel încât innografia este, și ea, această teologie a Părinților, dar transmisă în mod poetic, pentru nevoile liturgice ale trupului eclezial. Întrebarea pusă de unii cercetători academici, dacă innografia este sau nu teologie, nu poate fi analizată decât în contextul în care în textele innografice sunt redată adevărurile Bisericii, spre a fi trăite de trupul obștesc și unic al Bisericii și spre a-L slăvi pe „Dumnezeu, Cel minunat întru Sfinții Săi” (Psalmi LXVII, 36).

În acest sens, tema pe care o propun, „Mariologia hristologică a Acatistului Maicii Domnului”, nu are doar scopul de a expune relația dintre mariologie și hristologie și, pornind de la aceasta, adevărurile fundamentale de credință conținute în această veche creație creștină, ci și de a mărturisi rolul „teologiei în versuri” prin care adevărurile de credință cuprinse în Acatistul Maicii Domnului și îndeobște în innografia bisericească sunt trăite de trupul eclezial, prin slăvirea lui Dumnezeu și preacinstirea „celeia ce L-a născut”.

1. Acatistul Maicii Domnului: structură, autor și timp.

Acatistul Maicii Domnului este unul dintre puținele texte innografice cunoscute de un număr mai mare de credincioși și cercetători, probabil datorită întrebuirii sale an de an în vremea Postului Mare, dar și a citirii sale zilnice de poporul credincios al lui Dumnezeu. După structură, acatistul este un condac. Aceste imnuri bisericești străvechi își au originea în secolul al V-lea, în Siria. În secolul al VIII-lea, aceste conda-ce au început să fie folosite din ce în ce mai puțin, iar Acatistul Maicii Domnului, așa cum este cunoscut astăzi, acest cântec străvechi, a început să fie lecturat, îndeosebi, la praznicul Bunei Vestiri și în timpul Postului Mare. Condacul este cunoscut sub numele de Acatistul Maicii Domnului, deoarece prin el credincioșii îi adresează Maicii Domnului cuvinte directe de mulțumire. Această rugăciune a fost rostită pentru prima dată de locuitorii Constantinopolului, aproape în forma actuală, la asediul orașului de către avari în anul 626¹.

Acatistul Maicii Domnului este unul dintre cele mai renumite condace apărute în vechime, în Bizanț, care s-a păstrat până la noi și este singurul pe care Biserica l-a păstrat în uzul său liturgic timp de peste paisprezece veacuri. ❧

1.1. Structura acatistului

Acatistul Maicii Domnului este unul dintre cele mai renumite condace apărute în vechime, în Bizanț, care s-a păstrat până la noi și este singurul pe care Biserica l-a păstrat în uzul său liturgic timp de peste paisprezece veacuri. Acatistul Maicii Domnului, ca și cântările din secolul al V-lea, este compus în versuri cu acrostih, fiecare dintre cele douăzeci și patru de icoase ale cântării începând cu următoarea literă din alfabetul grecesc, de la alfa până la omega. Este alcătuit din trei preambuluri (proimion), dintre care două sunt conținute și în textul slavon². Dintre cele trei preambuluri, cel mai vechi este cel dintâi, care transmite în câteva strofe cele mai importante adevăruri dogmatice cuprinse în acatist, și anume Buna Vestire a Fecioarei de către Arhanghel și Întruparea Cuvântului. Cântarea-fragment „Celei alese dintre toate neamurile” este mai cunoscută în ziua de azi datorită utilizării liturgice, dar aceasta a fost redactată mai târziu, fiind legată de istoria dezvoltării ulterioare a condacului. Se pare că este opera Patriarhului Serghie al Constantinopolului (†638), care a compus-o în semn de recunoștință și mulțumire din partea poporului dreptcredincios din Constantinopol pentru izbăvirea cetății împărătești din asediul avarilor, după rugăciunea de toată noaptea adusă Maicii Domnului.

¹ Чифлянов 1973, 4; Τομαδάκης 1962, 1147.

² Proimionul sau preambulul este transmiterea într-o formă sintetică a ideilor și mesajelor principale ale condacului.

Acatistul Maicii Domnului se deosebește, prin structura sa, de celelalte condace alcătuite în Bizanț. Strofele sale nu au același număr de versuri, iar unele dintre icoase sunt mai mari în dimensiune decât celelalte. O altă diferență majoră a Acatistului Maicii Domnului față de condacele din vechime este refrenul său: icoasele impare, care sunt mai mari, repetă refrenul vechiului preambul „Bucură-te, Mireasă, pururea Fecioară!”, în timp ce icoasele pare, care sunt mai scurte, repetă refrenul „Aliluia!”, ceea ce este necaracteristic pentru cel mai probabil autor al compoziției – Sfântul Roman Melodul. Icoasele impare, după versul al cincilea, evoluează spre laude la adresa lui Maicii Domnului, care au fost, probabil, scrise mai târziu și adăugate la vechiul condac.

1.2. Autorul și timpul alcătuirii Acatistului Maicii Domnului

Există mai multe ipoteze majore cu privire la paternitatea Acatistului Maicii Domnului, dar nu se poate afirma nimic definitiv, întrucât primele manuscrise ale compoziției sunt anonime. Prima dovadă clară privind autorul acestei compoziții datează abia din secolul al VIII-lea. În traducerea latină a Acatistului Maicii Domnului de către Episcopul Ennetias Hristofor (800 d.Hr.) se indică numele Sfântului German al Constantinopolului (†740) ca autor al Acatistului Maicii Domnului³. Cu excepția lui, paternitatea Acatistului Maicii Domnului este asociată și cu numele lui Apolinarie de Laodiceea, Patriarhul Serghie al Constantinopolului, Gheorghe din Pisidia, Gheorghe din Nicomidia, Sfântul Roman Melodul, Sfântul Fotie al Constantinopolului. P. Hristou este înclinat să accepte paternitatea patriarhului monotelit Serghie⁴, Tomadakys înclină mai mult spre Sfântul German al Constantinopolului⁵, dar majoritatea cercetărilor Acatistului Maicii Domnului, printre care se numără Evstratiadys, K. Mitsakys, G. Marcelos, Dolger, P. Krypiakewics, H. Bech, E. Wollesz, P. Maas, Trypanis, Emioni, M. Huglo accepta ca autor al compoziției pe Sfântul Roman Melodul⁶.

De foarte multe ori, stabilirea timpului scrierii unui text este un factor determinant în ceea ce privește stabilirea autorului respectivei opere. Condacul, ca gen imnografic, a fost folosit ca o predică, fiind cântat de la amvon în timpul slujbelor închinare marilor sărbători, după cântarea canonului. Sfântul Roman Melodul a fost creatorul condacului, iar acesta este unul dintre motivele pentru care se presupune că el este și auto-

³ Este vorba de *Codex 78* de la Zentralbibliothek Zürich (Huglo, Trypanis).
Vezi mai multe în Τωμαδάκης 1962, 1150.

⁴ Χρήστου 1992, 22-38.

⁵ Τωμαδάκης 1962, 1150.

⁶ Βουρλής 2000, 130.

rul Acatistului Maicii Domnului. Cel de-al doilea preambul al condacului („Apărătoare Doamnă”), după cum sugerează și conținutul său, a fost scris cu prilejul asediului Constantinopolului de către avari în 626. Autorul său este Patriarhul Serghie, dar a fost adăugat mai târziu condacului. Temele principale ale lucrării sunt Buna Vestire, Întruparea Fiului lui Dumnezeu și mântuirea omului și a lumii, care sunt legate de Persoana Domnului Iisus Hristos și a Maicii Domnului. Preamărirea vădită a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ca Maică a Domnului, este un argument că lucrarea a fost scrisă după triumful dogmei mariologice prin Sinodul III Ecumenic de la Efes din 431. Potrivit lui E. Peltoma, acesta este motivul pentru care în ea sunt expuse hristologia și soteriologia alexandrină⁷. Sinaxarul din Sâmbăta dinaintea Duminicii a V-a din Postul Mare stă mărturie că Acatistul Maicii Domnului a început să fie cântat ca o evocare a izbăvirii Constantinopolului din asediul avarilor (probabil în anul 626), dar folosirea sa este mai veche și este asociată cu o anumită sărbătoare liturgică, așa cum este practica la apariția și utilizarea condacelor. Probabil este vorba de epoca în care Buna Vestire era prăznuită împreună cu Nașterea Domnului, ceea ce corespunde conținutului compoziției. Sărbătoarea Bunei Vestiri a Maicii Domnului a început să fie prăznuită separat abia în vremea împăratului bizantin Iustinian, care a instituit sărbătoarea între anii 530–550. Prin urmare, este foarte probabil ca momentul scrierii Acatistului să fie în perioada 431–550, adică după cel de-al treilea Sinod Ecumenic și înainte de instituirea sărbătorii Bunei Vestiri (530–550).

Cei mai mulți dintre cercetătorii Acatistului Maicii Domnului asociază compoziția cu nu-

Conținutul cântării reflectă frământările dogmatice ale epocii în care a fost alcătuită, referitoare la actul și dogma Întrupării. ❧

mele Sfântului Roman Melodul, care a trăit și a creat în perioada în care se presupune că a fost scris Acatistul. Conținutul cântării reflectă frământările dogmatice ale epocii în care a fost alcătuită, referitoare la actul și dogma Întrupării. Lucrarea conține idei și prezintă asemănări cu concepțiile și scrierile hristologice ale lui Vasile al Seleuciei și ale Sfântului Roman Melodul, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să concluzioneze că autorul Acatistului Maicii Domnului este Sfântul Roman Melodul (†556). Cu toate acestea, structura, forma și tehnica de scriere a Acatistului Maicii Domnului, în sine, diferă totuși semnificativ de condacele păstrate ale Sfântului Roman Melodul⁸. Condacele și icoasele Acatistului Maicii Domnului sunt mult mai lungi, asimetrice, în timp ce ale Sfântului Roman Melodul sunt egale și simetrice. Nu în ultimul rând, nicăieri, pe manuscrisele ce conțin textul Acatistului Maicii Domnului ajunse până la noi, nu apare numele Sfântului Roman Melodul. Autorul acestuia e anonim. Faptul că există o asemănare notabilă între Acatistul Maicii Domnului și Omilia a XXXIX-a a lui Vasile al Seleuciei, pe de-o parte, și Omilia a XXXIX-a la Buna Vestire, a aceluiași episcop, și primul și al doilea condac la Nașterea Domnului ale Sfântului Roman Melodul, pe de altă parte, nu este o dovadă suficientă pentru a putea spune cu certitudine că autorul compoziției este Sfântul Roman Melodul.

În epoca ce a urmat triumfului dogmei despre Maica Domnului, Întruparea Domnului și, în legătură cu aceasta, Nașterea Domnului

⁷ Peltomaa 2004, p. 706.

⁸ Vezi Maas, Trypanis 1963.

din Fecioară este o temă comună în imnografia bisericească, imnografii folosind și predici ale unor autori și părinți bisericești cunoscuți.

...anonymatul Acatistului Maicii Domnului
și al altor texte imnografice care
evidențiază viața duhovnicească ortodoxă
și corespund învățaturii dogmatice a
Bisericii nu le diminuează importanța
și locul în patrimoniul literaturii
creștine vechi... ❧

1.3. Anonimatul Acatistului Maicii Domnului.

Problema anonimatului scrierilor în literatura creștină veche.

Anonimatul Acatistului Maicii Domnului și felurile ipoteze cu privire la autorul său nu sunt deloc fără precedent în literatura creștină veche. O soartă similară au avut multe texte imnografice, precum și alte omilii și scrieri dogmatice și morale din epoca patristică până în veacul al VIII-lea. Acesta este motivul pentru care unele scrieri vestite, despre care astăzi știm că nu aparțin autorului căruia i-au fost atribuite în vechime, sunt numite „pseudo”, iar autorii lor „Pseudo-Dionisie Areopagitul, Pseudo-Macarie Egipteanul, Pseudo-Ioan Gură de Aur”. Aceasta reprezintă o problemă a cercetătorilor moderni în legătură cu metoda de studiu a textelor patristice și îndeobște a textelor literaturii creștine vechi. A examina doar structura unei scrieri, a face o analiză filologico-istorică pentru a stabili paternitatea ei, fără a ține cont de ideile teologice și de originea ei liturgică sau de personalitatea autorului, nu se încadrează în accepțiunea metodologiei Patrologiei și, în general, a teologiei ortodoxe. O scriere creștină veche este importantă, nu numai pentru că aparține unui anumit Sfânt Părinte, ci și pentru conținutul său și pentru recunoașterea sa sobornicească de către Biserică. Corpusul Sfântului Dionisie Areopagitul, omiliile Sfântului Macarie Egipteanul sunt importante pentru teologia creștină datorită faptului că ele relevă învățătura ortodoxă autentică. Faptul că nu cunoaștem cu precizie cine este autorul scrierii nu diminuează importanța ei pentru credința și viața ortodoxă. Fără îndoială, personalitatea autorului și sfințenia sa influențează conținutul lucrării, precum și recunoașterea Bisericii, dar anonimatul Acatistului Maicii Domnului și al altor texte imnografice care evidențiază viața duhovnicească ortodoxă și corespund învățaturii dogmatice a Bisericii nu le diminuează importanța și locul în patrimoniul literaturii creștine vechi. Valoarea și semnificația textelor patristice constă în faptul că ele definesc într-un fel sau altul viața trupului Bisericii. Acest lucru este valabil și pentru autorul Acatistului Maicii Domnului, care este un om „care trăiește în Biserică” și care, prin scrierea sa, contribuie de veacuri la creșterea oamenilor în Hristos, prin lauda lui Dumnezeu și a „cele care a născut pe Cel ce a pus început vieții noastre”⁹.

⁹ Trypanis 1968, 32: „χαίρε, φυτουργὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν φύουσα”.

2. Mariologia hristologică Acatistului Maicii Domnului.

2.1. Hristologia

În studiul său despre Acatistul Maicii Domnului, Kourembeles (care este unul dintre cei care susțin ipoteza că autorul este Sfântul Roman Melodul) spune că, potrivit cercetărilor, compoziția este împărțită în două: prima, descriptiv-narativă, a doua - care conține dezvoltarea ideilor teologice referitoare la Hristos, la Maica Domnului și la mântuirea omului și a lumii¹⁰. Această împărțire, oricât de condiționată ar fi receptarea ei, este în realitate rodul cercetării științifice a savanților apuseni, care, în sensul și semnificația ei, este foarte apropiată de împărțirea artificială a hristologiei de mariologie.

Acatistul Maicii Domnului este un întreg și chiar strofele „narative” conțin propriul sens și mesaj teologic, la fel ca și evenimentele descrise în Noul Testament. Părintele Blagoy Chiflianov împarte, de asemenea, Acatistul Maicii Domnului în două: icoase ale condacului, care au un caracter hristologic (1, 7-16, 20, 22) și mariologic (2-6, 17, 19, 21, 23-24)¹¹. O astfel de împărțire a icoaselor condacului ar putea fi acceptată doar condiționat, deoarece persoana Maicii Domnului este direct legată de Hristos. Imnurile Maicii Domnului preamăresc virtuțile și persoana Maicii Domnului, mai ales pentru că ea este mama Cuvântului Îtrupat. Subiectele iconografice corespund celor imnografice. Icoana Maicii Domnului împreună cu Pruncul Dumnezeu iesc transmit astfel un mesaj despre Întroparea lui Dumnezeu și mântuirea omului. Reprezentarea Maicii Domnului singură este mai puțin frecventă în iconografia Bisericii primelor veacuri. În acest context, împărțirea Acatistului Maicii Domnului în două părți: hristologică și mariologică, ar putea fi admisă oarecum condițional în vederea studierii sale, dar aceasta nu corespunde mesajului Acatistului, în care mariologia este împletită cu hristologia. Aducând laudă Maicii Domnului, aducem, de fapt, cinstire Fiului ei, Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu. Fiecare icos din condac se încheie cu „Aliluia”, „Slavă”, în ebraică, adusă lui Dumnezeu Cel Unul, Care este lăudat pentru că prin persoana Maicii Domnului s-a pus începutul mântuirii noastre. Regula străveche conform căreia legea rugăciunii naște legea credinței (lex orandi lex credendi est) se aplică, în primul rând, textelor imnografice și este valabilă pe deplin în cazul Acatistului Maicii Domnului. Textele imnografice nu numai că reflectă detalii ale adevărilor teologice și ale disputelor dogmatice ale epocii, dar mărturisesc despre dogmele credinței, le conțin și, adesea, le creează ele însele spre a fi folosite în rugăciune de către obștea bisericească.

¹⁰ Кουρεμπελέ 2006, pp. 153-154; Peltomaa 2004, p. 709.

¹¹ Чифлянов 1973, p. 5.

2.2. Întruparea Fiului lui Dumnezeu

Întruparea Fiului lui Dumnezeu este legată de Persoana Domnului Iisus Hristos și a Preacuratei Sale Maici, motiv pentru care acestea sunt prezentate împreună în întregul Acatist al Maicii Domnului. Slăvind „nașterea Ta cea străină”¹², lăudăm, de asemenea, Cuvântul Întrupat și Mireasa nenuntită. Adevărurile dogmatice fundamentale conținute în Acatistul Maicii Domnului sunt legate de Întruparea Cuvântului și de cinstirea Maicii Domnului. Autorul transmite evenimentele legate de Întruparea Domnului – primirea firii omenești de către Dumnezeu Cuvântul¹³ și Buna Vestire, cu care începe imediat condacul. Evenimentele evanghelice relatate în primul icos al Acatistului, referitoare la binecuvântarea Fecioarei de către Arhanghelul Gavriil, servesc drept temei pentru a o lăuda pe Maica Domnului, pentru că ea L-a născut pe Dumnezeu: „Îngerul cel mai înainte stătător din cer a fost trimis să zică ție, Născătoare de Dumnezeu, Bucură-te! Și când a văzut că Tu, Doamne, la acel glas neîntrupat Te-ai întrupat, a rămas înmărmurit și i-a strigat așa: Bucură-te!”¹⁴.

Prin întruparea Logosului, vestită de Arhanghel, „blestemul pierе”, căci s-a făcut „chemarea lui Adam celui căzut, iar „Eva a fost izbăvită de lacrimi”¹⁵. Autorul relatează evenimentele din Evanghelie care au avut deja loc și în urma cărora omul este mântuit și, de aceea, îi aduce laude Maicii Domnului. Timpul este bidimensional – evenimentele s-au petrecut

Chenoza lui Dumnezeu Cuvântul, care ia asupra sa natura omenească, face posibilă comunicarea naturii create cu Dumnezeu Cel necreat, Care ia asupra Sa natura umană, materială, în Sine. Cel de neatins poate fi atins, Nevăzutul, văzut, Cel de necuprins, cuprins, Nesticăciosul, stricăcios, Cel nespus, cuprins în grai, pentru mântuirea și îndumnezeirea omului și a lumii. ✠

deja, dar acum le reținem prin prisma câtorva veacuri – timpul este, de fapt, depășit, pentru că, prin lauda lui Dumnezeu, devenim părtași la eshaton, la veacul viitor, la Împărăția slavei.

Întruparea Cuvântului din pânțele feciorelnic al Mariei nimicește păcatul și „ne-a izbăvit de înșelăciunea acestuia”¹⁶. Întruparea lui Dumnezeu nu poate fi pe deplin înțeleasă decât în contextul paradoxal dintre creat și necreat. Dumnezeu cel nematerialnic Se întrupează, luând trup omenesc din Pururea Fecioara: „Domnul Cel iubitor de oameni, vrând să mântuiască lumea din chinul veșnic și din neîncetata suferință, S-a sălășluit în pânțele tale”¹⁷. Dezvăluind adevărurile despre Întruparea Fiului, Acatistul înfățișează trecerea autorului de la gândirea teologică apofatică la cea catafatică: „Preaînaltul Dumnezeu pe pământ S-a arătat Om smerit, vrând să tragă la înălțime pe cei care-L cântă: Aliluia!”¹⁸ Chenoza lui Dumnezeu Cuvântul, care ia asupra sa natura omenească, face posibilă comunicarea naturii create cu Dumnezeu Cel necreat, Care ia asupra Sa natura uma-

¹² Trypanis 1968, p. 35: „Ξένον τόκον”.

¹³ Imnograful spune: „Domnul chiar a luat chip de om”, Trypanis 1968, 33 „εἰ καὶ δοῦλου ἔλαβε μορφὴν”; Sfântul Apostol Pavel tâlcuiește în același fel despre Întruparea Cuvântului: „a luat chip de rob” (Filipeni II, 7).

¹⁴ Trypanis 1968, 30.

¹⁵ Acolo, „Χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδάμ ἡ ἀνάκλησις· χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὐας ἡ λύτρωσις”. De fapt, imnograful subliniază aici faptul că Fecioara devine „izbăvirea lacrimilor Evei”.

¹⁶ Trypanis 1968, 33 „Χαῖρε, τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς”. Pretutindeni în adresarea imnografului către Fecioară este arătat rolul ei în Întruparea lui Dumnezeu. În acest caz, prin ea diavolul este izgonit din putere.

¹⁷ Trypanis 1968, 37 „Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον, ὁ τῶν ὅλων Κοσμήτωρ, πρὸς τοῦτον αὐτεπάγγελτος ἦλθε”.

¹⁸ Trypanis 1968, 35: „διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλός, ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἄνθρωπος”.

nă, materială, în Sine. Cel de neatins poate fi atins, Nevăzutul, văzut, Cel de necuprins, cuprins, Nestricăciosul, stricăcios, Cel nespus, cuprins în grai, pentru mântuirea și îndumnezeirea omului și a lumii. Astfel, apofaticul din Acatistul Maicii Domnului devine catafatic, Dumnezeu Se micșorează, Se smerește, Se umilește, asumându-Și firea omenească stricăcioasă, iar omul primește puțința mântuirii și a îndumnezeirii, iar prima făptură omenească ce izbutește aceasta este cea care L-a purtat în pânțece și L-a născut, adică Maica Domnului: „Cu totul a fost între cei de jos, iar de cei de Sus nicicum nu S-a depărtat Cuvântul cel necuprins... Bucură-te, încăperea lui Dumnezeu celui neîncăput!”¹⁹

Trecerea de la apofatic la catafatic este caracteristică nu numai Acatistului Maicii Domnului, ci și textelor imnografice ale Bisericii, în general, care sunt fundamentul teologiei patristice și se datorează distincției fundamentale trupesc-netrupesc, pe temeiul căreia poate fi înțeleasă corect mariologia hristologică a Acatistului Maicii Domnului. În felul acesta, cu ajutorul apofaticului – catafaticului – sunt transmise adevărurile dogmatice fundamentale – Cuvântul se întrupează prin Fecioară pentru mântuirea omului și a lumii. În Acatist, hristologia este corelată cu soteriologia, mariologia fiind veriga de legătură, pentru că, prin Maica Domnului „cea prin care s-a golit iadul și prin care ne-am îmbrăcat cu slavă”²⁰, specific Acatistului Maicii Domnului este mariologia accentuată, evidențiată prin laudele repetate de „Bucură-te!”, care transmit măreția morală a Maicii Domnului. Acest salut al Arhanghelului se repetă în Acatistul Maicii Domnului de mai multe ori, deoarece

imnograful, deși o laudă pe Maica Domnului, pune accentul pe Întruparea lui Hristos, mariologia nu înlocuiește hristologia, ci face parte din ea – de fiecare dată când o cinstim pe Fecioara și o laudăm, este pentru că ea devine Maica Domnului și se împlinesc cele ce i-a spus Elisabeta: „De acum, mă vor ferici toate neamurile” (Luca I, 48). O ferim pentru că ea L-a născut pe Dumnezeu-Omul, nu doar pe omul Hristos, cum ar spune Nestorie, ci pe „Domnul, care a luat chip de om”²¹, „Ziditorul a toate”, după cum spune imnograful: „Vrând Împodobitorul tuturor să mântuiască lumea, la ea a venit precum i se făgăduise și, Păstor fiind ca un Dumnezeu, pentru noi S-a arătat om ca noi. Căci, cu asemănarea chemând pe cel asemenea, ca un Dumnezeu aude: Aliluia!”²²

În studiul său despre teologia Sfântului Roman Melodul, Kourembeles afirmă că laudele din Acatistul Maicii Domnului la adresa persoanei Maicii Domnului doar în aparență i se adresează acesteia, însă, în esență, se întemeiază pe actul Întrupării, care naște unitatea celor două naturi deosebite una de alta în Persoana unică a lui Dumnezeu Cuvântul.²³ Acest lucru este doar parțial adevărat, firește, temeiul laudei aduse Maicii Domnului este evenimentul Întrupării, motiv pentru care ea este Născătoare de Dumnezeu, dar aceste laude nu sunt în esența lor iluzorii. Mai degrabă, s-ar putea spune că laudele adresate (care cred că sunt adresate direct celei „neispitite de bărbat”) sunt rodul dragostei credincioșilor pentru cea care L-a născut pe Dumnezeu și care devine obiect de laudă, evlavie și cinstire pentru că a dat trup Cuvântului, căci ea este „cea prin care se înnoieste făptura”, „cea prin care prunc se face Făcătorul”²⁴.

²¹ Trypanis 1968, 33.

²² Trypanis 1968, 37.

²³ Kourembeles 2006, 173.

²⁴ Trypanis 1968, 33.

¹⁹ Idem

²⁰ Trypanis 1968, 33: „Χαίρε, δι' ἧς ἐγγυμνώθη ὁ Ἀίδης· χαίρε, δι' ἧς ἐνεδύθημεν δόξαν”

Acesta este motivul pentru care poporul lui Dumnezeu din Constantinopol din secolul al VII-lea s-a rugat Maicii Domnului pentru a primi ajutor în a împiedica primejdia cuceririi „orașului împărătesc”. Drept urmare, după salvarea minunată, „cetatea, Fecioară, îți aduce cuvinte de mulțumire”. Astăzi, toți creștinii sunt „cetatea ta, o, Fecioară”, de aceea textul vechi suferă o receptare de traducere și „cetatea ta” este înlocuită cu „robii tăi” în versiunea slavonă a Acatistului din secolul al XIV-lea.

3. Legătura firească și suprafirească a Maicii Domnului cu dumenzeiescul ei Fiu, Iisus Hristos

Acatistul Maicii Domnului este unul dintre cele mai vechi imnuri liturgice închinat Maicii Domnului în care este exprimată limpede mariologia hristologică. Noi o lăudăm pe Maica Domnului, dar în centrul acestor laude se află „nașterea cu zămislire fără sămânță”, nașterea după trup a lui Hristos, Care îl mântuiește pe om și, de aceea, Maica Domnului-Om este numită indirect mântuitoare a lumii, căci prin ea „s-a golit iadul”. Iată de ce o lăudăm pe Maica Domnului, cea „prin care se înnoiește făptura”²⁵, pentru că ea participă în mod indirect la mântuirea omului prin aceea

că L-a născut pe Domnul Iisus Hristos, dând trup Cuvântului lui Dumnezeu.

Cel născut din Fecioară este și Dumnezeu și Om, nu e om îndumnezeit, nici om ceresc, ci Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu. ✠

3.1. Unirea ipostatică a celor două naturi în Domnul Iisus Hristos și perihoreza lor în raport cu dogma despre Maica Domnului

Teologia din versuri a Acatistului Maicii Domnului transmite într-un mod poetic dogma calcedoniană a unirii celor două firi în Unica Persoană a Cuvântului Întrupat și implicațiile acesteia: întrepătrunderea celor două naturi în Persoana divino-umană a lui Iisus Hristos și că Fecioara este Maica Domnului. Astfel, textul Acatistului subliniază unirea ipostatică a celor două naturi în Hristos, și, fără a polemiza cu nestorianismul, mărturisește dogma despre Maicii Domnului.

Cel născut din Fecioară este și Dumnezeu și Om, nu e om îndumnezeit, nici om ceresc, ci Cuvântul întrupat al lui Dumnezeu, „Arătat-a făptură nouă, arătându-Se Făcătorul nouă, celor ce suntem făcuți de Dânsul, răsărind din pântecul cel fără de prihană și păzindu-l întreg precum a fost”²⁶. Însuși Dumnezeu Cuvântul creează în Sine firea omenească, o altoiește în Persoana Sa prin pântecul feciorelnic al Mariei, pe care l-a sfințit, nu pentru că este templul Său, ci pentru că ea a devenit mama

²⁵ Trypanis 1968, 30: „Χαίρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις” (se înnoiește făptura).

²⁶ Trypanis 1968, 35: „Νέαν ἔδειξε κτίσιν, ἐμφανίσας ὁ Κρίστης, ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις”.

Sa. Fiecare persoană umană, prin cufundarea în apele Botezului devine „făptură nouă” (II Corinteni V, 17), este creată din nou după chipul Ziditorului său. Prin întruparea Cuvântului din Fecioară, „se înnoiesc făpturile”²⁷, iar Maica Domnului este prima făptură nouă.

Unitatea ipostatică a naturii dumnezeiești și umane în Domnul Iisus Hristos este principalul motiv de laudă a Maicii Domnului, întrucât omul este astfel mântuit: dreptul Simeon L-a acceptat pe Hristos ca Prunc, dar a fost „cunoscut lui și ca Dumnezeu desăvârșit”²⁸. Imnograful transmite tresăltarea plină de evlavie a sufletului creștinesc, care, împreună cu „toată firea îngerească”, se minunează de marea lucrare a înomenirii Cuvântului, „că pe cel neapropiat, ca Dumnezeu l-au văzut om apropiat tuturor, petrecând împreună cu noi”²⁹. Nestorie nega nașterea Dumnezeului-Om de către Fecioară, după el ea naște pe omul Hristos, iar Cuvântul sălășluiește în Fecioară ca într-un templu³⁰. Cu toate acestea, autorul Acatistului Maicii Domnului exprimă plinătatea credinței care s-a statornicit după cel de-al III-lea Sinod Ecumenic de la Efes din 431.

Întruparea Cuvântului și Nașterea Sa din Fecioară reprezintă „înțelesul cel greu de pătruns”³¹, o minune pentru care o preamărim³² pe Fecioara ca Maică a lui Dumnezeu. Cântarea de laudă neîncetată adusă Fecioarei în Acatistul Maicii Domnului ca Θεοτόκος dă mărturie că, după toate probabilitățile, lucrarea a fost scrisă după Sinodul de la Efes, unde a fost acceptată hristologia Sfântului Chiril al Alexandriei, în ciuda unor neclarități cunoscute ale acesteia³³. Întruparea Cuvântului, care dă naștere la unirea ipostatică a celor două naturi în Domnul Iisus Hristos și la perihoreza lor, este o „ușă a tainei celei de cinste”³⁴ pe care Fecioara Maria o face. Ea „adună lucruri potrivnice într-o una”³⁵, că naște pe unica Persoană a Cuvântului Întrupat, ca uniunea singulară dintre firea dumnezeiască incoruptibilă și din firea omenească creată. Firea umană creată a lui Hristos se unește cu firea dumnezeiască necreată, fără ca aceste două naturi să se amestece sau să se dizolve una într-una,

27 Trypanis 1968, 30.

28 Trypanis 1968, 34: „ἐπεδόθης ὡς βρέφος αὐτῷ, ἀλλ’ ἐγνώσθης τούτῳ καὶ Θεὸς τέλειος”.

29 Trypanis 1968, 36: „τὸν ἀπρόσιτον γὰρ ὡς Θεόν, ἐθεώρει πᾶσι προσιτὸν ἄνθρωπον ἡμῖν μὲν συνδιαγόντα, ἀκούοντα δὲ παρὰ πάντων οὕτως Ἀλληλοῦϊα”.

30 Koev 1968, 102. Nestorie neagă unirea ipostatică în Domnul Iisus Hristos și, prin urmare, nu poate accepta că Fecioara este Maica Domnului. Hristos este doar om, nu Dumnezeu, pentru că, Dumnezeu nu poate să Se nască și să sufere. Garib. C., Toniolo M., 2001, p. 544. În timp ce Omul-Hristos Se naște și Se desăvârșește. Garib. C., Toniolo M., 2001, p. 546.

31 Trypanis 1968, 31: „Γνώσιν ἄγνωστον γινῶναι”

32 Trypanis 1968, 35: „ἵνα τὸ θαῦμα βλέποντες, ὑμνήσωμεν αὐτήν”

33 Mă refer la folosirea eronată a terminologiei teologice a Sfântului Chiril în ceea ce privește natura și persoana și mai întâi de toate: utilizarea formulei apollinariene „μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη”.

34 Trypanis 1968, 35, 36. Fecioara devine „ușă (acestei) tainei celei de cinste” σεπτοῦ μυστηρίου θύρα și apoi după ce s-a împărțit din ea, rămâne fecioară – o altă taină de neînțeles pentru mintea omenească (Παρθένος μένεις, καὶ τεκεῖν ἴσχυσας- ἡμεῖς δὲ τὸ μυστήριον θαυμάζοντες, πιστῶς βοῶμεν.).

35 Trypanis 1968, 36: „ἡ τάναντία εἰς ταὐτὸ ἀγαθοῦσα”.

Credincioșii ortodocși se roagă
Maicii Domnului cu conștiința că ea
este cea mai apropiată de Mântuitorul
Hristos în ceruri, având îndrăznire de
mamă către Fiul ei și, prin aceasta,
rugăciunile ei au cea mai mare trecere
la Dumnezeu. ❀

ci se întrepătrund, fiecare păstrându-și însușirile proprii.

Unirea ipostatică și perihoreza celor două firi reprezintă temeiul dogmatic pentru ambele învățături ortodoxe privitoare la Nașterea Domnului și la Pururea-Fecioria Maicii Domnului. Evenimentele relatate în Evanghelie despre vestirea păstorilor despre Întrupare și închinarea lor înaintea Pruncului

dumnezeiesc sunt transmise de autorul Acatistului Maicii Domnului în formă poetică, dezvăluind perihoreza celor două firi în Hristos și, în același timp, lăudând-o pe Fecioara care devine „Maica Mielului și a Păstorului”³⁶. Păstorii, care îl caută pe Dumnezeu întrupat, aleargă la El „ca la un pastor”, dar „L-au văzut ca pe un miel fără de prihană în brațele Mariei”³⁷, „că dumnezeiasca pogorâre a fost, iar nu mutare din loc”³⁸, spun neimnograful.

„Toată firea îngerească s-a minunat de lucrul cel mare al întrupării lui Hristos; că pe Cel neapropiat, ca Dumnezeu, L-a văzut Om apropiat tuturor, petrecând împreună cu noi!”³⁹ Taina perihorezei celor două firi în Domnul Iisus Hristos și, în legătură cu aceasta, mărturisirea dogmei teotokologice nu este explicată prin logică, analiză sau cercetare, ci pe calea contemplării lui Dumnezeu, a cărei temelie sunt credința și lauda adusă Lui prin rugăciune. În felul acesta, transmite Acatistul Maicii Domnului adevărurile hristologice și, de aceea, ele sunt exprimate într-o formă poetică, pentru a cânta taina Întrupării Domnului și cele două Persoane principale prin care au împlinit-o: Cuvântul fără de început și pururea-veșnic al lui Dumnezeu și cea prin care Întruparea Sa a fost posibilă.

„Cea binecuvântată între femei” (Luca I, 28) este Maica Domnului Iisus Hristos, Care este „Săditorul vieții noastre” și „Lucrătorul iubirii de oameni”⁴⁰. Imnograful exprimă în chip poetic și limpede centralitatea hristică a dogmei teotokologice: „Pe ritorii cei mult vorbitori îi vedem, Născătoare de Dumnezeu, că-ți stau înaintea ca niște pești fără de glas; că nu se pricep să spună în ce chip și fecioară ai rămas și ai putut naște. Iar noi, de o taină ca aceasta minunându-ne, cu credință cântăm”⁴¹.

³⁶ Trypanis 1968, 32: „ἀμνοῦ καὶ ποιμένου Μήτηρ”.

³⁷ Idem, „καὶ δραμόντες ὡς πρὸς ποιμένα, θεωροῦσι τοῦτον ὡς ἀμνὸν ἁμῶν, ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας βοσκομένην”.

³⁸ Trypanis 1968, 35: „Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω, καὶ τῶν ἄνω οὐδόλως ἀπῆν, ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος”.

³⁹ Trypanis 1968, 36.

⁴⁰ f. Trypanis 1968, 32.

⁴¹ Idem, „Ρήτορας πολυφθόγγους, ὡς ἰχθύας ἀφώνους, ὀρώμεν ἐπὶ σοὶ Θεοτόκε· ἀποροῦσι γὰρ λέγειν τό, πῶς καὶ Παρθένος μένεις, καὶ τεκεῖν ἰσχυσας· ἡμεῖς δὲ τὸ μυστήριον θαυμάζοντες, πιστῶς βοῶμεν”.

Credincioșii ortodocși se roagă Maicii Domnului cu conștiința că ea este cea mai apropiată de Mântuitorul Hristos în ceruri, având îndrăznire de mamă către Fiul ei și, prin aceasta, rugăciunile ei au cea mai mare trecere la Dumnezeu.

Ca o consecință a unirii ipostatice a celor două firi în Hristos și în strânsă legătură cu maternitatea Preasfintei Stăpâne este dogma Pururea-Fecioriei ei. Ziditorul lumii „răsărind din pântecul cel fără de sămânță și păzindu-l întreg, precum a fost”⁴², de aceea Maica Domnului „a unit fecioria și nașterea”⁴³. Acatistul conține elemente de legătură cu una dintre omiliile lui Vasile al Seleuciei, Sfântul Roman Melodul și Sfântul Proclu al Constantinopolului, ceea ce dă temei unor cercetători precum G. Marcellus și Kourembeles să-l considere pe Sfântul Roman Melodul drept autor al Acatistului Maicii Domnului. În studiul său despre mariologia lui Vasile al Seleuciei, G. Marcellus aduce un argument întemeiat în favoarea apropierii dintre Sfântul Roman Melodul și Vasile al Seleuciei⁴⁴.

În Acatistul Maicii Domnului, Fecioara este numită cu precădere Θεοτόκος, dar apare și numele Θεοδόχος⁴⁵, nume cu o încărcătură negativă din cauza folosirii sale de către Nestorie și antiohieni, care îl foloseau pentru a sublinia faptul că Fecioara nu l-a născut pe Dumnezeu, ci doar L-a conceput, L-a purtat și a trecut prin ea ca printr-un canal (chivot), după cum afirmă Nestorie⁴⁶. Celălalt apelativ care conține o apropiere ideologică de antiohieni este „biserica însuflețită”⁴⁷, sfințită după ce Dumnezeu s-a sălășluit în ea⁴⁸, „locașul lui Dumnezeu-Cuvântul”⁴⁹, „chivot poleit cu Duhul”⁵⁰. Aceste definiții sunt, fără îndoială, apropiate de terminologia teologică a antiohienilor, dar nu exprimă ideile lor și sensul pe care aceștia îl asumau. Unele pasaje din Acatistul Maicii Domnului prezintă o vădită asemănare cu Omilia a XXXIX-a a lui Vasile al Seleuciei, din care imnografia Sfântului Roman Melodul este influențată în unele aspecte în perioada sa timpurie. Poate că astfel ar putea fi explicată folosirea terminologiei antiohiene în Acatistul Maicii Domnului. În timpul controversii privind dogma Maicii Domnului, Părinții, și mai ales Sfântul Chiril al Alexandriei, nu au negat termenii „Născătoare de Hristos” sau „Primitoarea lui Dumnezeu” (Θεοδόχος), ci mai degrabă sensul pe care

⁴² Trypanis 1968, 35: „ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας γαστρός, καὶ φυλάξας ταύτην, ὥσπερ ἦν, ἀφθονον”.

⁴³ Trypanis 1968, 36: „ἡ παρθενίαν καὶ λοχείαν ζευγνύσα”.

⁴⁴ Μαρτζέλου 2015, 11; Μαρτζέλου 1990, 200 σλ.

⁴⁵ Trypanis 1968, 31: „Ἐχουσα θεοδόχον, ἡ Παρθένος τὴν μήτραν”.

⁴⁶ Kotter 1973, 134.

⁴⁷ Trypanis 1968, 39: „ἐμψυχον ναὸν”.

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ Idem, „σκηνὴ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου” (locașul lui Dumnezeu-Cuvântul).

⁵⁰ Idem, „Κιβωτὲ χρυσωθεῖσα τῷ Πνεύματι”.

l-au dat antiohienii, negând posibilitatea ca Fecioara să-L nască pe Dumnezeu-Omul. Desigur, Preasfânta Născătoare de Dumnezeu L-a și primit L-a și purtat pe Dumnezeu în pântecele ei. Firește că e și Maica lui Hristos pentru că L-a născut pe Domnul Iisus Hristos, dar e și Maica lui Dumnezeu pentru că l-a dat trup Unuia din Treime. Din ea Se naște, nu un om obișnuit care a ajuns la îndumnezeire, ci Dumnezeul-Om Hristos, Cuvântul Întrupat al lui Dumnezeu. Folosirea lui Θεοτόκος și a lui Θεοδόχος în Acatistul Maicii Domnului indică faptul că, deși Fecioara L-a născut pe Hristos, Dumnezeu-Omul, ea totuși rămâne om.

4. Proslăvirea Maicii Domnului în Acatistul Maicii Domnului

Compoziția Acatistului Maicii Domnului este tributară scopului autorului de a exprima nu doar adevărurile dogmatice fundamentale ale credinței, cu privire la Domnul Iisus Hristos, la Întruparea Fiului lui Dumnezeu, la mântuirea omului și a lumii și la Maica Domnului, ci și de a evidenția preacinstirea ei în Biserică. Fiecare dintre întâmpinări „Bucură-te!” transmite cinstirea, nu numai din partea autorului imnului, ci și a fiecăruui suflet credincios în fața persoanei Maicii Domnului, care a născut pe Domnul Iisus Hristos, prin Care „s-a golit iadul, iar noi ne-am îmbrăcat cu slavă”⁵¹. Acatistul Maicii Domnului ne permite să întrezărim în parte taina chipului celei ce este „Maica stelei celei neapuse”⁵², prin numeroase epitețe, comparații și procedee literare fiind transmisă

înălțimea morală, măreția, curăția și sfințenia „Miresei, pururea Fecioară”. Pentru că a purtat în pântecele ei pe „Domnul, Care ține toate cu mâna”⁵³ și a născut pe „Semănătorul curăției”⁵⁴, Sfânta Fecioară este „tămâia rugăciunii celei primare”⁵⁵, „hrană și potir cu mană”⁵⁶, „stâlp de foc care povățuiește pe cei dintru întuneric”⁵⁷, „făclie primitoare de lumină, aprinzând în sine Focul cel netrupesc, pe toți îi îndreptează spre cunoștința cea dumnezeiască ce luminează mintea cu raza ei”⁵⁸.

O slăvim pe Fecioară pentru că prin ea S-a întrupat Cuvântul și omul se mântuiește. Preacinstirea sau supravenerarea celei prin care „ne-am îmbrăcat cu slavă” se exprimă prin rugăciune, care „aprinde Focul cel netrupesc” în inimile credincioșilor și, prin aceasta, „cea care L-a născut pe Dumnezeu” îi conduce pe toți la „cunoștința cea dumnezeiască ce luminează mintea cu raza ei”, devine „începătoreasă prefacerii celei pline de înțeles și dătoare darului celui dumnezeiesc”⁵⁹. De aceea, autorul compoziției o laudă pentru că este „mai mare decât toți sfinții”⁶⁰.

Acatistul Maicii Domnului preamărește măreția și virtuțile morale ale Maicii Domnului, dar cea mai mare preamărire și cinstire a Fecioarei este faptul că a devenit Mamă a Mântuitorului. Ea este „sfântă, nenuntită, binecuvântată”⁶¹, „temeiul cel tare al

51 Trypanis 1968, 33: „Χαῖρε, δι' ἧς ἐγγυμνώθη ὁ Ἄϊδης· χαῖρε, δι' ἧς ἐνεδύθημεν δόξαν”. „Mireasă, pururea Fecioară” este folosită și de Sfântul Roman Melodul în imnul său al 36-lea (condac) cu prilejul Praznicului Bunei Vestiri (Maas, Trypanis, 1963, 281-288), probabil pe baza salutului Arhanghelului: „Bucură-te, ceea ce ești plină de har!” (Luca I, 28).

52 Trypanis 1968, 33: „ἀστέρως ἀδύτου Μήτηρ”.

53 Trypanis 1968, 39: „ὁ συνέχων πάντα τῇ χειρὶ Κύριος”.

54 Trypanis 1968, 37: „χαῖρε, ἡ τὸν σπορέα τῆς ἀγνείας τεκοῦσα”.

55 Trypanis 1968, 32: „δεκτόν πρεσβείας θυμίαμα”.

56 Trypanis 1968, 34: „τροφή τοῦ μάννα διάδοχε”.

57 Idem: „πύρινε στύλε, ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει”.

58 Trypanis 1968, 38: „Φωτοδόχον λαμπάδα, τοῖς ἐν σκότει φανείσαν, ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον· τὸ γὰρ αἶλον ἄπτουσα φῶς, ὁδηγεῖ πρὸς γνώσιν θεϊκὴν ἅπαντας, αὐγὴ τὸν νοῦν φωτίζουσα”.

59 Trypanis 1968, 36: „Χαῖρε, ἀρχηγὲ νοητῆς ἀναπλάσεως· χαῖρε, χορηγὲ θεϊκῆς ἀγαθότητος”.

60 Trypanis 1968, 39: „Ἁγία Ἀγίων μεῖζων”.

61 Autorul Acatistului Maicii Domnului exprimă în mod clar, mai întâi, maternitatea Fecioarei, apoi sfințenia ei și, ca o consecință,

credinței”⁶², „floarea nestrăciunii, cununa înfrânării”⁶³, „îndreptătoarea înțelepciunii celor credincioși”⁶⁴ și multe altele, dar tot ceea ce spune imnograful gravitează în jurul faptului că Fecioara a dat naștere „Celui ce este mai Sfânt decât toți sfinții”⁶⁵.

Autorul Acatistului Maicii Domnului exprimă în mod clar, mai întâi, maternitatea Fecioarei, apoi sfințenia ei și, ca o consecință, sfințirea credincioșilor. Ea s-a arătat „icoană a cristelniței”⁶⁶, deoarece natura umană este reînnoită prin credința în dumnezeiescul ei Fiu asumată prin întreita scufundare a Botezului. Ea „a strălucit chipul Învierii”⁶⁷ pentru că omul în Botez moare odată cu moartea lui Hristos și înviază la o viață nouă, pe care a început-o deja ca Maică a Mântuitorului. Sfântul Grigorie Palama și Sfântul Filotei Kokinos, în secolul al XIV-lea, vorbesc despre preamărirea Maicii Domnului care se exprimă și în învierea ei⁶⁸. Deși această idee își are temeiul mai degrabă în apocrife, toți Părinții care vorbesc pe tema morții Fecioarei și a ridicării, nu înălțării ei cu trupul la cer, o fac cu gândul la o proslăvire mai mare a „celeia care L-a născut pe Dumnezeu”, fără a dogmatiza asupra acestui aspect, așa cum s-a întâmplat în catolicism.

Maica Domnului este „turnul fecioriei” și, pe lângă aceasta, ea este „îndreptătoarea înțelepciunii celor credincioși” și „singura hrănitore de prunc dintre fecioare”⁶⁹. Cei care cred în Dumnezeu se nevoiesc și în virtuțile Lui; virtutea curăției îi împodobește pe cei care cred cu tărie în Cuvântul lui Dumnezeu și se lasă călăuziți spre cunoașterea adevărului dumnezeiesc. Cuvântul Întrupat din pântecul Mariei o sfințește, o luminează și El însuși îi învață pe toți să îi aducă laudă și să-i cânte: „Bucură-te!”⁷⁰

Cuvânt de încheiere

În Acatistul Maicii Domnului, mariologia hristologică este exprimată în strânsă legătură cu Întruparea Fiului lui Dumnezeu și pune accentul pe maternitatea Fecioarei. Pe lângă aceasta, autorul anonim al lucrării transmite într-o formă poetică adevăruri fundamentale ale vieții duhovnicești creștine. El îndrumă sporirea creștinilor în contemplarea lui

sfințirea credincioșilor. Ea s-a arătat „icoană a cristelniței”, deoarece natura umană este reînnoită prin credința în dumnezeiescul ei Fiu.

62 Trypanis 1968, 32: „στερρόν τῆς Πίστεως ἔρεισμα”.

63 Trypanis 1968, 35: „Χαῖρε, τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας· χαῖρε, τὸ στέφος τῆς ἐγκρατείας”.

64 Trypanis 1968, 33: „Χαῖρε, πιστῶν ὁδηγὲ σωφροσύνης”.

65 Trypanis 1968, 39: „ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων Ἀγίων ἀγιώτατον Λόγον”.

66 Trypanis 1968, 38: „Χαῖρε, τῆς κολυμβήθρας ζωγραφοῦσα τὸν τύπον”.

67 Trypanis 1968, 35: „Χαῖρε, ἀναστάσεως τύπον ἐκλάμπουσα”.

68 Migne 1865, PC 151, 465–467: Φιλοθέου Ἀγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, 64-66.

69 Trypanis 1968, 37: „Χαῖρε, καλὴ κουροτρόφε παρθένων”.

70 Cf. Trypanis 1968, 39: „...ἐν τῇ σῇ γὰρ οἰκίᾳ γαστρί, ὁ συνέχων πάντα τῇ χειρὶ Κύριος, ἡγίασεν, ἐδόξασεν, ἐδίδαξε βοᾶν σοὶ πάντας· Χαῖρε”.

Dumnezeu prin slăvirea Fecioarei. Din preamărirea, cinstirea și lauda Maicii Domnului se nasc virtuțile creștine în viața omului. În ultimii 50 de ani, dar mai ales de la apogeul mișcării ecumenice, în multe țări ortodoxe s-a dezvoltat o așa-numită „ecleziologie euharistică”, învățătură care are, fără îndoială, o mare importanță pentru teologia ortodoxă. Nu mai puțin importantă este însă nevoia creștinească, lucrând în chip sinergic cu Sfânta Euharistie, iar cele două exprimă împreună ethosul bisericesc creștin. În cadrul acesteia, apare și Acatistul Maicii Domnului, în care se exprimă închinarea, cinstirea și slăvirea Maicii Domnului – prima făptură umană îndumnezeită în care „a strălucit chipul Învierii”⁷¹, „începătoria prefacerii celei pline de înțelese”, prin care „se înnoiește făptura”⁷².

⁷¹ Trypanis 1968, 35.

⁷² Trypanis 1968, 36; Trypanis 1968, 30.

Conf. Dr.
MARINA KOLOVOPÚLU,
Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Univ. de Stat
și Capodistriană
din Atena, Grecia

Ortodoxia și provocările contemporane: demitizarea unei legături. O altă lectură

Traducere din limba greacă și adnotări de prof. univ. dr. Ion Marian Croitoru.

Conștientizarea termenilor unei probleme reprezintă primul pas spre soluționarea ei¹. Dacă vom avansa de pe această poziție încă „și mai adânc, cât privește ceea ce poate aparent să fie considerat mediul unei chestiuni sau probleme, atunci vom fi în poziția de a constata în ce măsură problema, care ne provoacă spre soluționarea ei, reprezintă, de fapt, o problemă sau constituie o chestiune sub unele premise; astfel, suntem conduși fie la deblocarea noastră din impasuri, în primul caz, fie la soluționarea cea mai sigură sau cea mai corectă, în cel de al doilea caz. Oricum ar fi, cercetarea termenilor și a parametrilor, adică a elementelor constitutive a ceea ce considerăm că este o problemă sau o întrebare, reprezintă primul nostru demers necesar și decisiv pentru continuarea demersului nostru. Prin urmare, pentru ca noi să ajungem la concluzii corecte, suntem chemați să interogăm pozițiile care sunt prezentate fie ca întrebări, fie ca probleme, fie chiar și ca răspunsuri afirmative.

Ortodoxia și provocările! Dacă noi considerăm ca termen cuvântul prin care se redă, pe scurt, dinamica și puterea unui sens anume, atunci „Ortodoxia”, după Sfântul Anastasie Sinaitul, înseamnă că „este percepția nemincinoasă despre Dumnezeu și zidire sau adevăratul sens al tuturor lucrurilor sau cunoașterea ființelor precum întocmai sunt în sine”². Cu alte cuvinte, Ortodoxia reprezintă adevărata înțelegere despre Dumnezeu și creație, adevăratul sens despre toate lucrurile și adevărata cunoaștere despre ființe așa cum sunt, altfel spus, despre adevărul lor. Așadar, iese la suprafață relația indestructibilă și internă a echivalenței Ortodoxiei cu adevărul. Această constatare transpune problematizarea noastră pusă în discuție de la Ortodoxie și provocări la adevăr și provocări, fapt care, la rândul său, ridică demersul nostru la actualizarea lui determinantă. Adevărul este provocat sau provoacă?

1 . Π. Παπανούτσου, „Πολιτισμός υπό αμφισβήτηση”, în *Ἡ Κρίση τοῦ πολιτισμοῦ μας*, ἐκδ. Νόηση, Ἀθήνα, 1978, p. 46.

2 SFÂNTUL ANASTASIE SINAITUL, Călăuza (Ὁδηγός), Capitolul al II-lea, în PG 89, 76 D-77 A: „ἀψευδής περί Θεοῦ καί κτίσεως υπόληψις ἣ ἐννοία πάντων ἀληθής ἢ δόξα τῶν ὄντων καθάπερ ἐστίν”.

Investigarea respectivei întrebări ne conduce, precum niște observatori invizibili, la cele petrecute odinioară în Pretoriu. Întrebării insistente a lui Pilat, „Așadar, ești Tu împărat?”³, i se dă [drept răspuns]⁴, depoziția Domnului Iisus Hristos⁵, „Eu spre aceasta M-am născut și pentru aceasta am venit în lume, ca să dau mărturie pentru adevăr; oricine este din adevăr, ascultă glasul Meu”⁶. Prin întrebarea meditativă, filosofică și diacronică „Ce este adevărul?”⁷, guvernatorul roman s-a îndepărtat de Mântuitorul Iisus Hristos, a ieșit din Pretoriu și s-a adresat iudeilor, cu urmarea cunoscută a evenimentelor.

Ceea ce provoacă impresie, la o abordare mai atentă a acestui dialog alert și în replici scurte, este faptul că Pilat își formulează nedumerirea sa, în timp ce răspunsul la ea fusese deja dat de către Domnul Iisus Hristos: „oricine este din adevăr ascultă glasul Meu”⁸. Formularea „oricine este din adevăr” nu-l indică pe cel ce caută sau râvnește adevărul, ci pe cel ce își are descendența din adevăr. Arată o legătură de naștere și de renaștere și, prin urmare, de continuitate și legătură firească la un nivel mai profund decât cea a descendenței firești din părinți. Îl indică pe cel ce recunoaște adevărul din afinitate cu el. „Cel ce este din adevăr”, pe scurt, este fiu al adevărului.

Însă, Pilat, barbar fiind, nu a recunoscut adevărul, motiv pentru care și întrebarea lui a fost greșită. Dacă i-ar fi dat o greutate și mai mare răspunsului Domnului Iisus Hristos, formularea lui nu ar fi fost „Ce este adevărul”, ci mai degrabă „Cine este adevărul?”. Și la această întrebare Mântuitorul Iisus Hristos dăduse deja răspunsul: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine”⁹. Domnul Iisus Hristos, deofinită cu Tatăl și Dumnezeu, este, după fire, Fiul lui Dumnezeu și Adevărul în Sine. Așadar, cel ce este din Adevăr este fiul după har al lui Dumnezeu și, după har, fiul Adevărului. Această înfiere este asigurată prin recunoașterea și comuniunea continuă cu Adevărul, altfel spus, cu Dumnezeu, deoarece „în aceasta” [adică în iubirea „cu fapta și cu adevărul”], „vom cunoaște că suntem din adevăr”¹⁰. Sfântul Vasile cel Mare consemnează același lucru, dar dintr-o perspectivă diferită: „Dumnezeu nu este Dumnezeul tuturor, ci al celor ce L-au făcut apropiat pe El prin iubire”¹¹.

³ Ioan XVIII, 37.

⁴ Pentru o mai ușoară sesizare a sensurilor, am adăugat între paranteze drepte completări, nuanțări etc. (n. trad.).

⁵ Având acordul autoarei, am completat tacit limbajul privind adresarea către Domnul și Mântuitorul Iisus Hristos, dar și privind invocarea Sfinților Părinți ai Bisericii, în primul caz, completând adresarea cu „Domnul” sau „Mântuitorul” Iisus „Hristos”, după caz, iar, în al doilea caz, folosind apelativul „Sfânt” etc. (n. trad.).

⁶ Ioan XVIII, 37.

⁷ Ioan XVIII, 38 (n. trad.).

⁸ Ioan XVIII, 37 (n. trad.).

⁹ Ioan XIV, 6 (n. trad.).

¹⁰ I Ioan III, 19.

¹¹ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmi* (Ὁμιλία εἰς τοὺς Ψαλμοὺς), în PG 29, 309 D: „οὐ πάντων Θεός ὁ Θεός ἀλλὰ τῶν οικειωθέντων αὐτῷ διὰ τῆς ἀγάπης”.

În acest caz, firește, drept „iubire” nu se înțelege o stare care se reduce la abordări generale, la scheme și sloganuri de discurs, care vizază încărcarea emoțională a credincioșilor și cultivarea unor impresii, ci la cea mai profundă stare existențială a bunei schimbări a sufletului, la raportarea și atașamentul constant [al sufletului] față de Dumnezeu prin credința vie, precum și la punerea oricărei nădejdi în El. Este vorba despre experiența harului dumnezeiesc, care se revelează în inima curată și o atrage spre Dumnezeu, iar particularitatea ei este de slăvire.

Este vorba despre această unică stare, care transcende noțiunea comuniunii și în care viața omului se împlinește ca participare la Dumnezeu, ca veșmânt al Mântuitorului Iisus Hristos, conform imnului baptismal („Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat”), ca model de viață prin excelență.

Scindarea acestei vieți de participare din partea omului creează golul din legătura lui cu Dumnezeu, altfel spus, cu Adevărul. În această scindare, omul este încorsetat în vederea sinelui său, în admirația imaginară a cugetului său și a realizărilor acestuia, într-o lume pe care o consideră proprietatea lui și al cărei salvator autoproclamat devine, deși el însuși, conștient și spre interesul propriu, o dizolvă. Omul acesta, împotrivindu-se Adevărului, este, după Sfântul Apostol Pavel, stricat la minte și netrebnic pentru credință¹². El iese din Pretoriu și devine una cu mulțimea, și, rupând legătura lui cu Adevărul, îl pune în fața lui, reacționează față de El, se răzvrătește împotriva Lui¹³, dar fără să fie în poziția de a-l elimina, de a-l șterge din vederea lui. Prezența acestui Adevăr în omul care se predă lumii, adică în omul care este prizonier și, concomitent, susținător al sistemului lumesc, în omul

care este deja fiul lumii, reprezintă o provocare pentru el, deoarece [Adevărul] este Cel ce funcționează ca un criteriu [al omului] și garantează libertatea fiilor Lui¹⁴ după har, oriunde s-ar afla ei, chiar și în cel mai adânc colț al lumii, fiind în lume, dar nefiind ai lumii.

Prin urmare, Ortodoxia, ca adevăr, se află pe poziția Adevărului Care este viu, adică a Domnului Iisus Hristos, iar prezența ei, așa cum odinioară El Însuși, provoacă întotdeauna și va provoca, însă, fără ca ea să fie provocată. Din contră, ea invită și, în această invitație către lume, îi acordă [omului] restaurarea vederii lui duhovnicești, schimbarea minții, pocăința și, în cele din urmă, transformarea lui. Adevărul invită, preia, sfințește și transformă lumea dintr-o societate de oameni temători, precum un alt Cain, muribunzi într-un trup al celor ce au înviat în Domnul Hristos.

Totuși, acceptarea acestei invitații și participarea la acest proces [de dobândire] a nemuririi și a veșniciei presupun mișcarea liberă din lanțurile pe care omul însuși le-a făurit pentru sine și care, din acest motiv, sunt cele mai puternice. În același timp, această acceptare și participare marchează trăirea morții egoismului și a autojustificării, zădărniciia satisfacției umane, risipirea halucinației dominației și a iluziei omnipotenței. Din acest motiv, invitația aceasta este dificilă, după cum și Adevărul pare să fie dificil pentru omul contemporan. Având vederea preschimbată, temnița esențială a lumii, pentru omul încarcerat în ea, îi apare ca un rai al libertății, iar zidurile, care îl înconjoară sufocant, el le consideră ca fiind ziduri care îngrădesc Adevărul și propria lui invitație unică. De aceea, și cursul pe care omul îl alege este invers, adică în loc ca el să-și ceară libertatea, revendică să devină el însuși eliberatorul Adevărului. Și începe să contrarieze Adevărul. Din această

¹² Vezi II Timotei III, 8.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Adică ai Adevărului, Care este Dumnezeu (n. trad.).

perspectivă, nenumărate au fost și vor fi vocile impacientate care reclamă ca Ortodoxia, deoarece este provocată, trebuie să se conformeze cerințelor celor ce vociferează. Nenumărați au fost și vor fi cei ce constată cu entuziasm că, efectiv, ea s-a conformat și s-a supus nevoilor vremurilor. Însă, ce indică aceste cazuri? Ele indică tendința omului legat de lume ca să ghideze el însuși adevărul, ele arată întrebarea greșită a lui Pilat și, în această confuzie, singurul lucru pe care îl reușesc, atunci când își prezintă propunerile și pretențiile lor față de Ortodoxie, nu este decât reproducerea propriului lor sine în limitele închise ale vederii lor secularizate. Ele indică legăturile cu propriul lor adevăr gnostic, încercarea de descriere a Adevărului având ca bază criteriile lor personale ale realității zidite și trecătoare, și, în acest mod, pierde întâlnirea, precum un alt Pilat, cu realmente Adevărul, Care nu se constată cu exactitate, nu satisface modul lumesc de viațuire și gândire, nu este ghidat în mod autoritar, nu este limitat, ci se revelează, este partășibil și rămâne neschimbat, după cum este. Domnul Iisus Hristos, „ieri și azi și în veci este Același”¹⁵. Această confuzie are două componente care se exprimă, fie atunci când, prin îndepărtarea de Adevăr, sunt menținute anumite elemente ale ei, astfel încât să fie asigurată verosimilitatea aprecierilor personale, caz în care se vorbește despre rătăcire, iar adepții ei sunt rătăciți și rătăcitori, fie atunci când are loc anularea și inversarea Adevărului, caz în care se vorbește despre minciună. La aceste cazuri se referă Sfântul Apostol Pavel în *Epistola sa a II-a către Timotei*, când zice: „căci va veni o vreme când nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci, dornici să-și desfăteze auzul, își vor îngrămădi învățători după poftele lor. Și își vor întoarce capul de la adevăr și se vor abate către basme”¹⁶.

Așadar, demersul se cuvine să fie întoarcerea. Omul însuși trebuie să se lase în provocarea Ortodoxiei ca Adevăr. Această lăsare arată urmarea Celui Care, ca Adevăr, este, în același timp, și Calea; Calea care Se oferă și conduce la Viață. Modul și urmarea lui Hristos este „gustare a folosului din faptul de a merge pe cale”¹⁷. Cale bătătorită de secole, reliefată de urmele luptelor pentru sfințenie, deoarece, aceasta este în mod sfidător tăcerea strigătoare a Adevărului, viața fiilor autentici ai Adevărului, Care cercetează orice mărturie falsă și răstoarnă orice acuzație. Prin urmare, Ortodoxia ca provocarea unică și prin excelență a acestui veac, ca amprentă și continuitate a Adevărului în Sine, adresează mereu o chemare omului din fiecare epocă: „Vino și vezi!”¹⁸ „Pe cel ce vine la Mine, nu-l voi scoate afară”¹⁹.

¹⁵ *Vezi Evrei XIII, 8* (n. trad.).

¹⁶ *II Timotei IV, 3-4*.

¹⁷ ORIGEN, *Contra lui Celsus*, 6, 66: „γεύσῃ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀπὸ τοῦ ὁδεύειν ὠφελείας”.

¹⁸ Expresie biblică, întâlnită la *Ioan I, 46; XI, 34; Apocalipsa VI, 1, 3, 5, 7* (n. trad.).

¹⁹ *Ioan VI, 37* (n. trad.).

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Vartolomeu Stănescu – ierarh cult și senator patriot (I)

Activitatea culturală.

Preocupat de refacerea morală a credincioșilor, precum și de o mai bună pregătire spiritual-culturală a clerului, episcopul Vartolomeu Stănescu a cumpărat o tipografie, care a funcționat la mănăstirea Cozia, începând cu anul 1927¹. Pe lângă cei 800.000 lei oferiți de el², la achiziționarea acesteia a contribuit, cu suma de 2.941.798 lei, Ministerul Cultelor, care i-a prevăzut și o subvenție de 100.000 lei pe an pentru întreținere³. Numită la început *Tipografia Cozia*, iar din 1934, *Tipografia Episcopul Vartolomei*, întrucât și-a mutat reședința la Râmnic,⁴ în scurt timp a readus Episcopia „pe linia de valori a lui Damaschin și Chesarie, marii făuritori de limbă, tălmăciri și tipărituri, și a lui Antim Ivireanul”⁵.

Stând „într-o perpetuă comuniune cu studiul cărții”⁶, învățatul episcop a dobândit o vastă cultură teologică, științifică și mai ales filosofică și sociologică, scoțând de sub teascurile tiparniței numeroase lucrări deosebit de importante, dintre care menționăm: *Cum stăm cu progresul general la începutul anului 1928 sau Primejduirea omenirii* (1928), *Rostul în lume al Bisericii lui Hristos* (1930), *Lămuriri asupra legii învățământului teologic* (1932), *Femeia ca factor social* (1934), *Produsuri sufletești și realități verificate* (1934), *Urmările avortului legalizat* (1935), *Cei doi poli morali ai Eparhiei mele* (1937), *Motivele retragerii din politică a preoților* (1937), *O lămurire în legătură cu Eparhia locală* (1938), *Cursuri misionare cu preoții eparhiei la Sfânta Mănăstire Arnota* (1938–1939) etc⁷. La aceste cărți și broșuri editate

¹ Pr. D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile Prea Sfințitului Episcop Vartolomei până la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Tipografia Episcopul Vartolomei, Râmnicu-Vâlcea, 1936, p. 142.

² Prof. dr. Sorin OANE, „Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu”, în: Buridava, 2008, nr. 6, p. 166.

³ Pr. asist. dr. Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu episcop al Râmnicului-Noului Severin*, Ed. Basilica, București, 2014, p. 57.

⁴ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 143-144; Sfânta Mitropolie A Olteniei, Râmnicului și Severinului, *Viața bisericească în Oltenia*. Anuarul Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1941, p. 54 spune că la 15 august 1928 a fost mutată la Râmnicu-Vâlcea. (se va cita *Viața bisericească*).

⁵ Pr. P. PARTENIE, „Omagiul Asociației generale a Clerului”, în: *Renașterea*, an. XIV (1935), nr. 9, p. 325 (se va cita R).

⁶ Pr. C. DĂNESCU, „P. S. Vartolomei ca sprijinitor al școalelor teologice”, în: R, an. XIV (1935), nr. 9, pp. 330-331.

⁷ A se vedea o listă a lucrărilor la Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 273-279; Cătălin RAIU, *Democrație*

la Râmnic, se mai adaugă diferite lucrări, articole, cuvântări și pastora-le, publicate la București: *Autenticitatea cărților sfinte ale Noului Testament* (1905), *Scurte încercări de creștinism social* (1913), *Principii și înfăptuiri din Eparhia Râmnicului Noului Severin și lucrările din două sesiuni ale adunării eparhiale* (1927), *Urmările sărăcirii clerului și Bisericii* (1935), *Natura, origina și foloasele creștinismului dovedite dumnezeiești prin folosirea științelor laice* (1940) ș.a.⁸ Fără a stărui asupra lor, este bine să enumerăm aici și câteva dintre discursurile sale, ținute în Senat sau cu alte ocazii, care rămân ade-vărate perle de gândire și oratorie: *Discurs ținut în ședința Senatului din 25 mai 1921 la legea învățământului a d-lui Dumitru P. Negulescu*, *Discurs la le-gea pentru introducerea divorțului în Bucovina*, rostit în ședința Senatului din 14 iulie 1921, *Cuvântare rostită la Congresul general al preoșimii din România întregită din anul 1923*, *Cuvântare în legătură cu armonizarea salariilor func-tionarilor publici și multe altele*⁹.

O realizare editorială de excepție o constituie traducerea scrierilor pa-tristice și tipărirea lor într-o colecție proprie, intitulată *Biblioteca Părinților și Scriitorilor Bisericești*, inaugurată în 1935, la inițiativa sa, sub îngrijirea pre-otului Matei Pâslaru, un bun cunoscător al limbilor elină și latină și ger-mană. Primul număr al colecției cuprinde tâlcuirea Rugăciunii Domnești, iar al doilea primul volum din *Părinții Apostolici*, în traducerea părintelui Ioan Mihălcescu, decanul Facultății de Teologie din București, și a preotu-lui Matei Pâslaru¹⁰. Până în 1937 s-au tipărit *Scrieri alese din opera Sfântului Ciprian* și primele 10 predici *Despre statui* ale Sfântului Ioan Hrisostom, tra-duse de profesorul Ștefan Bezdechi de la Universitatea din Cluj¹¹.

Pentru susținerea Societății, în 1922, s-a înființat revista de cultură *Renașterea*, care avea să devină un organ de îndrumare teoretică și practi-

și statolatric. *Creștinismul social la Bartolomeu Stănescu, episcopul Râmnicului Noul Severin (1875–1954)*, Editura Universității din București, București, 2014, pp. 359–361; Valentin MAIER, „Stănescu, Vartolomeu (1875–1954)”, în: *Muzeul Universității din București*, 14 septembrie 2019, <https://muzeul.unibuc.ro/ro/stanescu/>, accesat la 1 octombrie 2020.

La acestea, adăugăm *Patericul, Viața Sfântului Paisie, Viața Sfântului Nicodim, Viața și înfăptuirile Prea Sfințitului Episcop Vartolomeu până la împlinirea vârstei de 60 de ani (1936)* etc., imprimate la inițiativa sa, care întăresc frumoasele intenții de mai sus. cf. D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 145.

⁸ O scurtă listă a întocmit Valentin MAIER, *Stănescu, Vartolomeu...*, accesat la 1 octombrie 2020.

⁹ P. S. Episcop Vartolomeu al Râmnicului Noului Severin, *Produsuri sufletești și realități verificate*, Tipografia Cozia a Sfintei Episcopii, Râmnicu-Vâlcea, 1934, pp. 117–436; D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 179–180; PS Vartolomeu Stănescu, episcopul Râmnicului-Noul Severin, *Puterile sociale ale creștinismului. Opere alese*, ediție îngri-jită de George ENACHE și Cătălin RAIU, Editura Muzeul de Istorie Galați, Cluj-Napoca, 2014, pp. 201–515.

¹⁰ Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 60; În cursul anului 1935 au ieșit primele două numere: Sfântul Ciprian, *Scrieri alese și Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I. vezi Pr. D. Cristescu, „Extras din darea de seamă a tipografiei «Episcopul Vartolomeu»”, prezentată Adunării eparhiale, în ședința de la 7 mai 1936”, în: *Buletinul Oficial al Eparhiei Râmnicului Noului Severin*, an. V (1936), nr. 7, pp. 278–281 (se va cita BO).

¹¹ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, p. 145; Nicolae LASLO, „Mișcarea culturală. Cărți și reviste. Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrieri alese*, vol. I: Predici despre statui”, în: *Gând Românesc*, an. V (1937), nr. 8–10, p. 492; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 60. Tot Matei Pâslaru a alcătuit studiul introductiv la această colecție, intitulat: *Valoarea scrierilor patristice și fo-losul ce rezultă din studiul și lectura lor*. cf. Grigorie T. Marcu, „Mișcarea literară”, în: *Revista Teologică*, an. XXVIII (1938), nr. 1, pp. 29–30 (se va cita RT).

că pentru preoțime și de propagandă religioasă printre creștinii intelectuali¹². Aflată sub patronajul episcopului, a apărut inițial la Craiova, apoi la Râmnic, în tipografia eparhială¹³, reușind după doi ani de existență, „să-și câștige un loc de frunte între revistele bisericești”¹⁴. Reorganizată la inițiativa sa, în 1937 și-a mutat sediul în căminul *Renașterea*,¹⁵ iar după trei ani, a trecut sub conducerea comitetului central, încheindu-și activitatea în 1945.¹⁶ Pentru a ilustra mai bine importanța acestei publicații în viața clerului, se cuvine să redăm câteva rânduri din primul număr, în care ierarhul îi precizează obiectivele: „să ne îndreptăm toate eforturile noastre spre munca de echilibrare în sensul creștin a datoriilor cu drepturile, atât personale cât și colective ale ființei omenești, și la echilibrarea omului sufletesc cu omul trupesc”¹⁷. În numărul pe luna noiembrie iese în evidență circulara sa, care prezintă câteva dispoziții pentru îndepărtarea sectelor: „Propaganda pentru întărirea credinței în sufletele drept credincioase și pentru readucerea la dreapta credință a celor rătăciți intră pe de-a-ntregul în misiunea fiecărui preot și se numără între îndatoririle administrative și culturale cele mai sfinte ale bisericii noastre”¹⁸.

În paralel cu acest organ al mișcării de refacere morală și culturală din Oltenia au circulat și alte publicații religioase, precum *Buletinul Oficial al Eparhiei Râmnicului Noului Severin* și foaia religioasă *Creștinul Ortodox*, aflată sub îngrijirea Direcției Culturale a Episcopiei. Având o apariție neîntreruptă până în 1936, cu un tiraj de 20.000 de exemplare săptămânal, răspândite în satele Olteniei și în diferite părți ale țării, și-a suspendat apariția în cursul anului 1937, urmând a-și relua cursul în 1938 în condiții mulțumitoare¹⁹. În ceea ce privește *Buletinul*, în 1940 comitetul Societății *Renașterea* a decis să devină parte oficială a revistei *Renașterea*²⁰.

Preocuparea pentru învățământul teologic.

Înțelegând rolul acestui învățământ în viața păstoriților săi, vlădica Vartolomeu s-a preocupat constant de seminarul și școala de cântăreți

¹² „Mișcarea literară”, în: RT, an. XII (1922), nr. 4-6, p. 120.

¹³ P. S. Episcop Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925*, Tipografiile Române Unite S. A., București, 1924, pp. 130, 166; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 55.

¹⁴ Pr. dr. Gh. I. GHIA, „Mobilizarea culturală a preoțimii oltene”, în: *Arhivele Olteniei*, an. III (1924), nr. 11, p. 74 (se va cita AO).

¹⁵ Pr. Ioan F. POPESCU, „Cronica internă. Reorganizarea revistei *Renașterea*”, în: R, an. XVI (1937), nr. 10, p. 403; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 56.

¹⁶ Georgeta GHIONEA, „Presa ecleziastică din Oltenia, reper economic și social (1890–1945)”, în: AO, 2017, nr. 31, pp. 121-122.

¹⁷ *Mișcarea literară...*, pp. 120-122.

¹⁸ P., „Mișcarea literară. *Renașterea*”, în: RT, an. XII (1922), nr. 10-11, pp. 294-295.

¹⁹ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, p. 125; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 53.

²⁰ Georgeta GHIONEA, *Presa ecleziastică...*, pp. 122-123.

din eparhie, pe care le numea „micile fiice ale Bisericii și culturii oltene”.²¹ Pentru pregătirea tinerilor în preoție era înființat la Râmnic, din 1837, Seminarul Teologic *Sfântul Nicolae*, care după o istorie zbuciumată funcționa în 1925 în localul său din apropierea reședinței eparhiale. Aruncând o privire asupra izvoarelor vremii, vedem că în timpul păstoririi lui, acestui pavilion i s-a mai adăugat unul, precum și câteva dependințe necesare desfășurării în bune condiții a activităților școlare. Tot acum, s-au achiziționat două locuințe, dintre care una pentru director, cu mai multe camere, și s-a înființat un muzeu care depozita piese valoroase repartizate în mai multe secții²². Nu puține au fost cazurile când s-a implicat personal în viața școlii, vizitând-o sau prezidând ședințele profesionale, fapt ce l-a determinat pe directorul Petre Partenie să afirme următoarele: „Vizitele Preasfințitului Episcop, inspecțiunile de tot felul, prezidările solemnităților noastre sunt atâtea momente ziditoare pentru corpul de conducere, pentru profesori și elevi, și Seminarul acesta este ca și de nou creat prin ceea ce ierarhul nostru țintește să facă din el: pepinieră adevărată pentru preoții viitori ai satelor”.

Dintr-un anuar al școlii, aflăm că la 12 noiembrie 1924, chiriarhul, însoțit de protoiereii din Mehedinți, Romanați și Vâlcea, a vizitat instituția, participând la cursuri, inspectând dormitoare, bucătăria, sufrageria și lucrările executate la local și îndrumând activitatea elevilor și a organelor de conducere. La scurt

timp, pe 22 noiembrie, împărtășea tinerii seminariști și se interesa de starea lor didactică, morală și igienică²³. Potrivit unui alt anuar, la deschiderea anului școlar din 1925, le-a vorbit acestora despre animalitate și spiritualitate ca agenți ai vieții umane. În urma unei vizite în internatul liceului, în vacanța de Crăciun a anului 1926, s-au retrocedat școlii, prin purtarea sa de grijă, donațiile episcopului Ghenadie și ale ministrului Constantin Disescu, din care s-a înființat biblioteca școlii²⁴.

Un raport de la finalul anului școlar, cu nr. 5.016 din 1/VIII/925, ne arată că a intervenit la Ministerul de Culte în favoarea profesorilor pentru un spor de salariu, solicitându-le în schimb, să susțină câte o conferință la începutul și sfârșitul cursurilor, care urmau să fie tipărite într-un anuar. Totodată, cerea ca elevii din ambele seminarii ale eparhiei să se relaxeze la mănăstirea Tismana într-un cămin de vacanță, iar în timpul școlii să lectureze piese naționale și religioase, pe care să le prezinte în fața colegilor și a publicului larg²⁵. Preocupat de comportamentul lor, a înființat o școală de corijare pentru cei indisciplinați, care erau trimiși la Schitul Frăsinei pentru refacere și supuși unui regim mănăstiresc, sub supravegherea starețului și a duhovnicului, și a introdus vizitele la temnițe, spitale și ateliere de lucru, unde, prin cântări și cuvântări ziditoare de suflet, seminariștii puteau să contribuie la refacerea vieții celor vizitați²⁶.

Deoarece Seminarul din Râmnicu-Vâlcea nu putea acoperi parohiile vacante, iar nu-

²¹ C. DĂNESCU, P. S. Vartolomei..., p. 329.

²² Pr. P. PARTENIE, *Anuarul Seminarului „Sf. Nicolae” din R.-Vâlcea pe anul școlar 1924-1925 cu un scurt istoric de la înființare și până în prezent*, Tipografia, Legătoria de cărți și Librăria Matei Basarab, Râmnicu Vâlcea, 1926, p. 112; *Viața bisericească*, p. 44-45; Protos. Prof. Veniamin Micle, „Învățământul teologic în cadrul Mitropoliei Olteniei în ultimele cinci decenii”, în: *Mitropolia Olteniei*, an. XXVIII (1974), nr. 1-2, p. 40. Aproape de halta Govora, Seminarul a fost înzestrat, în 1929, cu un lot de 5 ha pentru experiențe agricole și cu altul de 15 ha, în 1932, dincolo de Cetățuia. (se va cita MO).

²³ P. PARTENIE, *Anuarul Seminarului...*, pp. 21-22, 113.

²⁴ Pr. Const. GRIGORE, *Anuarul Seminarului Sf. Nicolae din Râmnicul Vâlcei pe anii școlari 1925-1929*, Tipografia Cozia, Râmnicul Vâlcei, 1930, pp. 5, 42.

²⁵ P. PARTENIE, *Anuarul Seminarului...*, pp. 15-20.

²⁶ P. PARTENIE, *Anuarul Seminarului...*, pp. 7-9, 33-39; P. S. VARTOLOMEI et alii, *Principii și înfăptuiri din Eparhia Râmnicului Noului Severin; și lucrările din două sesiuni ale Adunării eparhiale, București, 1927*, pp. 87-98.

mărul preoților se diminuase, la 4 iulie 1922, ierarhul oltean s-a adresat Ministrului de Finanțe pentru a înființa un al doilea seminar eparhial la Craiova²⁷. Acesta urma să aibă un curs superior de 4 ani, destinat absolvenților cu patru clase secundare și ai școlilor normale, care simțeau vocația pentru preoție. Dintr-o circulară cu nr. 3.959/923 a Episcopiei, adresată Direcțiunilor școlilor de cântări bisericești din eparhie, reiese că: „Pentru intrarea în cler a învățătorilor s-a organizat seminarul de la Craiova cu curs superior, de unde pot să iasă preoți dacă se vor înscrie cu diploma lor de învățători în cl. V-a”²⁸. Ca locație, Ministerul i-a pus la dispoziție clădirile din curtea Bisericii *Sfântul Dumitru*, unde funcționa Școala Normală de Fete, primind numele de *Seminarul Teologic Sfântul Grigorie Decapolitul*, conform decretului nr. 278 din 29 ianuarie 1923²⁹.

Cu toate că numărul elevilor era semnificativ și seminarul dispunea de un corp profesoral bine pregătit³⁰, la 30 decembrie 1930 a fost desființat, din cauza crizei financiare prin care trecea țara și a lipsei parohiilor vacante³¹, viitorii preoți fiind transferați la Râmnicu-Vâlcea³². Trecut, la rândul lui, pe lista școlilor proscrie în 1933, seminarul vâlcean a fost salvat de la desființare de episcop³³, care a și obținut ulterior, cu ajutorul ministrului Instrucțiunii, „toate puterile canonice și legale” pentru a-l conduce. În aceste condiții, a introdus reguli noi pentru pregătirea religioasă, culturală și fizică a seminariștilor,³⁴ restricționând, la 12 august 1935, accesul la studii elevilor ai căror părinți nu și-au plătit impozitele sau aveau cazier și datorii la bănci.

Dorind să impună ordinea și disciplina în școală, la 16 septembrie 1935 a convocat corpul didactic al seminarului pentru a discuta câteva măsuri necesare pregătirii elevilor: reținerea lor în internat în cele două vacanțe anuale, pentru cea de vară cazându-i la Mănăstirea Tismana; oprirea lor de ieși în oraș, cumpărăturile fiind făcute de unul dintre spirituali, cu excepția duminicilor și a sărbătorilor, când se puteau organiza excursii în afara orașului pentru gimnastică suedeză timp de trei ore; întocmirea a trei carnete, destinate culturii, moralizării și igienei, începând cu clasa

27 †VARTOLOMEIU, „Obârșia noului Seminar teologic – din Craiova –”, în: R, an. I (1922), nr. 8-12, pp. 174-177.

28 †VARTOLOMEIU et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 685.

29 †VARTOLOMEIU, *Obârșia noului Seminar...*, pp. 174-177; Protos. prof. Veniamin MICLE, *Seminarii teologice la Craiova, în secolele XIX și XX*, în: MO, an. XXVII (1975), nr. 9-10, p. 674; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 148; Potrivit lui †Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939 – Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 349, episcopul l-a rugat pe patriarh să intervină la I. C. Brătianu. Drept rezultat al intervenției din 4/17 noiembrie 1922, ministrul a cedat pentru seminar un alt local frumos și mare, trei pogoane de teren etc.

30 †VARTOLOMEIU et alii, *Principii și înfăptuiri...*, p. 87.

31 Veniamin MICLE, *Învățământul teologic...*, p. 41; Veniamin MICLE, *Seminarii teologice...*, pp. 675-677.

32 Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 152.

33 C. DĂNESCU, *P. S. Vartolomeu...*, p. 331; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 260.

34 Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 159.

a III-a; alcătuirea unui comitet care va constata silința la învățătură, respectul față de colegi și ordinea din clasă, dormitoare și curtea școlii; organizarea unei societăți ce va susține serbări săptămânale și va distribui ajutoare copiilor săraci, văduvelor și bătrânilor, din fonduri proprii; susținerea unei conferințe religioase de către profesori, la trei luni; constatarea vocației elevilor pentru intrarea în cler începând cu anul III, cu îndrumarea celor lipsiți să urmeze alte școli³⁵. Dintr-un proces-verbal încheiat la 13 februarie 1936 de inspectorul general al seminariilor, preotul Cezar Vuza, aflăm că „episcopul Vartolomeu ia parte activă la dirijarea Seminarului, fie moral, fie material, făcând ca Seminarul să rivalizeze cu cele două seminarii de frunte, «Central» din București și Chișinău”³⁶.

Pentru a continua educația religioasă a seminariștilor, conducerea eparhiei a organizat un cămin seminarial la Mănăstirea Tismana, în vara anului 1928, unde au fost reuniți 120 de elevi de la ambele seminarii eparhiale, pentru refacere fizică și intelectuală, dar și pentru contemplație. Pe durata funcționării lui, acest cămin a fost inspectat de ierarh, la 13 septembrie 1928, împreună cu Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor, care i-a pus la dispoziție 250.000 lei, și Gh. Tătăărăscu, subsecretar de stat la Interne, care au fost mulțumiți de cele constatate³⁷. Trebuie să notăm aici și școala de vară întemeiată la Râmnicu-Vâlcea pentru seminariștii din anii terminali de la Craiova, sub îndrumarea preotului Anghel Pârvănescu, creată pentru a rămâne într-un mediu seminarial și în vacanță³⁸.

Nu este lipsit de interes să menționăm că, în anul 1935, a fost înființată *Societatea de ajutor a elevilor Seminarului*, sub președinția episcopului, condusă de un comitet format din director, doi spirituali, un pedagog și economistul școlii. Alcătuită din toți elevii care contribuiau cu un leu lunar până la clasa a VI-a și cu doi lei în ciclul superior, aceasta a sprijinit elevii orfani și săraci ai unor școli din Râmnicu-Vâlcea, după cum reiese din procesul-verbal încheiat la 24 decembrie 1935³⁹. Tot în cadrul Societății, seminariștii au contribuit cu 25.000 lei pentru ajutorarea celor înfometați din Basarabia, sumă provenind din reducerea benevolă a hranei pentru câteva zile, alternativ⁴⁰.

Sub raport misionar, la 21 februarie 1937, a început la Seminarul din Râmnicu-Vâlcea un ciclu de conferințe ținute de diferite personalități ale ortodoxiei românești, care aveau drept scop creșterea tineretului în

35 D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 195-198.

36 Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 159, nota 363.

37 Const. GRIGORE, *Anuarul Seminarului...*, p. 25; Veniamin MICLE, *Învățământul teologic...*, p. 43; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 158.

38 Cătălin RAIU, *Democrație și statolatrie...*, p. 120.

39 D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 198, 215, 235; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 164.

40 D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, p. 216.

învățătura creștină și lupta contra curenților sectare. În deschiderea primei întâlniri, vrednicul ierarh a subliniat că religia trebuie sădită în toate sufletele credincioșilor, cerând preoților, profesorilor și părinților să vegheze pentru a păstra credința prin educația pe care o vor da oamenilor și copiilor de care vor răspunde sufletește înaintea societății și a lui Dumnezeu⁴¹. Într-o circulară către preoți, cu privire la învățământul religios din școlile primare, îi îndemna să se apropie de copii și să facă din lecții „o adevărată lămurire și luminare intelectuală și spirituală pentru acești ascultători, în care sălășluiește atâta curățenie sufletească”⁴².

De notat că, în acest răstimp, se vehicula ideea creării unei Academii Teologice la Craiova, cu condiția sacrificării seminarului vâlcean, concepută ca o clasă intermediară între licențiații și doctorii în Teologie⁴³. La auzul acestei vești, însă, autoritățile și credincioșii din Râmnicu-Vâlcea au reacționat cu vehemență, considerând că ar fi o lovitură dată județului, întrucât ar rămâne doar „o unitate administrativă fără viață și fără rost”⁴⁴. Pentru menținerea instituției s-a constituit și o asociație, *Amicii Seminarului*, în frunte cu Gogu Ștefănescu, fostul primar al Râmnicului, care a solicitat continuarea existenței în orașul vâlcean⁴⁵.

41 „Știri bisericești”, în: *Naționalul Vâlcii*, an. X (1937), nr. 111, p. 71.

42 Pr. D. CRISTESCU, „Circulară preoților din eparhie, cu privire la învățământul religios din școlile primare”, în: *BO*, an. II (1933), nr. 9, p. 366.

43 Această academie urma să fie „un fel de laborator al credinței, cu menirea de a descoperi regulile și de a stabili metodele cele mai nimerite, după care preoțimea să poată produce și să poată permanentiza în parohii pe omul evanghelic și societatea evanghelică”. Vezi †VARTOLOMEIU et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, pp. 230, 691; †VARTOLOMEIU et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 71–72; Veniamin MICLE, *Seminarii teologice...*, p. 676, nota 67.

44 Prof. Dr. Sorin OANE, „«Epopoea» Episcopiei Râmnicului Noului Severin”, în: *Historia*, an. VII, ianuarie 2007, p. 20.

45 Pr. dr. Ștefan ZARĂ, „Școlile teologice din Episcopia Râmnicului Noul-Severin și grija episcopului Vartolomeu Stănescu față de acestea”, în: *Activitatea cultural-duhovnicească și social-misionară a epi-*

Luând în considerare circulara nr. 3.959/923, trebuie spus că ierarhul dorea să înființeze un al treilea seminar, într-o mănăstire, „de trei ani numai cu studii religioase și practice pentru primirea cântăreților absolvenți, cu o practică de cel puțin doi ani de strană, și a oricărui elev cu un curs secundar de trei ani, cu serviciul militar terminat, din care să se recruteze preoții de sate și cătune, a căror plată urma să cadă și în sarcina enoriașilor care-i vor cere ca preoți. În acest seminar vor putea intra și învățătorii cu diplomă și cu serviciul militar terminat, să facă un an de frecvență și să dea la sfârșitul anului un examen general”. Din nefericire, acest proiect nu a reușit să-l ducă la îndeplinire⁴⁶.

Pe de altă parte, se cuvine să arătăm că, pe lângă seminar, mai funcționa în Vâlcea școala monahală de la Mănăstirea Bistrița, sub supravegherea Societății *Acoperământul Maicii Domnului*, inițiată de maica Epiharia Moiescu, în 1912. Era prevăzută să aibă pe lângă ea și un orfelinat permanent, în care să fie admise doar fetele sărace și orfane de părinți, cu condiția să-și lege viața de interesele Societății⁴⁷. Ca urmare a unor tensiuni create pentru clădirile mănăstirii, la 10 martie 1930, episcopul a comunicat starețului că a stabilit ca Societatea să le folosească, cât timp el va fi în fruntea eparhiei, neavând căderea să-i acorde un drept permanent, întrucât nu este proprietarul ei, „ci numai administratorul ei canonic și, deci, trecător”⁴⁸.

De reținut că, în acea perioadă, își mai desfășurau activitatea în eparhie încă cinci școli de cântăreți bisericești, câte una în fiecare ju-

scopului Vartolomeu Stănescu al Râmnicului, col. „Memoria Ecclesiae”, vol., 2 Ed. Praxis, Râmnicu-Vâlcea, 2020, p. 116.

46 †VARTOLOMEIU et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, pp. 685–686.

47 Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 153–154.

48 Arhim. Veniamin MICLE, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sfânta Mănăstire Bistrița, 1996, pp. 342–343.

deț, cu sediile la Cozia, Craiova, Tg. Jiu, Turnu Severin și Caracal.⁴⁹ Prima, înființată în 1894, la Râmnicu-Vâlcea, în pridvorul Bisericii *Toți Sfinții*, iar după anul 1900, în casele preoțești din incinta Episcopiei⁵⁰, a fost mutată la mănăstire, sub direcția arhimandritului Efrem Enănescu. Din actele vremii, știm că întâistătorul Râmnicului a participat deseori la deschiderea anului școlar la mănăstirea olteană, precum s-a întâmplat la 30 septembrie 1923, când a ținut o înălțătoare cuvântare pentru monahii și școlarii din așezământ⁵¹.

Întrucât situația absolvenților nu era dintre cele mai bune, ierarhul a dispus înființarea de ateliere pe lângă școlile de cântăreți, în care elevii să învețe câte o meserie, după înclinațiile lor, folositoare în cadrul comunităților în care urmau să-și desfășoare activitatea. Inițiativa a fost pusă în practică din 1 octombrie 1922,⁵² doar la Cozia, unde a dat bune rezultate, înființându-se patru ateliere de sculptură, tâmplărie, croitorie și cizmărie⁵³. Într-o conferință susținută în decembrie 1924, împreună cu directorul școlii de cântăreți și președintele *Asociației generale a cântăreților bisericești din țară*, profesorul de muzică psaltică Ion Popescu-Pasărea, episcopul a luat câteva măsuri în vederea unei mai bune organizări: înființarea de internate pentru școlile de cântăreți din eparhie, după modelul celei coziene; desfășurarea examenului de diplomă la școala de la Cozia, pentru toată eparhia; introducerea atelierelor de lucru manual: croitorie, cizmărie, tâmplărie etc. la școlile unde exis-

tă posibilitatea; organizarea anuală, la fiecare școală județeană, a cursurilor de pregătire cu cântăreți bisericești. Rezultatele nu s-au putut concretiza, deoarece în 1929–1930, la inițiativa episcopului, cele cinci școli județene de cântăreți au fost unificate într-o școală centrală eparhială, cu sediul în străvechiul așezământ monahal de la Cozia⁵⁴.

Din cauza cheltuielilor de întreținere, instituția s-a mutat la Craiova, în clădirile Școlii de băieți, unde va funcționa, începând cu anul 1933, sub denumirea de Școala eparhială de cântăreți *Episcopul Vartolomeu*. Aici a stat până la 1 septembrie 1935, când, din lipsa unui local propriu, a revenit la Râmnic, sub conducerea preotului Gh. Pașoi, înregistrând în anul școlar 1937–1938 un număr de 170 de elevi. După cinci ani de funcționare aici, în toamna anului 1940 și-a redeschis cursurile la Cozia, având 162 de elevi, împășiți în 4 clase și 8 cadre didactice⁵⁵. Constatându-se că nu poate asigura necesarul de slujitori ai stranei, s-au reînființat școlile județene, funcționând din 1940, în Oltenia, încă trei unități de învățământ psaltic, la Craiova, Tg. Jiu și Turnu Severin, care, în 1948, s-au unificat sub denumirea de Școala de cântăreți a *Arhiepiscopiei Craiovei*, cu sediul la mănăstirea Bucovățul Vechi-Coșuna⁵⁶.

Jertfe personale.

La venirea sa pe scaunul episcopal, gospodăria și reședința eparhială se aflau aproape în ruină. Conștient de îndatorirea sa față de credincioșii pe care-i păstorea, în scurt timp, a înzestrat cu vase și covoare prețioase catedrala, paraclisul și bolnița, a inițiat construi-

49 †VARTOLOMEIU et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, pp. 696-698.

50 Viața bisericească, pp. 48-49; Arhid. prof. Alexie A. Buzera, „Învățământul teologic din Oltenia”, în: MO, an. XXXVIII (1986), nr. 2, pp. 72-73.

51 Arhim. SCRIBAN, „Însemnări mărunte”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, an. 41 (1923), nr. 12, p. 952 (se va cita BOR).

52 D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, p. 217.

53 †VARTOLOMEIU et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 88-89.

54 Alexie A. BUZERA, *Învățământul teologic...*, p. 73.

55 Viața bisericească, pp. 48-49; Veniamin Micle, *Învățământul teologic...*, p. 39; Petre Sperlea, Vartolomeu Stănescu..., pp. 154-156.

56 Alexie A. BUZERA, *Învățământul teologic...*, pp. 73-74.

rea a numeroase biserici și repararea altora, iar pe preoți i-a îndemnat să aibă gospodării frumoase și demne de urmat de către enoriași⁵⁷.

Pe lângă buna administrare a întregii eparhii, el a strâns, prin danii, colecte și alte venituri, sumele de 777.957 lei pentru fondul cultural, 3.892.060 lei pentru cel misionar și de moralizare, 3.254.430 lei pentru cel economic și gospodăresc și 410.812 lei pentru Sf. Mir și Antimise, iar pentru averea Sfintei Episcopii 5.550.425 lei, toate în total de 13.885.684 lei⁵⁸. Dintr-o cuvântare rostită la deschiderea Adunării eparhiale din 13 mai 1928, aflăm că a virat 2.100.000 lei pentru opera evanghelică a eparhiei⁵⁹, iar din tabloul schițat de biograful său, cu sumele oferite până la 1 ianuarie 1936, reiese că a dat Societății *Renașterea*, din venitul moșiei de la Izbiceni, 388.657 lei pentru Fondul *Academia Teologică* și 925.830 lei pentru cumpărarea moșiei Putreda, iar Centrului eparhial 3.478.243 lei, vila de la Bistrița, în valoare de aproximativ un milion lei și o bibliotecă. Tot jertfei sale personale îi aparțin cele două moșii de la Romanai, de 100 de pogoane din lalomița, de 414 pogoane, precum și casele de la București și 6 loturi de teren în cartierul Belu de lângă Capitală, care au rămas în patrimoniul Episcopiei⁶⁰.

Prin stăruința sa, cu sprijinul ministrului Alexandru Constantinescu, Episcopia a dobândit ca proprietate 100 ha de teren arabil în comuna Izbiceni și 300 ha de pădure în Lunca Stănești, în apropierea localității Strejești din județul Romanai, iar din împrăștierea de la Devesulu s-au obținut 154 ha de pământ arabil, pentru Eforia mănăstirilor din eparhie⁶¹. De reținut și faptul că, la 18 aprilie 1929, Episcopia, reprezentată de ierarh, a înstrăinat către *Creditul Extern, Societatea anonimă Comercială*, cu sediul la București, dreptul de uzufruct asupra unei suprafețe de pădure de 300 ha din comuna Lungești, județul Vâlcea. Dintr-o mențiune a daniilor făcute până în anul 1936, aflăm că totalul era de 4.773.060 lei, episcopul contribuind cu sume importante la Căminul seminarial de la Tismana, la construcția bisericii din Maglavit, la pictarea celei din Flămânda, în județul Teleorman, la restaurarea Bisericii *Sfântul Dumitru* din Craiova, la refacerea mănăstirii Arnota, la ajutorarea studenților, la ridicarea statuii lui Constantin Dissescu ș.a.⁶².

⁵⁷ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 228, 263-264; În proprietatea Episcopiei se afla un teren de 10 ha, în jurul catedralei, plantat cu pruni, nuci, vie și alți pomi fructiferi, un heleșteu de 5 ha, unde era un lac, aproape înfundat de stuf și nămol și o zonă de anini. vezi †VARTOLOMEI et alii, *Principii și înfăptuiri...*, p. 92.

⁵⁸ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, p. 265.

⁵⁹ †VARTOLOMEI, „Cuvântarea ținută de P.S. Episcop Vartolomeiu la deschiderea Adunării Eparhiale din 13 mai 1928, în: *R*, an. VIII (1929), nr. 6, p. 206; Din *Darea de seamă* adresată Adunării eparhiale din 2 mai 1926, aflăm că pentru Fondul Episcopiei a destinat suma de 683.216 lei, iar pentru Societatea *Renașterea* a donat a doua treime din veniturile sale anuale de la moșia Izbiceni-Romanai, pe lângă donația inițială de 21.000 lei. cf. †Episcop VARTOLOMEI, „Proces Verbal”, în: *BO*, an. II (1933), nr. 2, p. 34.

⁶⁰ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 267-269.

⁶¹ †VARTOLOMEI et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 81, 92; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 113.

⁶² Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 94, 115-116.

Activitatea sinodală.

În Sfântul Sinod, episcopul Vartolomeu a participat la rezolvarea a numeroase probleme din viața Bisericii, fiind socotit „oratorul și organizatorul cel mai de seamă și mai necontestat al vechiului regat și mândria întregii Biserici”⁶³. De pildă, în 1920, pe când era locțiitor la Râmnic, a fost mandatat de mitropolitul Miron Cristea să reprezinte Biserica noastră la Conferința Mondială Creștină de la Geneva și Chicago, alături de profesorul Ioan Lupaș și preotul Cicerone Iordăchescu. Fiindcă cele două ședințe s-au amânat, în 1921 a primit o nouă împuternicire alături de cei doi, adăugându-l de data aceasta și pe arhimandritul Iuliu Scriban, dar, din motive financiare, delegația nu s-a mai prezentat⁶⁴.

Dincolo de această delegare, ierarhul oltean a avut un rol important și în cadrul lucrărilor pentru unificarea bisericească din România întregită. Astfel, tot în 1921, a întocmit un document studiu în legătură cu intrarea Bisericii Ortodoxe Române în Mișcarea Ecumenică⁶⁵, iar din 1922, la cererea expresă a mitropolitului, a deținut calitatea de membru al comisiei parlamentare pentru noua Constituție a țării⁶⁶. Recunoscut pentru realizările sale, între 1922–1924 a prezidat comisia care a analizat raportul juristului Vespasian Erbiceanu privind averile bisericești din Basarabia și tendințele separatiste ale clericilor basarabeni și tot el a întocmit studiile privind poziția Bisericii noastre față de un posibil sinod panortodox⁶⁷.

Preocupându-se de starea învățământului teologic, la 1 iulie 1924 s-a adresat înaltului for bisericesc pentru organizare acestuia sub regimul autonomiei, propunând ca programele analitice și manualele didactice să treacă în competența chiriarhului local și a consiliului său școlar, pentru a le prezenta Sfântului Sinod spre uniformizare și generalizare în toate eparhiile țării, iar numirea personalului didactic și administrativ să i se rezerve tot lui. În urma acestui demers, Ministerul își exercita controlul prin inspectorii săi, comunicând Sfântului Sinod abaterile constate, fără o altă implicare, care era contrară principiului de autonomie a Bisericii⁶⁸.

Este semnificativ faptul că, în 1924, a alcătuit referatul privind îndreptarea calendarului,⁶⁹ ajungând, ca reprezentant al Sfântului Sinod, să poarte

63 † Galaction CORDUN, „Personalitatea și opera P. S. Vartolomei”, în: R, an. XIV (1935), nr. 9, p. 311.

64 † Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Contribuții...*, pp. 48–50.

65 Pr. Niculae ȘERBĂNESCU, „Ierarhii plaiurilor oltene în prima sută de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române (1885–1985)”, în: MO, an. XXXVII (1985), nr. 5–6, p. 353.

66 Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 31.

67 Cătălin RAIU, *Democrație și statolatrie...*, pp. 120–121.

68 † VARTOLOMEU et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, p. 692; † Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Contribuții...*, p. 345, spune că el a fost cel mai înfocat adept al patriarhului Miron Cristea în încercarea de a impune principiul autonomiei Bisericii în raport cu Statul.

69 Pr. prof. dr. Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, tom. I, EIBMBOR, București, 2006, p. 245.

o amplă dezbateră cu Nae Ionescu și alți intelectuali atenți la problemele bisericești⁷⁰. Deoarece cunoscutul filosof dorea ca mănăstirile să nu mai fie cârmuite pe eparhii, ci într-un chip unitar, de un singur organ de conducere, ierarhul i-a răspuns în două articole apărute în ziarul *Cuvântul*, concluzionând astfel: „noi rămânem pentru eforturile eparhiale și pentru federarea lor pentru întreaga țară cu un președinte la Sfântul Sinod, ales pe 5 ani cu vot consultativ, întrucât numai așa monahismul român va putea să se folosească în întregime, pentru înaintarea frontului spiritual și moral al sufletului românesc cât mai în spre Dumnezeu”⁷¹.

Pentru a-i înțelege mai bine personalitatea, socotim necesar să notăm că a primit calitatea de referent din partea Sfântului Sinod pentru a redacta *Actul de înființare* a Patriarhiei Române, căruia i-a dat citire în ședința din 4 februarie 1925⁷², iar în vara aceluiași an, a fost însărcinat cu redactarea textului sinodal citit cu ocazia festivităților de la Iași, dedicate împlinirii a 1600 de ani de la Sinodul de la Niceea. „Intelectualul disciplinat și cu bogată întindere de cunoștințe” a rostit o „întinsă și însemnată cuvântare”, la 12 octombrie, în Catedrela mitropolitană din Iași, prin care arată importanța acestui sinod, care a devenit pentru Biserică „un îndreptar de credință unitară și de valoare divină”⁷³.

Cu scopul de a facilita cunoașterea, se cuvine să subliniem că a ridicat prestigiul Bisericii noastre nu numai în țară, ci și în străinătate, participând la conferința *Life and Work*, desfășurată în 1925, la Stockholm,⁷⁴ precum și la alte conferințe mondiale creștine⁷⁵. În Suedia, de altfel, el a fost singurul căruia i s-a aprobat să-și susțină cuvântarea în întregime, pentru interesul stârnit în privința educației copiilor, fapt pentru care i s-a și editat⁷⁶. Conform propriei mărturisiri, primise la Stockholm și un mandat

⁷⁰ †VARTOLOMEU, „Carte Pastorală către toți dreptmăritorii creștini din cuprinsul Eparhiei Râmnicului Noul Severin. Dată astăzi, 12 Decembrie, în anul mântuirii 1924, iar al Archiepiscopiei Noastre al patrulea”, în: R, an. III (1924), nr. 12, pp. 353-360; Pr. T. Simedrea, „Cronica bisericească internă. Dezbaterile Sfântului Sinod”, în: BOR, an. XLII (1924), nr. 2, pp. 104-108.

⁷¹ Ierom. Marcu Petcu et alii, *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România. Personalități*, Editura Bibliotecii Naționale a României, Editura Mitropolit Iacob Putneanu, București, Putna, 2011, p. 195; *** „Cronica bisericească. Discuție în ziarul «Cuvântul» pe chestiunea cârmuirii Bisericii”, în: BOR, an. XLIV (1926), nr. 10, pp. 606-611.

⁷² †VARTOLOMEU, „Înființarea Patriarhatului românesc. Actul de înființare”, în: R, an. IV (1925), nr. 2, pp. 33-36; „Cronica bisericească. Dezbaterile Sf. Sinod”, în: BOR, an. XLIV (1926), nr. 1, pp. 36-38.

⁷³ D. CRISTESCU, *Viața și înfăptuirile...*, p. 176; †Vartolomeu al Râmnicului, Noul Severin, „Pomenirea Sinodului de la Niceia în România. Conferința Prea Sfinției Sale Episcopului Vartolomei al Râmnicului, cu prilejul pomenirii mărețe a Sinodului din Nicea la Iași, rostită în Sf. Catedrală a Mitropoliei Moldovei la 12 Octomvrie c., la ceasurile 11, după săvârșirea Sfintei Slujbe”, în: BOR, an. XLIII (1925), nr. 10, pp. II-XIII.

⁷⁴ Cătălin RAIU, *Democrație și statolatrie...*, p. 122.

⁷⁵ Niculae ȘERBĂNESCU, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 353.

⁷⁶ *** „Cuvântare despre educația copiilor, rostită la Conferința «Alianței Universale» de la Stockholm, în luna august 1925, de către Prea Sfinția Sa Episcopul Vartolomei Stănescu din Eparhia Râmnicului Noul Severin, (România) și aprobată în unanimitate de conferință pentru publicare”, în: BOR, XLIII (1925), nr. 12, pp. 712-717; D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 176; Pr. Constantin Olariu, „Activitatea episcopului Vartolomeu Stănescu în dialogul interreligios”, în: *Activitatea cultural-duhovnicească...*, p. 168.

politic din partea ministrului I. Gh. Duca, „unde împreună cu fratele doctor Ispir le-am impus tăcere maghiarilor trimiși de guvernul maghiar să ne atace statul”⁷⁷.

Prezența lui merită evocată și la Praga, în 1928, la Conferința și Congresul Internațional al Alianței universale pentru înfrățirea popoarelor prin mijlocirea Bisericii, care avea printre vicepreședinți pe Patriarhul României, iar între membrii Comitetului internațional pe ierarhul de la Râmnic, alături de preotul Ioan Mihălcescu și profesorul Vasile Ispir⁷⁸. Tot el a fost membru și în comisia instituită în ședința Sfântului Sinod din 7 februarie 1934 pentru elaborarea unui studiu documentar asupra francmasoneriei și un proiect de enciclică, unde era elaborată atitudinea precisă a Bisericii noastre față de respectiva mișcare și îndemnuri pentru credincioși de a nu face parte din această asociație ocultă⁷⁹.

În 1936, în calitate de vice-președinte al Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică, a organizat la Râmnicu-Vâlcea, în perioada 1–5 iulie, al VIII-lea congres al acestei organizații, în prezența a numeroși delegați din România, Bulgaria, Yugoslavia și Siria⁸⁰. Notăm mai ales cuvântul de deschidere, ținut cu acest prilej, în care spunea că: „trebuie să luptăm pentru pace fiindcă biserica creștină prin glasul Mântuitorului Iisus Hristos se luptă pentru pace”⁸¹, dar și discursul din ziua următoare, în care avea să afirme că: „Mântuitorul nu aprobă utilizarea de să-

bii decât numai în cazul de apărare. Părinții Bisericii, precum Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Atanasie cel Mare aprobă numai războiul defensiv ca un mijloc de apărare”⁸².

În aceeași măsură, trebuie precizat că a luat parte și la numeroase congrese ale preoților din țară. Astfel, în 1923, a participat, la București, la congresul delegaților preoțimii din întreaga țară, convocat pentru organizarea clerului într-o asociație generală și luarea unei decizii privind legiferarea prin noua constituție a raportului dintre Biserică și Stat⁸³, apoi la congresul Asociației preoților ortodocși, unde a evocat trecutul glorios al neamului nostru, care s-a sprijinit numai pe Biserică⁸⁴, Alte știri ne arată că a fost prezent și la a patra întrunire, din 1928, ținând „o inimoasă cuvântare” despre misiunea preotului⁸⁵, dar și în 1934, când a fost ales într-o comisie ce urma să solicite Guvernului țării recuperarea nedreptăților financiare din anul precedent⁸⁶.

⁷⁷ Cătălin RAIU, *Democrație și statolatricie...*, p. 122.

⁷⁸ Constantin OLARIU, *Activitatea episcopului...*, p. 168.

⁷⁹ Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 31, nota 28.

⁸⁰ Pr. Victor N. POPESCU, „Cronica internă. Viața religioasă în timpul verii. Congresul «Alianței pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică, Râmnicu Vâlcea»”, în: BOR, an. LIV (1936), nr. 7-8, pp. 485-486.

⁸¹ Pr. V. GREGORIAN, „Cronica internă. Congresul «Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică», R.-Vâlcea, 1-5 iulie 1936”, în: R, an. XV (1936), nr. 6-7, pp. 261-267.

⁸² Pr. I. PĂNOIU, „Cronica internă. Congresul «Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică»”, R.-Vâlcea, 1-5 iulie 1936”, în: R, an. XV (1936), nr. 9, p. 360.

⁸³ NECULCE, „Cronica bisericească-culturală, Congresul delegaților preoțimii ortodoxe din țară”, în: RT, an. XIII (1923), nr. 2, p. 66.

⁸⁴ „Congresul preoților ortodocși în București”, în: R, an. I (1923), nr. 10, pp. 1-2.

⁸⁵ Diac. Dr. Haralambie ROVENȚA „Congresul Asociației Clerului Ortodox. Discuțiunile și dezideratele”, în: BOR, an. XLVI (1928), nr. 12, pp. 1108-1111.

⁸⁶ NECULCE, „Cronică”, în: RT, an. XXIV (1934), nr. 7-8, p. 283; † Tit Simedrea, „Cronica internă. Congresul Asociației generale a clerului ortodox din România”, în: BOR, an. LII (1934), nr. 5-6, pp. 484-486.

Pr. prof. Petre
Mateiescu

Viața și activitatea tipografică a episcopului-cărturar Chesarie al Râmnicului

În momentul în care sud-estul Europei se prăbușește sub dominația otomană, teritoriul românesc și cultura noastră devin contrafortul, „devin inima acestei arii răsăritene pentru partea ei sud-est europeană”¹. Mănăstirile noastre devin centre de iradiere culturală pentru creștinii căzuți sub stăpânire otomană și tot aici vin să stea o vreme sau toată viața cărturari: sârbi, bulgari, greci din sudul Dunării. Pentru dăltuirea în slavă a culturii românești există, în secolul XVI, „momentul Coresi”. Este momentul „tregerii la limba română ca limbă de cultură și n-o găsiți în niciuna din culturile sud-europene”².

Remarca pertinentă a lui Dan Zamfirescu ne îndreptățește să credem că secolul al XVI-lea este o epocă de afirmare culturală, iar diaconul Coresi „a intrat în istoria poporului român ca unul dintre cei mai de seamă tipografi pe care i-a avut cultura noastră, un adevărat deschizător de epocă în istoria culturii și a literaturii noastre”³.

Iată concluziile care ne susțin cu adevărat sintagma „momentul Coresi”, moment care a contribuit din plin la introducerea limbii românești în Biserică și a condus la crearea unei limbi literare.

Secolul al XVII-lea continuă linia traversată de „momentul Coresi”, dar cu mult mai multe personaje. Pe drept cuvânt, remarca lui Dan Zamfirescu: „veți vedea că cea mai interesantă și vie literatură veche din această epocă, este fără îndoială literatura română”⁴, cu cronicarii ei, cu *Cazania lui Varlam*, cu un poet Dosoftei „cel mai mare poet și în vremea aceea, primul poet național din Europa răsăriteană”⁵, cu un mare enciclopedist, Dimitrie Cantemir și cu marea *Biblie* a lui Șerban Cantacuzino.

¹ Dan ZAMFIRESCU, *Istorie și cultură*, vol. I, „Literatura română veche, conferință ținută la sala Dalles la 8 septembrie” Ed. Roza Vânturilor, București 2003, p. 454.

² *Ibidem*, p. 455.

³ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Manual pentru seminariile teologice liceale*, Editura Episcopia Dunării de Jos, Galați, p. 154.

⁴ Dan ZAMFIRESCU, *Op. cit.*, p. 456.

⁵ *Ibidem*, p. 458.

Cele două secole, prin operele personalităților sus menționate, au dus la o primă biruință într-o luptă surdă între limba slavonă și limba română. Limba română, încetul cu încetul, ia locul celei slavone în Biserică, unde poporul dreptcredincios o înțelegea, iar literatura se întemeiază cu fermitate tot pe limba vorbită de popor.

În sprijinul acestei afirmații „trebuie făcută o dublă precizare: pe de-o parte, trebuie ținut cont de biruința pe care a înregistrat-o limba română în secolul al XVII-lea, când a devenit instrument de cultură, iar, pe de altă parte, e necesar a lua în considerație raportul ce s-a stabilit, între limba română și cea slavonă”⁶. Limba română creștea, iar cea slavonă era timpul să se micșoreze, deși caracterele chirilice se vor menține până după 1864. „Secolul al XVIII-lea a fost o etapă hotărâtoare în viața politică și culturală a popoarelor din Europa”⁷, remarca, pe drept cuvânt, Ștefan Ciobanu. Este secolul iluminat, enciclopedist, dar și al revoluțiilor în diferite domenii.

Pentru români, în fresca întunecată a secolului al XVIII-lea, apare un fascicul de lumină, în care câțiva fac eforturi deosebite pentru a îngriji un copac multisecular: limba română. Roadele acestor eforturi se vor vedea după dispariția lor și le vedem, mai ales astăzi, când munca lor, „cu timp și fără timp”, în condiții vitrege, dar cu un mare entuziasm, ne-a lăsat aceste veritabile monumente de carte, opera lor, pentru care azi suntem aici. Acest secol vine cu Dimitrie Cantemir, Mitrofan, Sfântul Antim Ivireanul, frații Greceanu, care îl leagă de secolul anterior, continuă cu episcopii Damaschin, Climent, Grigorie Socoteanu și se va încheia, în mod strălucit, cu Chesarie și Filaret.

Este secolul în care Episcopia de Râmnic este capitala tiparniței culturale prin strălucita pleiadă de episcopi enumerați. Dacă în Episcopia Râmnicului-Noului Severin se tipărise, se pare, prima carte a lui Macarie, dar și prima carte românească „Pravila de la Govora”, Ierarhul Martir Antim Ivireanul, canonizat în 1992 – și din anul 1999 ales ca ocrotitor spiritual al Municipiului Râmnicu-Vâlcea – aduce, în 1705, o tipografie din teascurile căreia va scoate 10 lucrări.

Activitatea tipografică de la Râmnic „se înfățișează ca un centru care a lucrat cu precădere în secolul XVIII, cu o forță de iradiere și cu o putere de atracție asupra tuturor celor trei țări românești”⁸. Cercetătorii care s-au aplecat asupra acestui „centru”, dar și asupra cărților tipărite aici, au constatat că aici au fost „vlădici vrednici” cu frumoase preocupări cărturărești care „și-au înscris numele pentru totdeauna în istoria vechii culturi românești”⁹.

⁶ Alexandru DUȚU, *Coordonate ale Culturii Românești în sec. XVIII*, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 30.

⁷ Ștefan CIOBANU, *Istoria literaturii române vechi*, Hyperion, Ed. Chișinău, 1992, p. 601.

⁸ Alexandru DUȚU, *Op. cit.* p. 123.

⁹ Pr. Prof. Dr. M. PĂCURARIU, *Op. cit.* p. 289.

Mai mult, Nicolae Iorga în *Istoria literaturii românești* face următoarea împărțire: *Literatură slavonă, Vechea literatură religioasă, Întâii cronicari, cu subdiviziuni* – volumul I; *Epoca lui Cantemir, Epoca lui Chesarie de Râmnic, cu subdiviziuni* – volumul II¹⁰. Împărțirea pe care o face marele istoric îl îndreptățește pe Ștefan Ciobanu să afirme că este „o împărțire justă și firească”¹¹.

În șirul episcopilor Râmnicului-Noului Severin, Episcopul Atanasie Mironescu îl enumerează pe Chesarie ca fiind al 21-lea¹², iar istoricii Nicolae Șerbănescu și Mircea Păcurariu îl consideră, în lista episcopilor, al 24-lea¹³. Acesta ajunge episcop de Râmnic după moartea lui Partenie, „un grijuliu chivernisitor al averii episcopale, pe care căuta s-o sporească”¹⁴, întâmplată spre sfârșitul anului 1771¹⁵. Nu s-a putut face imediat alegerea de episcop din cauza războiului ruso-turc care se desfășura în Țările Române, mai ales în Țara Românească.

Dar, pentru a înțelege situația politică a acelor vremuri, este bine să aruncăm o privire asupra frescei întunecate a veacului al XVIII-lea, cum am spus mai sus.

După alianța lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare și înfrângerea lor la Stănilești, în 1711, precum și după martiriul mucenicesc al Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu, canonizat în 1992, turcii nu mai au încredere în voievozii români. Începe din 1711, în Moldova și din 1716, în Țara Românească, domnia fanarioților, până la mișcarea con-

dușă de Tudor Vladimirescu, în 1821. În golful Bosfor era un „far” sau „fanar” după care se orientau corăbiile, iar cartierul din jurul său era numit Fanar. Aici „locuiau mai cu seamă grecii; se întâlneau printre ei și urmași ai vechilor familii bizantine, de dinainte de cucerirea Constantinopolului, precum și alții, de origine mai nouă, dar îmbogățiți prin negoț”¹⁶.

La 1711, după Dimitrie Cantemir, „în care sultanul pusese atâta speranțe”¹⁷, turcii numesc ca voievod pe Nicolae Mavrocordat, iar în 1716, tot el inaugurează domnia fanariotă și în Țara Românească. El era „fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, negocia torul păcii de la Karlowitz”¹⁸. Desigur, era un personaj cu o „aleasă cultură”¹⁹ care „strânse se la Mănăstirea Văcărești, ctitoria sa, „o bibliotecă foarte frumoasă”²⁰.

În răstimpul de peste o sută de ani cât a ținut această perioadă „au fost nu mai puțin de 40 de domnii în Muntenia și 36 în Moldova, în afară de diversele ocupații ruse și austriece”²¹. În acest regim fanariot, domnul era numit direct de sultan și considerat funcționar otoman, armata țării era desființată, autonomia grav încălcată, boierimea se grecizase, iar o parte din cea pământeană se organizase în „partidă națională”. Dacă privim per ansamblu, domnia fanariotă este „o epocă de decădere”²² în care se pierd teritorii românești²³, fiscalitatea se accentuează, intriga, bacșișul și mita sunt la mare preț²⁴.

¹⁰ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii românești*, Editura 2, București, 1928; Vezi și Ștefan Ciobanu, *Op. cit.* p. 33 și Alexandru Duțu, *Op. cit.* p. 122.

¹¹ Ștefan CIOBANU, *Op. cit.* p. 33.

¹² †Athanasie MIRONESCU, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noului Severin*, Ed. Gutenberg, București, 1906, pp. 149-152.

¹³ Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Epicopii Râmnicului”, în M.O., anul XVI, nr 3-4, 1964, pp. 176-195 și Pr. Prof. Dr. M. Păcurariu, I.B.O.R., E.I.B.M.B.O.R., București, 1981, vol. III, p. 518-519.

¹⁴ Pr. N. ȘERBĂNESCU, *Art. cit.*, p. 195.

¹⁵ *Ibidem*, p. 195.

¹⁶ C. C. GIUGESCU, *Istoria românilor*, Ed. Humanitas, București, 2000, p. 218.

¹⁷ *Ibidem*, p. 218.

¹⁸ Mihai BĂRBULESCU, Dennis DELETANT *Istoria României*, Ed. Enciclopedica, București, 1998, p. 301.

¹⁹ C. GIUGESCU, *Op. cit.*, p. 219.

²⁰ *Ibidem*, p. 219.

²¹ *Ibidem*, p. 219.

²² *Ibidem*, p. 219.

²³ *Ibidem*, pp. 219-224; vezi și Mihai BĂRBULESCU, *Op. cit.*, pp. 318-320.

²⁴ *Ibidem*, p. 218.

Ca aspecte pozitive, desigur infime față de marile greutăți aduse neamului, am aminti desființarea rumâniei, înființarea de școli și spitale, legiuri noi. Totuși, epoca fanariotă „rămâne o epocă tristă a istoriei noastre”²⁵.

Țările Române se află în secolul al XVIII-lea „între cele trei imperii”²⁶, pentru că Rusia și Austria de criza Imperiului Otoman după anul 1683, provocându-i tot mai multe războaie pentru hegemonie. Ne vom opri asupra războiului ruso-otoman din 1768–1774. Rușii ocupă Țările Române. Austriei, văzând că turcii sunt învinși, „mobilizează armata” iar „pacea se încheie la Kuciuc-Kainargi, un sat în Dobrogea de miazăzi, în anul 1774”²⁷. „Partida națională” își dorește eliberare de sub stăpânire turcească. Astfel „Mihai Cantacuzino, în memoriile prezentate Congresului de la Focșani cere restaurarea vechilor drepturi și a neatârării Țării Românești”²⁸. Lucrul acesta îl va costa scump mai târziu.

În urma acestor eforturi, dar și a păcii, Țările Române sunt scutite de tribut timp doi ani, li se confirmă autonomia și începe protectoratul rusesc asupra lor.

Nici starea ierarhiei bisericești, în epoca fanariotă, n-a fost mai bună. Pătrund foarte multe elemente grecești. Astfel, în tronul de întâistătător al Mitropoliei Țării Românești au fost „în epoca fanariotă (1716–1821), nu mai puțin de doisprezece ierarhi, din care șase de origine greacă și șase români”²⁹. Nici episcopii sufragane n-au dus-o mai bine. De exemplu, la Episcopia Buzăului, din unsprezece episcopi, cinci au fost greci”³⁰. Cu toate

acestea, din cei zece episcopi ai Râmnicului din perioada fanariotă, doar doi au fost greci: Nectarie (septembrie 1792–16 decembrie 1812 și nepotul lui, Galaction, 25 ianuarie 1813–12 aprilie 1824), fapt ce explică cum nu se poate mai bine de ce Râmnicul a fost capitala tipografiilor” și de ce aici a funcționat o adevărată „școală râmniceană”.

În momentul izbucnirii războiului ruso-turc din 1768–1774, scaunele episcopale din Țările Românești erau ocupate de Grigore al II-lea, în slujirea de mitropolit (28 iulie 1760 – 18 decembrie 1787, cu o sincopă între 26 iunie 1770 – octombrie 1771, când scaunul va fi ocupat de Grigore al III-lea Socoteanul, fost episcop al Râmnicului), Partenie (21 mai 1764 – 1774) pe scaunul episcopal de la Râmnic și Cozma Popescu (30 septembrie 1763–9 octombrie 1787, când devine mitropolit) în scaunul episcopal de la Buzău.

Spuneam mai sus că „după moartea episcopului Partenie, nu s-a putut face imediat alegerea unui episcop la Râmnic”³¹. Țara Românească era „gazda” confruntărilor militare între ruși și turci, mitropolitul Grigore II abia se întorsese dintr-o solie din Rusia, iar episcopul Cozma al Buzăului tocmai ce „venise din refugiu”³². Totuși, mitropolitul Grigore al II-lea îl însărcinează cu conducerea Episcopiei Râmnicului, pe ecleziarhul mitropoliei, arhimandritul Chesarie, spre sfârșitul anului 1777.

Se pune, firește, întrebarea: cine era arhimandritul Chesarie? Toate izvoarele cercetate spun că era român de neam³³, „bucureștean de origine, era fiul Ilincăi și al zarafului

²⁵ *Ibidem*, p. 218.

²⁶ M. BĂRBULESCU, *Op. cit.* pp. 270–275.

²⁷ C. GIURESCU, *Op. cit.* p. 221.

²⁸ M. BĂRBULESCU, *Op. cit.* p. 319.

²⁹ Pr. Prof. Dr. M. PĂCURARIU *Op. cit.*, p. 275.

³⁰ *Ibidem*, p. 275.

³¹ N. ȘERBĂNESCU, *Op. cit.* p. 195.

³² *Ibidem*, p. 195.

³³ Pr. Magistrand Mihai MANOLACHE, „Viața și activitatea episcopului Chesarie al Râmnicului 1773–1780”, BOR nr. 1-2, 1966, p. 130; vezi și N. ȘERBANESCU, *Op. cit.* p. 196; †Athanasie MIRONESCU, *Op. cit.* p. 149; Șt. CIOBANU, *Op. cit.*, p. 623.

Anghelachi Halepliu”³⁴. Deși grecul Constantin Daponte în catalogul istoric îl numește „blahos”, adică *român* ca și mitropolitul Grigore al II-lea³⁵, unii istorici ca Nicolae Iorga, părintele Mircea Păcurariu, presupun că strămoșii săi ar fi din Alepul Siriei, unde, spunea Iorga „face să se bănuiască o românită destul de recentă”³⁶. Este posibil lucrul acesta, deoarece străbunicul său, Hagi Gheorghe Halepliu, era menționat în actele bucureștene³⁷, deși istoricul Alexandru Elian susține că „nu se pot afirma, nici exclude, legături de sânge cu unii dintre purtători ai patrimoniului Halepliu”³⁸.

Un frate al său, State Halepliu, ajunge „până la treapta de clucer de arie”³⁹. Nu știm care va fi fost evoluția sa din punct de vedere material, în timpul vieții. Cert este că, la 1804, „feciorii răposatului clucer Halepliu” erau nechivernisiți și cereau slujbe. Raportul mitropolitului Dositei Filitti (1793–1810) către domnitor arată meritele „unchiului” Chesarie. În urma raportului, domnitorul „îl numește pe cel mai mare dintre petiționari, polcovnic al târgului”⁴⁰. La 1767, încă mai trăia tatăl său, Anghelachi Halepliu, care „lăsa prin testament spitalului Colțea venitul unora din prăvăliile sale”⁴¹.

Toți cei care s-au ocupat de viața și activitatea episcopului Chesarie sunt de acord într-o privință: nu se cunoaște anul nașterii sale⁴², iar cariera a învățat la Școala Domnească din București. Printre dascăli l-a avut și pe grecul Alexandru Turnavitu, bulgar de origine, conducătorul școlii⁴³. Nu cunoaștem rezultatele școlare ale viitorului episcop, dar, dacă „și-a însușit temeinic cunoștințele limbilor greacă (veche și nouă), rusă, latină, istorie, filologie și franceză”⁴⁴, ne face să credem că a trudit din plin pe băncile școlii și rezultatele se vor vedea în activitatea sa. În anul 1761, primește schima mare, în Catedrala mitropolitană din București și se va pune în slujba acestei instituții⁴⁵. Episcopul Râmnicului, Atanasie Mironescu, citând pe Nicolae Iorga spune că „este călugărit în timpul mitropolitului Filaret I Mihailitzis” (1753–1760, în prima jumătate a anului

³⁴ Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, ed. Acad. 1979, p.177.

³⁵ Pr. Magistrand Mihai MANOLACHE, *Op. cit.* p. 131; vezi și Șt. CIOBANU, *Op. cit.* p.623.

³⁶ *Ibidem*, p. 130; vezi și M. PĂCURARIU, *Op. cit.* p. 287.

³⁷ *Ibidem*, p. 130.

³⁸ *Ibidem*, p. 130, vezi nota 4.

³⁹ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 130.

⁴¹ *Ibidem*, p. 131.

⁴² *Ibidem*, p. 131.

⁴³ Gh. MOISESCU, *Istoria Bisericii Române. Manual pentru Institutute Teologice*, E.I.B.M.O. București, 1957, vol II, p. 250; vezi și pr. magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.* p. 131; N. ȘERBĂNESCU, *op. cit.* p. 196; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 177.

⁴⁴ Vezi operele indicate la nota 43 cu aceeași pagină.

⁴⁵ N. ȘERBĂNESCU, *op. cit.* p. 196; vezi și magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.* p. 131; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 167; Gb. MOISESCU, *op. cit.* p. 250.

1760)⁴⁶. Fiind născut în București, poate l-a cunoscut pe mitropolit, dar având în vedere cele două date 1760, anul morții mitropolitul Filaret I, și anul 1761, anul cert al călugăriei lui, nu credem că a fost ucenicul lui Filaret I. Poate atunci când era mirean. Toate izvoarele cercetate îl indică a fi ucenicul lui Grigore al II-lea (1760–1787) și că a fost călugărit în timpul lui. Apoi el a slujit 12 ani ca protosinghel și eclesiarh la Mitropolie⁴⁷. În opinia noastră și aici există o mică inadvertență. Dacă vom calcula atent din 1761 scurgerea celor 12 ani, când a slujit ca protosinghel, vom vedea că rangul de arhimandrit ar fi fost obținut abia în 1773. Lăsând la o parte acest calcul al anilor, ne raliem istoricului Nicolae Șerbănescu și preotului Mihai Manolache care ne spun că rangul de arhimandrit fusese obținut în 1771, lucru confirmat și de alte izvoare⁴⁸. Cert este că în 26 decembrie 1771, arhimandritului Chesarie i se va încredința eparhia Râmnicului „în locul decedatului episcop Partenie”⁴⁹. Venea aici cu multă experiență tipografică și diplomatică.

Vom insista acum pe activitatea depusă ca membru al delegației românești la Moscova, unde va prezenta doleanțele românilor împărătesei Ecaterina a II-a (1762–1796), numită de Voltaire, „Semiramida Nordului”. Delegația era numeroasă, însă ne propunem să evidențiem trei personalități: Grigore al II-lea, Chesarie arhimandritul și Filaret, succesorul său. Vizita delegației românești la Moscova s-a făcut în plin război ruso-turc (1768–1774). Speranțele românilor erau mari, mai ales că, între iulie 7–21 iulie 1770, în bătăliile de la Larga și Cahul, se disting detașamentele de români voluntari. Luptau sub conducerea feldmareșalului Petru Rumianțov, care i-a zdrobit pe turci⁵⁰ și a aprins candela speranței pentru români.

La Moscova, delegația română a participat la hirotonia întru arhiereu a lui Platon Levșin din Tver⁵¹. La puțin timp după hirotonie, arhiepiscopul Platon va rosti o cuvântare la mormântul lui Petru cel Mare, țar al Rusiei (1682–1725). Această cuvântare va fi tradusă în grecește de către Chesarie, „care mânuia o limbă greacă elegantă și pură”⁵². Activitatea lui Chesarie – bun cunoscător de rusă – este apreciată la Moscova. Atât el, cât și Filaret, vor fi dăruiți cu câte o cruce de aur⁵³. În timpul petrecut la Moscova, (26 iunie 1770–octombrie 1771) scaunul de mitropolit va fi ocupat de fostul episcop

⁴⁶ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* p. 149.

⁴⁷ Pr. Magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.* p. 131; vezi și N. ȘERBĂNESCU, *op. cit.* p. 196; *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 177; Gb. MOISESCU, *op. cit.* p. 250.

⁴⁸ Pr. Magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.* p. 133; vezi și N. ȘERBĂNESCU, *op. cit.* p. 196; vezi și Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* p. 149; Gh. MOISESCU, *op. cit.* p. 250.

⁴⁹ N. ȘERBĂNESCU, *op. cit.* p. 196.

⁵⁰ Constantin C. GIURESCU, *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 154.

⁵¹ *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, pp. 177–178.

⁵² Pr. Magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.*, p. 131; *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 178.

⁵³ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.*, p. 149.

al Râmnicului, Grigorie Socoteanu, cunoscut sub numele de Grigore al III-lea. Chesarie era alături de Grigorie al II-lea, mitropolitul Țării Românești, în acțiunile politice ale acestuia legate de partida Mihail Cantacuzino. Mai mult, Chesarie, în preajma păcii de la Kuciuc-Kainargi, îl va însoți pe Mihail Cantacuzino la Iași, pentru a-l întâlni pe feldmareșalul Petru Rumianțov⁵⁴. Istoricii bisericești susțin că Chesarie a ajuns episcop cu sprijinul partidei filoruse a Cantacuzinilor⁵⁵, dar, chiar dacă lucrul acesta s-ar adevăra, nu scade cu nimic valoarea lucrărilor episcopului Chesarie.

Alegerea ca episcop

După cum spuneam, la 16 decembrie 1771, arhimandritului Chesarie i se încredințează conducerea Eparhiei Râmnicului. Timp de doi ani va cârmui cu vrednicie pe credincioșii eparhiei, determinându-i să-l ceară „păstoririi acelei eparhii”. Acest lucru se va întâmpla pe 26 decembrie 1773 și va fi hirotonit pe 12 ianuarie 1774. Era „un om frumos cu purtări alese, un cititor asiduu al literaturilor greacă și franceză, un orator desăvârșit și un istoric redutabil”⁵⁶. La alegerea sa ca episcop va participa și feldmareșalul Petru Rumianțov. În ziua hirotoniei își va lua un demn angajament pe care îl va respecta toată viața: „Câte prerogative a câștigat tronul Mitropoliei mărturisesc că le voi păstra în tot chipul neatins în toată eparhia mea, cât îmi va presta a trăi și a respira”⁵⁷.

La începutul păstoririi sale, Episcopia Râmnicului se afla, din punct de vedere economic, într-o situație foarte grea, având mai multe datorii, pe care noul ierarh a fost nevoit să le plătească „din însuși averea sa”⁵⁸.

Demn urmaș al episcopului Damaschin, Chesarie va lucra timp de șapte ani la Râmnic, pentru propășirea eparhiei sale, atât pe plan cultural, cât și material. Păstoria sa se va încheia pe 9 ianuarie 1780 în metocul Episcopiei din București, pe neașteptate, fiind, după câte se pare, otrăvit⁵⁹. Cităm însemnarea lui Rafail Hurezeanu despre acest fapt neașteptat: „Au apus soarele cel luminos de la ochii Valahiei; marele dascăl, prea sfinția sa, părintele Episcopul Râmnicului Chir Chesarie s-a mutat din viața aceasta la veșnicele locașuri într-o zi de joi, la opt ceasuri din zi în București”⁶⁰. Un necrolog va fi rostit de juristul Mihail Photinopoulos, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai culturii neogrecești, iar un negustor rostea plin de admirație: „Cât va sta Țara Românească, arhiereu ca Chesarie

⁵⁴ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.*, p. 178.

⁵⁵ Pr. Magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.*, p. 133 vezi și Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* pp. 149-150.

⁵⁶ Nicolae Bănică OLAGU, *Veacul de aur al Râmnicului*, Ed. Oscar Print, 2000, p. 187.

⁵⁷ Pr. magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.*, p. 133.

⁵⁸ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* p. 257; vezi și Nicolae Bănică OLAGU, *op. cit.* p. 187.

⁵⁹ *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 196.

⁶⁰ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* p. 152.

nu va dobândi”⁶¹. Într-adevăr, atunci a trecut la Domnul un mare dascăl și un bun, blând, harnic și fericit părinte, un om cu învățătura împodobită⁶².

Activitatea tipografică

Chesarie tălmăcește în 1765 din limba greacă o lucrare voluminoasă intitulată *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*. Opera este scrisă de Sfântul Simeon al Tesalonicului și vede lumina tiparului la Mitropolia din București⁶³.

Înainte de a pleca în delegație la Moscova, tiparnița mitropoliei bucureștene scoate, în 1769, o nouă ediție a operei lui Meletie Pigas, *Ortodoxos didaschalia*. Era ediția a doua și era nevoie de un bun cunoscător de limba greacă. Se apelează la cunoștințele de limba greacă ale lui Chesarie și astfel numele său apare pe pagina de titlu ca cel care a supravegheat ca traducerea să fie corectă⁶⁴. Evenimentele desfășurate între anii 1768–1774 vor fi descrise de Chesarie într-o lucrare intitulată *Istorie a războiului dintre Rusia și Poarta Otomană*. Lucrarea a fost scrisă în limba greacă. Din păcate, ea s-a pierdut. Traducerea în limba neogreacă a lui Ambrozie Pamperis ne dă de știre despre existența acesteia. Chesarie a descris evenimentele ca acela care luase parte la tratativele diplomatice, așa cum am arătat anterior⁶⁵. Va avea grijă de imprimarea cărților și în afara hotarelor țării. Astfel, apare, în 1780, la Veneția, *Patericul Sfântului Grigorie Dialogul* tipărit de Constantin Chesarie Daponte⁶⁶. Ajuns episcop la Râmnic, Chesarie dorește refacerea tipografiei. Cunoștea foarte bine

importanța ei aici. Deși, în 1774, tipărește lucrarea *Învățătura bisericească*, anul următor, activitatea tipografică încetează. Se pare că este timpul în care ierarhul renovează tipografia⁶⁷. Cu ajutorul unui prieten de la Sibiu, Constantin Hagi Pop, episcopul Chesarie va aduce la Râmnic plumb și cositor pentru turnarea literelor, precum și ulei de in pentru ungerea teascurilor. Tot Constantin Hagi Pop îi va procura și vinițele pentru tipărirea mineelor. Între luminatul ierarh și negustorul sibian are loc o bogată corespondență. Într-o scrisoare din 12 iunie 1778, acesta îi cere lui Hagi Pop să-i trimită plumb și cositor urgent la un preț convenabil. Textul este elocvent: „Pentru tipografia Sfintei Episcopii, având trebuință de două sute oca plumb și treizeci oca cositor, socotind că acu la cetatea Sibiului sau în alte părți pe la voi se va găsi cu preț mai jos, pohtim fiască dragoste și ne arvunește acest plumb și cositor ce ne este trebuincios în grabă”⁶⁸. O lună mai târziu, pe 17 iulie 1773, Chesarie îi mulțumește prietenului pentru cele trimise și mai cere „o sută oca plumb și douăzeci și cinci oca cositor, cum și cinci vedre ulei de sămânță de in curat”⁶⁹. În scrisoarea din 14 septembrie 1778, îi spune lui Hagi Pop că tipografia de la Râmnic nu are gravuri și îl roagă să-i trimită vinițe și alte clișee necesare. Începea marea lucrare: tipărirea mineelor și totul trebuia pus la punct. Se vede aici minuțiozitatea cu care a pregătit această măreață lucrare, o lucrare ce a impresionat și care face din munca lui Chesarie un titlu de glorie.

După ce totul a fost pus la punct, în tipografia râmniciană apar alte opere ale marelui cărturar. Astfel, văd lumina tiparului, în 1776,

⁶¹ Pr. magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.*, p. 150.

⁶² Nicolae ȘERBĂNESCU, *op. cit.* p. 196.

⁶³ Pr. magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.*, pp. 131-132.

⁶⁴ *Idem*, p. 137.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

un *Octoih* și un *Antologhion*, în 1777, un *Triodion*, în 1778, un *Molitvelnic*, iar în 1779, un *Ceaslov* și o *Psaltire*⁷⁰.

Tipografia lucra din plin și se pare că era destul de aglomerată. Lucrul acesta îl vedem tot dintr-o scrisoare a ierarhului Chesarie către prietenul său, datată la 20 ianuarie 1779, prin care îl roagă să mijlocească tipărirea la Veneția „a 600 de vivlie”⁷¹ („Bibliei” n.n.). Constantin Hagi Pop îi răspunde că prețul estimativ este de 360 de taleri. Episcopul Chesarie își dă acordul, dar și suplimentează tirajul cu încă 100 de exemplare pe care le dorește dezlegate, urmând a fi legate la tipografia bucureșteană, iar cele 600 comdate inițial a cerut să fie legate în mucava⁷².

În vremea lui Chesarie, circulația cărții era nestânjenită. Cartea tipărită la Râmnic se trimitea și în Transilvania, dar și în Moldova. Într-o scrisoare din 28 noiembrie 1779, truditul Mineelor, îi scrie lui Hagi Pop despre greutățile pe care le-a întâmpinat pentru scrierea celor șase Minee, dar și despre dania pe care o face „pentru trebuința cășii dumitale sau ca să dăruiești și dumneata cuiva, dăruim dumitale un rând de Minee, de fiește care lună câte unu”.

Cărțile tipărite la Râmnic, și mai ales, Mineele constituie opera de căpetenie a episcopului-cărturar Chesarie. În acești ani, din teascurile tipografiei râmnicene, vor ieși 10 cărți cu o iuțeață uimitoare. Păstrarea slavonei ca limbă sacră este abandonată total, Chesarie fiind adeptul românizării totale a limbii bisericești. Primul, în ordine cronologică, este *Mineiul lunii Octombrie*, tipărit în 1776, în două ediții în timpul „prea înaltului domn, Io Alexandru Ioanu Ipsilantu Voevodu, cu blagoslovenia și toată cheltuiala Prea Sfințitului Mitropolitul a lu Ungro-Vlahiei, Chiru Grigorie”. „Episcopulu Râmnicului, Chir Chisarie” va fi ajutat la tipărire „de smeritul între ieromonahi Climentu, ieromonahulu tipograf și de popa Constandim, tipografulu Râmnicului”.

Abia ieșit din teascurile tipografiei, *Mineiul* este trimis peste Milcov, în Moldova, într-un transport de carte râmnicenă. Ioan, legătorul de cărți, era „trimisul vlădicăi oltean”⁷³. Episcopul Romanului, Leon Gheucă (1769–1786) primește cartea râmnicenă de care este încântat. Lucrul acesta îl determină să-i trimită o scrisoare episcopului Hușilor, Inochentie, în care vorbește în termeni elogioși la adresa episcopului Chesarie și a operei sale.

Inochentie, ca episcop la Huși (1752–1782), a condus delegația moldoveană la curtea țarinei Ecaterina II (1762–1796), între 20 noiembrie 1769–1770⁷⁴.

⁷⁰ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* p. 151.

⁷¹ Pr. magistrand Mihai MANOLACHE, *op. cit.*, p. 137.

⁷² G. IONESCU, *Tipografia episcopiei de la Râmnicul Vâlcea*, în RIAF vol. X (1909) pp. 342–343; vezi și Nic. Bănică OLOCU, *op. cit.*, p. 189.

⁷³ Al. DUȚU, *op. cit.*, p. 129.

⁷⁴ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 296.

Din delegație făcea parte Vartolomeu Măzăreanu, egumenul Mănăstirii Solca și Venedict, egumenul Mănăstirii Moldovița⁷⁵, iar Inochentie „vorbi țarinei Ecaterina înaintea mitropolitului Țării Românești”⁷⁶. Am insistat asupra acestui fapt pentru a arăta că arhimandritul Chesarie și Inochentie episcopul de Huși se cunoscuseră la Petersburg, dar lucrul acesta nu știrbește cu nimic frumusețea scrisorii lui Leon Gheucă.

În scrisoare, episcopul Romanului îi spunea lui Inochentie că „Ioan legătorul de cărți este om al sfinției sale, fratelui Chesarie episcop al Râmnicului, „care, fiind trimis aici cu cărți bisericești și poftindu-mă ca să dau voie să le vândă cui ar trebui în eparhia mea, au șezut de astă primăvară, până acum aice”⁷⁷. Desigur, anul șederii la Roman pentru vânzarea mineiului este 1777.

Ioan, legătorul de cărți, trebuia să fie la Râmnic pentru că *Mineiul pe luna Noiembrie* apare în 1778. Pe foaia de titlu apar și meșterii popa Constandin, tipograful Râmnicului și Dimitrie Mihai Popoviciu tipograful, ca și pe cele pe decembrie, ianuarie, februarie și martie în 1779. Toate au prefețe deosebite care arată erudiția episcopului Chesarie. Vom remarca, împărțirea în trei epoci pe care o face Chesarie în predoslovie *Mineiului pe luna noiembrie*.

„Trei epohas adecă veacuri însemnate a avut Țara Românească: un veac a fost întru carele s-au luptat cu războaie; altul întru carele s-au început zidirea mănăstirilor celor domnești; altul întru carele s-au început tălmăcirea cărților duple slovenie pre limba rumânească. Țara Rumânească, când avea războaie, să numia Dachia, și lăcuitorii ei dachi și gheți. Iară zidirea mănăstirilor s-au început de la Radul voievod ce-i zice Negrul întâiul domn al țării, carele au zidit mănăstirea din Câmpulung și biserica din Târgu Argeșului, unde se află sfintele moaște ale Muceniței Filothia. Iară tălmăcirea s-a început în zilele lui Matei Voievod Basarab și s-au adăogit în zilele lui Sărbănuș Voievod Basarab. Iară la cea desăvârșită podoabă a venit în zilele lui Constantin Voievod Basarab Brâncoveanu, prin osârdia lui chir Damaschin, episcopul de Râmnic. Din zidirea mănăstirilor se slăvește Dumnezeu cu bună rânduială, să pomenește numele și se laudă râvna ctitorilor domni; își regăsesc răpaos într-însele cei ce fug din pohtie, precum și mulți din pohtie ajung la ajutorul lor. Toate aceste folosuri se socotesc mici și vremelnici când să potrivesc cu folosul tălmăcirii cărților. Numele nu rămâne închis numai în zidurile mănăstirilor, ci fiind scris la începutul cărților precum al lui Matei Voievod în pravilă și în alte cărți, a

⁷⁵ Gh. MOISESCU, *op. cit.*, p. 270

⁷⁶ *Idem*, p. 276.

⁷⁷ V. MOLIN, „O legătură de carte a Râmnicului ambulantă activând prin eparhiile din Moldova – 1777”, în *M.O.* an XVII, 1965, nr. 5-6, p. 421

lui Sărbănuș Voevod în Biblie, a lui Constantin Voevod în alte multe cărți, ca cu niște aripi aleargă pre la marginile pământului; să cunosc după moarte de cei ce nu-i știa în viață. Și aciastă slavă nu să supune vremii, precum zidurile mănăstirești stricăciunii, ci aduce vreme și stă împreună cu curgera soarelui înnoindu-se cu tipariul, carele stricăcios fiind din fire, și după alcătuire, dă nestricăciune la lucrurile lumii cele stricăcioase”⁷⁸.

În predoslovie *Mineiului pe ianuarie*, neobositul arhiereu Chesarie se adresează la „toată ciata clirosului, toată ministrația boierimei – ciata neguțătorească, toți, vă rog, să aruncați ochii în fruntea acestei cărți!” Era îndemnul marelui ierarh către toți pentru a ceti în această predoslovie un compendiu istoric al neamului românesc, mărturisind sincer: „aflu linia neamului românesc din vechiu trăgându-să din slăvit neam al romanilor, valahii numindu-să după limba slovenească, a căror slavă au strălucit împreună unde ș-au întins și soarele razele”⁷⁹.

Tipărirea și circulația Mineelor lui Chesarie avea să poarte, cu vioiciune și dragoste, istoria poporului român. În acestea el tâlcuiește lecturile biblice mai de seamă din fiecare lună, lămurește însemnătatea lunilor pe temeuri istorice și mitologice, stăruie asupra praznicelor și sărbătorile bisericesti de la Sfinții Apostoli încoace⁸⁰.

Pe lângă activitatea cultural-tipografică în care a strălucit, episcopul Chesarie a desfășurat la Râmnic și o bogată activitate administrativ-gospodărească. A sporit averea episcopiei prin danii, dar și prin cumpărături.

În timpul lui Chesarie, Episcopiei Râmnicului i se închina biserica din Mischii și biserica *Sfinții 40 de Mucenici* din București, care va deveni metocul Episcopiei. În actul de închinare, ctitorul ei, Mihail Cantacuzino spune: „Am afierosit episcopului din Râmnic, Chesarie și am hotărât ca la această sfântă biserică să zidesc și o casă ca să fie conac episcopilor Râmnicului, când vin în București, cât va avea sfinția sa în viață și următorii sfinției sale”⁸¹. Averea acestui metoc, cu o casă și un loc de casă, „în mahalaua popii Dârvaș” erau pe Calea Victoriei⁸², unde în 1780, în ziua de joi, ianuarie 9, episcopul Chesarie își va găsi obștescul sfârșit.

În metocurile Episcopiei de la București și Obedeanu din Craiova, episcopul Chesarie a înființat două școli. La cea din București erau doi profesori: unul de slavonă și altul de greacă, iar la cea din Craiova, un dascăl de învățătură românească pentru 12 copii⁸³.

⁷⁸ Al. DUȚU, *op. cit.*, p.175-176; vezi și Tudor Nedelcea, *Predoslovii*, Scrisul românesc, Craiova, 1994, p. 108-109.

⁷⁹ T. NEDELCEA, *op. cit.*, p.115-116.

⁸⁰ Gh. MOISESCU, *op. cit.*, p. 251.

⁸¹ Idem, p. 135.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Athanasie MIRONESCU, *op. cit.* p.280.

Despre calitățile multiple ale lui Chesarie, cronicarul grec Constantin Chesarie Daponte spunea că Chesarie Râmniceanu a fost „un om cu purtări alese și milostiv, darnic, cheltuind cu tipografia, cu școlile, cu bisericile și cu mănăstirile, cum și cu alte diferite milostenii și ajutorarea celor lipsiți, peste 150 pungi”⁸⁴.

Cărturar iluminist, episcopul Chesarie al Râmnicului a fost primul român care a tradus din *Enciclopedia lui Diderot* și a cunoscut lucrarea bizantinologului Charles Le Beau: *Histoire du Bas-Empire*.

Așadar, Chesarie episcopul a fost „unul din cei mai luminați și mai activi dintre ierarhii munteni ai secolului al XVIII-lea. Nu s-a ocupat numai cu tipărirea de cărți, ci a tradus însuși o carte care a fost considerată de contemporani ca exemplară și a fost imitată și de scriitorii religioși din Ardeal”⁸⁵. A fost unul dintre acei cărturari, care „au deșteptat limba românească”, cu convingerea că aceasta trebuie învățată „românește așa limpede” și că niciunul dintre locuitorii acestei țări nu are dreptul să „șchimoșească limba țării”⁸⁶.

84 Pr. magistrand Mihai MANOLACHE, op. cit., p. 135.

85 N. ȘERBĂNESCU, op. cit., p. 196.

86 Nicolae Bănică OLOGU, op. cit. p. 173.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Completări documentare referitoare la viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului

În studiul de față prezentăm câteva documente inedite păstrate la Biblioteca Academiei Române din București, care completează informațiile despre viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic, datând din timpul stăreției sale la Cernica, și ulterior, din vremea când era episcop de Râmnic. Cele mai multe acte sunt originale, scrise pe hârtie cu filigran, întărite cu semnătura autografă a sfântului, precum și cu două tipuri de sigilii ale Mănăstirii Cernica, dintre care unul foarte rar întâlnit, cel puțin până în momentul de față. În anexe, am transcris integral textele, unele dintre ele fiind redată și în facsimil¹.

Primele acte la care ne referim sunt de tipul unor împuterniciri pe care starețul le dădea unor persoane, laice sau religioase, în scopul de a reprezenta mănăstirea în diferite pricini oficiale. De pildă, la 20 februarie 1844², Sfântul Calinic învestea, cu deplină putere, pe monahul Elisei, economul, pentru a apăra interesele acelei comunități monahale, în diferendul cu vătaful Costache Alexandri, pentru moșia Pupăza³, din județul Ilfov, dorindu-se împăcarea și stingerea conflictului. Elisei primea calitatea de *vechil*, iar actul emis de stareț se numea *vechilet*. Anterior, la 10 noiembrie 1841⁴, Sfântul Calinic îl delegase pe Costache Ștefanopol⁵, un cunoscut avocat al

¹ Mulțumim D-lui Mihai Agafiței, doctor în teologie, pentru prelucrarea digitală a imaginilor.

² Biblioteca Academiei Române din București (în continuare BAR), Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMII/105.

³ Melentina BÂZGAN, *Indicatorul localităților medievale din Țara Românească până la 1831*, București, Cartea Universitară, 2004, p. 83: Pupăza, sat jud. Ilfov, în Frâsinet, jud. Ilfov.

⁴ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMII/102. Cazul nu s-a rezolvat atunci, ci ulterior, pricina fiind amintită și într-un document din 16 mai 1843, semnat de Sfântul Calinic, unde se făcea referire la o înțelegere între Costache Cătuneanu, fiul stolnicului Ioan Cătuneanu și slugereasa Catinca Suslăneasca, pentru suma de 270 de galbeni. Actul a fost publicat de Arhim. Dr. Policarp CHIȚULESCU, „Danii necunoscute de carte și câteva noi documente de la Sfântul Calinic Cernicanul”, în *Lucrarea duhovnicească și culturală a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului*, coord. Pr. Dr. Ștefan Zară, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, 2015, pp. 22-23.

⁵ Și alte documente atestă colaborarea Sfântului Calinic cu Costache Ștefanopol, de pildă, în noiembrie 1843, starețul se adresa acestuia, numindu-l „al nostru sufletesc fiu, dumnealui Costache Ștefanopol”, comunicându-i că îi va trimite, prin monahul Elisei, actele necesare pentru a fi depuse la Judecătoria, secția I Ilfov, unde „pricina este orânduită în cercetare”. Aflăm din text că era vorba despre o pădure, pentru care doi greci făcuseră o jalbă, iar mănăstirea era nevoită să-și apere drepturile. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/16.

vremii, ca să apere mănăstirea la Divan, unde aceasta fusese reclamată de către Catinca Suslăneasca.

Legătura dintre cele două cazuri prezentate mai sus ne este lămurită de un interesant act, purtând semnătura autografă a Sfântului Calinic, datând din 14 mai 1842 și păstrat la Biblioteca Sfântului Sinod din București. Parcurgând textul, aflăm că mănăstirilor Cernica și Pasărea, căminarul Gheorghe Știrbei le lăsase, în viață fiind, prin testament⁶, toate bunurile sale, mobile și imobile. Însă, după moartea sa, slugereasa Catina Suslăneanca/Suslăneasca luase în stăpânire, pe nedrept (prin zapt), toate bunurile mobile ale acestuia, spre paguba numitelor mănăstiri: „Însă din cele mișcătoare, de nimic nu s-au putut atinge mănăstirile, căci tot s-au făcut zapt de dumneai slugereasa Catinca Suslăneanca, ca una ce s-au aflat în casa răposatului”⁷.

Dintre bunurile imobile, problema era cu o parte din moșia Pupăza, care fusese a vătafului Costache/Costandin Alexandri, dar acesta o vânduse, prin mezat, pentru datorie, lui Manuc bei⁸. Ulterior, ea a fost răscumpărată, după mai multe judecăți, de nepotul vătafului, căminarul Gheorghe Știrbei, care-i era moștenitor (clironom) și care-l îngrijise la boală pe vătaf. Însă, murise căminarul, iar vătaful, revenindu-și, revendica moșia care, prin testament, devenise a mănăstirii.

Documentul din 1842 ne confirmă faptul că, respectând prevederile testamentului, Sfântul Calinic se îngrijise de îngroparea răposatului căminar, făcându-i și slujbele de pomenire, cu bani împrumutați, căci mănăstirea, prin intervenția vătafului, nu primise niciun ban, contrar clauzelor din diată: *mănăstirea și chiar pogribania răposatului căminar, precum și chiar căutarea sufletului său o au făcut și o face neconținut, cu bani luați din împrumutare, căci de la răposatul măcar para frântă în naht n-au luat, precum este de toți știut*⁹. În plus, pentru ca vătaful să lase mănăstirii moșia Pupăza,

⁶ În acea diată, întocmită la 4 ianuarie 1838, în prezența martorului Elisei monahul, Gheorghe Știrbei spunea: „aflându-mă cam bolnav, dar cu mințile întregi, am socotit și am hotărât a-mi face diată, fiindcă n-am nici părinți, nici frați, nici clironomi, de bună voia mea, nesilit de nimeni, de Duhul Sfânt fiind îndemnat, de am făcut clironom pe Sfânta Treime, ce se prăznuiește la schitul Pasărea și pe Sfântul Ierarh Nicolae și pe Sfântul Mucenic Gheorghe, ce se prăznuiește în sfânta mănăstire Cernica, pe tot avutul meu mișcător și nemișcător, după moartea mea, pentru care mă rog cu genunchi plecate și cu inima umilită părintelui arhimandrit și stareț chir Calinic și tuturor părinților de obște și maicii starețe Meletina și tuturor maicilor de la schitul Pasărea, ca să binevoiască așa însărcina a-mi face pomenirile până la 7 ani, după orânduiala bisericii și după 7 ani să fie datoare a ne pomeni, atât pe mine, cât și pe părinți”. Gheorghe Știrbei mai lăsa câte 500 de lei unchiului său Costache Alexandri și verișoarei sale, Catinca Grădișteanca. Vezi Athanasie MIRONESCU, *Istoria Mănăstirii Cernica*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, 1930, p. LXXIII.

⁷ Biblioteca Sfântului Sinod, Documentul din 14 mai 1842.

⁸ Într-o scrisoare din 22 iulie 1841, adresată de Sfântul Calinic lui Alexandru Vilara, mare agă, se relatează problemele pe care vătaful Costache Alexandri le făcuse Mănăstirii Cernica, revendicând moșia Pupăza, ce fusese răscumpărată de căminarul Gheorghe Știrbei și lăsată mănăstirii, prin diată. Vezi documentul publicat de Arhim. Dr. Policarp CHIȚULESCU, „Danii necunoscute de carte și câteva noi documente de la Sfântul Calinic Cernicanul”, în *Lucrarea duhovnicească și culturală a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, Episcopul Râmnicului, coord. Pr. Dr. Ștefan Zară..., pp. 19-21.

⁹ Biblioteca Sfântului Sinod, Documentul din 14 mai 1842.

adică să nu schimbe ceva din vechiul testament al căminarului, mănăstirea îi dădea acestuia 1000 lei anual. Așadar, prin actul din 14 mai 1842, Sfântul Calinic, prezentând toată situația referitoare la moșia Pupăza și la problemele pe care le avea cu Costache Alexandri și Catinca Suslăneasa (care nu respectau dorința testamentară a căminarului Gheorghe Știrbei, de a lăsa bunurile sale mănăstirilor Cernica și Pasărea) îl ruga pe marele logofăt Grigorie Grădișteanu, un apropiat al vătafului, să intervină, să-l sfătuiască pe acesta să nu mai tragă mănăstirea, pe nedrept, în judecăți, ci să se mulțumească cu banii primiți regulat și cu rugăciunile de care beneficiau toți.

La 28 ianuarie 1845, Sfântul Calinic îi dădea monahului Elisei un alt vechileț, pentru a reprezenta mănăstirea în fața episcopilor răposatului părinte Antim. Drepturile delegate constau, așa cum scria Sfântul Calinic, în: „a lua bani și a da și de va fi trebuință și de iscălit în vreun înscris sau jalbă către Cinstitul Divan Civil, secția riu, să aibă voie, din parte-ne a să iscăli”¹⁰. La 24 septembrie 1842, starețul se adresa economului Elisei, spunându-i că polcovnicul Ioan Câmpineanu nu își îndeplinise promisiunile față de mănăstire, amânând soluționarea problemei cu moșia de la Câmpina; prin urmare, Sfântul Calinic îl îndemna pe Elisei să facă demersurile necesare pentru rezolvarea cazului, ca să nu treacă sorocul orânduit și să se piardă dreptățile mănăstirii¹¹.

Un alt tip de document prezentat în studiul de față este o copie după o adresă a starețului de la Cernica către Neofit II, mitropolitul Ungrovlahiei (1840–1849), din 28 iulie 1846¹², prin care ierarhul era informat că Moise evreul, trimis la mănăstire spre catehizare, în vederea primirii la Ortodoxie, bolnav fiind, se luminase cu Sfântul Botez de către duhovnicul Iosif, naș fiindu-i Ghelasie monahul¹³ și primind numele creștin Gheorghe; după săvârșirea Tainei, noul botezat își mai revenise cu sănătatea. Am semnalat în trecut și alte cazuri când persoane de alte religii, turci sau evrei, doritori să vină la Ortodoxie, era îndreptați de către ierarhi, pentru catehizare, mai ales spre Mănăstirea Cernica, în timpul păstoririi Sfântului Calinic¹⁴. Căci acolo, prin osârdia și viețuirea Sfântului Calinic, era o atmosferă de rugăciune, care îi ajuta pe oameni să simtă Harul Sfântului Duh, cu mult mai convingător decât toate lecturile duhovnicești, deși, și de aces-

¹⁰ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMII/108.

¹¹ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/15.

¹² BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMV/14.

¹³ Conдика decedaților Mănăstirii Cernica, la f. 36 nota: 1849 decembrie 24: au răposat părintele Ghelasie shimonahul, rumân, de vârstă ca de 40 de ani, nacealnic la bolnița obștii părinților Cernică; au fost și cântăreț la biserică. Este posibil ca Ghelasie amintit în actul din 1846 ca fiind îngrijitorul bolnavilor, să fie același cu cel răposat în 1849.

¹⁴ Oana-Mădălina POPESCU, *Sfinți români isihasți și manuscrise filocalice. Completări documentare*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, 2022, pp. 166-169.

tea aveau parte, căci biblioteca mănăstirii era plină de cărți și manuscrise de folos sufletesc, iar părinții îi învățau pe doritori adevărul de credință, pentru o perioadă de circa 40 de zile. După venirea la Ortodoxie, unii dintre noii botezați nu mai doreau să plece din mănăstire, viețuind în continuare la Cernica, ca frați sau călugări. De pildă, condica decedaților Mănăstirii Cernica, care nota data la care mureau călugării din acea obște și, pe scurt, câteva informații despre neamul și ascultarea lor în acea comunitate, amintea că: „la 27 decembrie 1837 murise *Nichita monah, din jidovi, botezat*¹⁵, la 24 aprilie 1842 *au răposat Nicolae shimonah, de neam leah, botezat, de vârstă ca la 55 de ani*¹⁶, iar la 22 noiembrie 1846 *au răposat Costandin fratele, evreu botezat, de ani ca 75*¹⁷; în 1857 martie 15 *au răposat părintele Iezechiel monah, neamț botezat, de vârstă ca de 58 ani [...]; 1859 martie 30 au răposat Naum monah, neamț botezat, de vârstă ca de 45 ani [...]; 1861 aprilie 22 au răposat părintele Ghimnasia shimonah, neamț botezat, de vârstă ca de ani 73*”¹⁸.

În documentele din 1841, 1844 și 1845 prezentate mai sus, observăm folosirea a două tipuri de sigilii¹⁹ ale Mănăstirii Cernica. Primul, cel mai cunoscut, pe care l-am întâlnit adesea și pe tipăriturile și manuscrisele din vechea bibliotecă a mănăstirii (de multe ori alături de semnătura autografă a Sfântului Calinic, arhimandritul și starețul din acea vreme al Cernicăi) are înscris anul 1819, iar cel de-al

doilea, 1842. Ambele sunt rotunde, cu diametrul de 4 cm (din care exerga, stânga-dreapta, câte 0,5 cm, iar câmpul 3 cm), aplicate în fum și au centru icoana Sfântului Ierarh Nicolae (ocrotitorul acelei comunități)²⁰, reprezentat în picioare, în veșminte arhieresti (stihar, sacos, omofor, bederniță), având Sfânta Evanghelie în mâna stângă și binecuvântând cu dreapta. Ierarhul nu are mitră, dar este redat cu aureolă în jurul capului. În exergă citim: 1819, *pecetea obștii schitului Cernichi* și respectiv: 1842, *pecetea obștii mănăstirii Cernichi*. În primul caz, în stânga și dreapta sfântului sunt reprezentate două lăcașe de cult, iar în sigiliul din 1842, în dreapta sfântului, adică stânga privitorului, o biserică mai înaltă, iar în partea opusă, cadrul natural.

Considerăm că primul sigiliu a fost făcut imediat după ce Sfântul Calinic a ajuns stareț al Cernicăi (fiind ales în această funcție la 14 decembrie 1818), iar al doilea, probabil, pentru a marca anul în care se terminaseră unele lucrări de construcție și reparație în mănăstire. Căci, între 1839–1842, se refăcuse Biserica Sfântul Gheorghe²¹ din ostrov, afectată de cu-

²⁰ Sunt considerate sigilii de tip hagiografic, iar ca dimensiune, mici (cu diametrul între 3–4 1/2 cm). Marcel-Dumitru Ciucă, *Științele auxiliare ale istoriei*, București, Ed. Universității din București, 2008, p. 84.

²¹ Biserica Sfântul Gheorghe a fost ridicată între 1831–1832 de Sfântul Calinic, starețul mănăstirii, cu ajutorul arhierelui Ioanichie Stratonichias. A fost puternic avariată de cutremurul din 1838 și refăcută, lucrările de reparații finalizându-se în 1842, după cum atestă inscripția de deasupra ușilor nartexului, redată de Athanasie MIRONESCU, *Istoria Mănăstirii Cernica*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, 1930, p. 225: „Cu puterea și ajutorul Celui Preaînalt și în Treime proslăvit Dumnezeu Tatăl, Fiul, Duhul Sfânt. S-au zidit această sfântă și dumnezeiască mănăstire din temelie întru cinstea și slava Schimbării la Față a Domnului, Dumnezeu și Mântuitorului Iisus Hristos și pomenirea Sfântului Ierarh Nicolae de la Mira și a Sf. Marelui Mucenic Gheorghe (Liman de mântuire celor păcătoși), de smeritul arhieru Ioanichie Stratonichia și de Preacuviosul arhimandrit kir Calinic, starețul obștei Cernica, cu a lor cheltuială și osteneală, pentru veșnica pomenire. Pre care mănăstire o au închinat Atotputernicului Dumnezeu, Ce stăpânește toate, iar nu supusă la nici o persoană, ci să fie în veci sloboadă, mănăstire de părinți, cu viață de obște. Păstorindu-se de un stariț amândouă ostroavele. După cum și răposatul Arhimandrit Gheorghe cel dintâi stariț al Cernicăi au așezat. Ca părinții ce vor locui aici într-aceste ostroave, toate lucrurile de trebuință să le aibă

¹⁵ *Mănăstirea Cernica, Condica decedaților*, p. 19. Termenul de *jidovi*, neavând nici un sens peiorativ, este un arhaism, folosit frecvent în epocă, pentru a desemna pe evrei, ca etnie și religie mozaică.

¹⁶ *Mănăstirea Cernica, Condica decedaților*, p. 26.

¹⁷ *Mănăstirea Cernica, Condica decedaților*, p. 31.

¹⁸ *Mănăstirea Cernica, Condica decedaților*, pp. 43–44, 46.

¹⁹ Precizăm că, deși piesele sunt numite, prin înscrisul din exergă, *peceți*, am preferat folosirea denumirii de *sigilii*, din motive practice, pentru a nu se crea confuzia cu pecețile atârinate (peceți/sigilii atârinate, imprimate în ceară și păstrate în capsule de ceară sau metalice, legate cu șnur de acte, iar nu aplicate, în tuș sau fum, ori timbrate).

tremurul din 1838; se finalizaseră lucrările la chilii și stăreție și în 1842 se ridicase și clopotnița²². De altfel, și arhitectura lăcașelor de cult dintre cele două tipuri de sigilii diferă. Între timp, din 1819 până în 1842, prin purtarea de grijă a starețului, obștea se mărise, comunitatea ajungând dintr-un *schit*, o *mănăstire*, așa cum se însemna chiar pe sigiliu. Cel de-al doilea model, mai rar folosit, se regăsește și pe o tipăritură din vechea bibliotecă a mănăstirii, anume pe o carte de rugăciuni, în limba greacă, editată la București, în 1749²³, exemplar care se particularizează și prin faptul că are legate, împreună cu textul grec, și câteva foi dintr-o ediție românească a *Paraclisului Maicii Domnului*. Acest al doilea tip de sigiliu se regăsește și pe f. 3 a dubletul 2 al tipăriturii *Alegere din toată psaltirea*, București, 1769²⁴.

Prezentăm în continuare și alte documente, care datează din vremea când Sfântul Calinic era episcop de Râmnic. Ca tipologie, ele sunt scrisori, adresate de ierarh stareților mănăstirii Cernica, Nicandru (deținând această funcție între 1 noiembrie 1850–27 iulie 1854²⁵) și Diomid (28 iulie 1854–17 martie 1864), ceea ce arată grija și dragostea pe care arhiepiscopul a păstrat-o mănăstirii sale, chiar și după plecarea la Vâlcea. De pildă, la 2 martie 1854, Sfântul Calinic îi scria arhimandritului Nicandru că îi trimite, prin protosinghelul Pafnutie, „chivotul ce s-a făcut acum din nou, precum și sicriul cu Sfintele Moaște, să le așeze pă Sfânta Masă, din biserica Sfântului Gheorghe, unde vor rămânea pentru totdeauna”²⁶. Athanasie Mironescu, în *Istoria Mănăstirii Cernica*, enumera, între odoarele Bisericii Sfântului Gheorghe și un chivot (tabernacul) de argint, pe Sfânta Masă, având următoarea inscripție: „Acest chivot s-a făcut de Prea Sfinția Sa Părintele episcop de Râmnic, D.D.Calinic și l-au dăruit sfintei biserici Cernica ce se numește Sf. Gheorghe și cu hramul Schimbarea la Față, 1854”²⁷. La 20 octombrie 1855, Sfântul Calinic îi scria starețului Diomid că nu poate ajunge personal la mănăstire, dar că strânsese niște bani, pe care îi trimitea mănăstirii, prin arhimandritul Augustin: „ca să nu ne socotim străini de sfânta casă, ca niște fii duhovnicești ai ei ce sântem, am contribuit fiecare din ostenele noastre, cu cât ne-am înlăsnit și s-a adunat suma banilor

de opște și au luat săvârșire acest sfânt locaș de tot lucrul, atât biserica, cum și toate chiliile împrejur, fără de nici un cusur, în zilele binecredinciosului și iubitorului de Hristos Domn Alexandru Dimitrie Ghica Vodă, păstorind Biserica Preasfinția Sa, părintele Mitropolitul D. D. Neofit, an 1842, August 6.”

²² Nicolae STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. 1, Ed. Mitropolia Olteniei, 1970, p. 151.

²³ BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 271, f. 3 r: Prescurtare de rugăciuni din Psaltire / Συνοψις ευχων εκ του Ψαλτηριου.

²⁴ BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 368, Dublet 2, f. 3: Εκλογη του Ψαλτηριου παντος.

²⁵ Mănăstirea Cernica, *Condica decedaților*, p. 41: 1854 iulie 26, luni seara, la două ceasuri din noapte, au răposat părintele arhimandrit Nicandru, stărițul aceștii mănăstiri, fiind stăriț în viață de la 1850 noiembrie 11 și până la arătata zi, când au trecut din viață, de neam pământean, vârsta ca 53 ani.

²⁶ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMV/24.

²⁷ Athanasie MIRONESCU, *Istoria Mănăstirii Cernica...*, p. 232.

coprinsă în alăturata listă, care bani încredințându-se preacuviosului arhimandrit Avgustin ca să-i aducă acolo, veți binevoi a-i primi”²⁸.

La 17 septembrie 1862, Sfântul trimitea mănăstirilor Cernica și Pasărea, cărți: trei tomuri Istoria Bisericească, patru Minee pe ianuarie²⁹ și cinci Liturghii, scoase în tipografia sa³⁰.

O scrisoare trimisă de Sfântul Calinic lui Diomid, în primăvara anului 1858, ne arată un moment mai greu prin care a trecut ierarhul, suspectat, pe nedrept, că ar fi plecat la Râmnic cu o *Evanghelie*, pe care el însuși o comandase meșterului Teodosie, pentru Cernica. Din act reiese că un arhiereu, al cărui nume nu este pomenit, observase că în biserică nu se mai afla o *Evanghelie* mai deosebită, lucrată de hagi Teodosie. Aflând de la Diomid aceste informații, Sfântul Calinic spunea că acea piesă fusese folosită în biserică, de hramul Sfântul Nicolae și chiar o văzuse arhiereul, în momentul vohodului; iar ulterior, plecând la Râmnic, el nu luase nimic cu el. Sfântul sublinia că s-a îngrijit mereu să procure pentru Cernica cărți de cult, sfinte vase și alte odoare, înscrise în catagrafie și nu înstrăinase nimic. Prin urmare, Sfântul Calinic îl ruga pe stareț să nu plece urechea la acele zvonuri neîntemeiate și să aibă grijă ca toate bunurile mănăstirii să fie bine păstrate, iar nu pierdute sau deteriorate: „Foarte ne-am mirat de întrebarea pentru Sf<ânta> Evanghelie ce au întreat preasfințitul, că nu este aceea³¹ ce o au lucrat meșterul Teodosie. Eu, în ziua hramului Sfântului Nicolae, când eram în biserică, când ai ieșit cu vohodul³², cu Sfânta Evanghelie, o au văzut preasfințitul și acolo, în strană, m-au întreat de dânsa. I-am spus că este aceea³³ care o am făcut noi și ne-au lucrat-o hagi Teodosie [...] Noi, câte am făcut: Evanghelii, sfinte vase, cruci și alte odoare și ecareturi³⁴, care nu se află la altă mănăstire, pe toate le-am lăsat acolo, cu catagrafie. N-am stricat, n-am înstrăinat, nici le-am furat. Eu când vin, aduc, iar nu iau! [...] Milostivul Dumnezeu și Sfântul Ierarh Nicolae să vă ajute ca să le țineți în starea în care vi le-am lăsat”³⁵.

Alte scrisori trimise de Sfântul Calinic lui Diomid reflectă purtarea de grijă pe care ierarhul o avea pentru Cernica și în general pentru viața bisericească din acea vreme. De exemplu, la 8 martie 1859, ierarhul îi comunica lui Diomid că citise în presă o știre referitoare la îngroparea, într-un

²⁸ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/15.

²⁹ Minei pe ianuarie, Râmnicu-Vâlcea, 1862.

³⁰ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/54.

³¹ *Aceia* în text.

³² *Văhodul*.

³³ *Aceia*.

³⁴ Ecaret/acaret – construcții, anexe. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 62.

³⁵ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/37. Scrisoarea a fost scrisă ante 11 martie 1858, când ea ajungea la Cernica.

cimitir al unei mănăstiri de lângă București, a unei femei ce fusese doar leșinată, iar nu moartă. Ierarhul îi cerea starețului să cerceteze cazul și să îi dea un raport detaliat despre cele aflate, menționând că poate fi vorba și despre o calomnie la adresa părinților bisericești³⁶. De altfel, chiar editorii, un pic ironici, spuneau că nu sunt siguri de veridicitatea celor relatate și că nu le garantează: „publicăm următorul fapt, fără a-l chezași. De nu vor fi adevărate, calomniatorii vor fi sugrumați, de este adevărat, suntem siguri că de acum cel puțin dregătoriile competente vor lua toate măsurile spre a se curma și la noi relele ce provin din grabnica înmormântare a morților”³⁷.

La 27 iunie 1860³⁸, Sfântul Calinic îi dădea câteva sfaturi starețului Diomid³⁹, în legătură cu folosirea lemnului din pădure, din text reieșind presiunea pe care autoritățile începuseră a o exercita asupra mănăstirilor, care, la scurtă vreme, în 1863, prin secularizarea averilor, aveau să fie lipsite de sprijinul financiar necesar⁴⁰. Un ultim act pe care îl amintim aici datează din 17 septembrie 1862, când ierarhul râmnicean îi scria cu bucurie aceluiași Diomid că se finalizaseră lucrările la Schitul Frăsinei și că acesta urma să fie sfințit cât de curând. Ierarhul dorea ca acolo să fie numit părintele Marchel de la Cernica, iar purtători de grijă pentru el să fie stareții cernicani: „să vă bucurați cu toții că Cernica noastră tot mai produce roduri sfinte și lăcașuri de mântuire”⁴¹.

Documentele sunt valoroase și din punct de vedere filologic, deoarece conțin numeroase arhaisme, cu etimologii grecești, slavone sau turcești, care trebuie corect înțelese, pentru a descifra mesajul exact al textelor. Astfel, întâlnim termeni de origine greacă/neo-greacă: clironom – moștenitor; a pliroforisi – a informa; anafora – act, raport; catalipsie – leșin; diastimă – interval de timp; naht – bani în numerar; icosar – veche monedă turcească de argint (în turcă *irmilik*). Din slavonă provine pogrebanie – înmormântare; iar din turcă găsim următoarele cuvinte: rubia – monedă de aur; acaret – clădiri și obiecte care țin de o proprietate; mezat – licitație; vechil – mandatar, administrator; vechilet – calitatea, puterea, procurarea de vechil; zapt – stăpânire, jaf⁴².

³⁶ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/39.

³⁷ „Românul”, an III, nr. 27, joi, 5/17 martie 1859, p. 107. În articol se precizează că doctorii chemați, constatarea decesului, dar familia s-a grăbit și nu a mai așteptat timpul convenit între momentul morții și îngropare, ducând femeia la cimitirul unei mănăstiri de lângă București. Un martor ar fi spus că aude sunete din mormânt, dar până s-a dezgropat mormântul, femeie murise, se relatează în presă, sub semnul întrebării în ceea ce privește autenticitatea faptelor. Nu se dau nume, iar femeia este denumită doamna X.

³⁸ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/43.

³⁹ Starețul Diomid a fost scos din funcție, la 17 martie 1864, deoarece s-a opus legii secularizării averilor mănăstirești. Athanasie Mironescu, *Istoria Mănăstirii Cernica...*, p. 188.

⁴⁰ Pentru aceste aspecte, vezi recenta lucrare a Arhim. Policarp Chițulescu, *Viața monahală din Țara Românească la mijlocul secolului al XIX-lea*, București, Ed. Cuvântul Vieții, 2022.

⁴¹ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MMVI/54.

⁴² Pentru semnificația acestor cuvinte și etimologia lor, vezi *Dicționarul limbii române*, București,

În final, trebuie să facem mențiunea că există și o litografie cu Mănăstirea Cernica și portretul Sfântului Calinic, păstrată în fondul de corespondență Nicolae Iorga al Bibliotecii Academiei Române din București⁴³. Este vorba despre o piesă, editată la Stabilimentul Litografic Schulhoff din București, de către maiorul Dimitrie Papazoglu, un apropiat al Sfântului Calinic, cu care acesta a purtat conversații pe teme duhovnicești, bisericești și de artă⁴⁴, un iubitor al obiectelor de patrimoniu, pentru care a organizat un Muzeu de Antichități. Litografia redă *Sf. Monastire Cernica, chinovie de călugări*, având în partea stângă imaginea Bisericii Sfântul Gheorghe (la care se ajunge pe un pod, pe care se vede un călugăr), iar în dreapta cea a Sfântului Nicolae, cu lacul din apropiere. În partea superioară, în patru medalioane sunt înfățișați, de la stânga la dreapta: Calinic al Râmnicului (ceea ce ne arată că ilustrata a fost realizată după 1850, când Sf. Calinic a fost ales episcop), jupâneasa Chiajna, soțul ei, marele vornic Cernica Știrbei, ctitorii mănăstirii și arhimandritul Gheorghe Cernicanul, cel care a revigorat trăirea duhovnicească în acea comunitate monahală. Deasupra, într-un medalion oval, cu un chenar dublu, pare a fi redat mitropolitul Țării Românești din acea vreme, Nifon Rusăilă, purând omofor și mitră.

Ed. Academiei Române, 2010, toate vol. A-Z.

⁴³ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Corespondență Nicolae Iorga, vol. 312, p. II, p.

⁴⁴ Vezi din corespondența Sfântul Calinic cu Dimitrie Papazoglu, în Oana-Mădălina Popescu, *Sfinți români isihăști și manuscrise filocalice. Completări documentare*, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, 2022, pp. 202-208, 228-232.

Sergiu Iosipescu,
Raluca Iosipescu
Institutul Național
al Patrimoniului,
București

*Expunere făcută
cu binecuvântarea
și în prezența
Înaltpreasfințitului
Părinte Varsanufie,
Arhiepiscopul Râmnicului,
cu prilejul împlinirii a
605 ani de la moartea
principelui Mircea
cel Bătrân, la Sfânta
Mănăstire Cozia,
31 ianuarie 2023.

Mircea cel Bătrân – un principe întru Creștinătate și moștenirea sa*

Ca istorici și arheologi, cu aplecare spre monumentele istorice, am fost dintru început îndemnați de metoda științei noastre să vedem cum este prezentat Mircea cel Bătrân (1386–1418) în ultima expresie a istoriografiei noastre academice, tratatul *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa patriilor*, ediția ultimă, din 2012, revăzută și adăugită.

Ori, alături de „marele erou ghiaur” al Cronicilor anonime osmane, de „bărbatul cel mai viteaz și cel mai ager dintre creștini”, în prelucrarea acestorași anale datorate lui Hans Löwenklau, de definitivarea organizării administrative și politice a țării, expunerea istoriei domniei sale în contextul internațional este ambiguă.

În condițiile erodării stăpânirii țarului Ivan Șişman de la Târnovo de expansiunea otomană, Mircea cel Bătrân ar fi luat la 1388 cetatea Drâstorului (Silistra) și despoția lui Dobrotici prin luptă împotriva oștilor sultanului. În același an și în cel următor, 1389, profitând de anarhia din regatul Ungariei, Țara Românească a reluat Făgărașul, Amlașul și Țara Severinului. Anii 1390–1391 aveau să vadă între hotarele stăpânite de Domn, „părțile tătarești”, definită drept acea „regiune aflată la nordul Gurilor Dunării, de la Prut până la vărsarea Nistrului în «Marea cea Mare»”¹. Despre hotarul nord-estic al Țării Românești, între Carpații de Curbură și Prut, nu ni se spune nimic și nici cum se putea ajunge spre „părțile tătarești”.

Dar, tot atunci, la 1391 după cucerirea Vidinului, Firuz beg a organizat de acolo o incursiune de pradă în Țara Românească, respinsă de forțele lui Mircea cel Bătrân, ce restabileau apoi și domnia țarului Ivan Sracimir de peste Dunăre. Campania oastei sultanului Baiazid I, „Fulgerul”, împotriva țaratului bulgar de Târnovo, din vara anului 1393, s-a încheiat însă prin cucerirea integrală a teritoriului acestuia. Totodată, ea s-ar fi soldat și cu pierderea de către Mircea cel Bătrân a unor posesiuni dobrogene, între care Silistra (Drâstor).

¹ Acad. Ștefan ȘTEFĂNESCU, acad. Camil MUREȘAN, acad. Ioan-Aurel POP (ed.), *Istoria Românilor*, vol. IV, Ed. Enciclopedică, București, 2012, p. 309.

Anul 1393 este considerat începutul războiului de apărare condus de Mircea cel Bătrân. Ca răspuns la pierderile suferite și amenințarea ce apăsa asupra țării, domnul român a organizat în 1394 o expediție la sud de Balcani care a distrus baza de akingii osmanlii de la Karinovasi, azi Karnobat, organizată pe acele meleaguri în anul anterior. Această înfrângere a determinat o mare campanie de pedepsire la nord de Dunăre” cu înfruntări care ar fi avut loc în octombrie 1394 și cea decisivă la 17 mai 1395, și anume pe Jii. Dar confruntat cu o coaliție moldo-polonă, susținută și de otomani, Mircea voievod ar fi trebuit să cedeze o parte din teritoriul țării pretendentului Vlad, cu tot ajutorul regelui Ungariei Sigismund de Luxemburg. Cu acesta Mircea încheiase încă din martie 1395 un tratat de alianță.

Înfrângerea de oastea sultanului Baiazid la Nicopole (25 septembrie 1396) a expediției cruciate organizată de regele Sigismund de Luxemburg și la care a luat parte și Mircea voievod a dus la cucerirea de otomani a Țaratului de Vidin. Aceasta ar fi determinat boierimea să părăsească pe Vlad voievod care, asediat în cetatea Dâmboviței, a fost capturat de voievodul Transilvaniei Știbor. Restabilit astfel în toată Țara Românească, Mircea cel Bătrân a putut înfrânge categoric în 1397 și 1401 ultimele încercări de cucerire ale otomanilor, eliberând părțile din Dobrogea cu Silistra de sub stăpânirea sultanului Bayezid, după cum a fost interpretată o inscripție de la 1408, descoperită în cetatea dunăreană.

Odată cu zdrobirea forțelor otomane și capturarea sultanului Bayezid în bătălia de la Angora cu oștile lui Timur cel Șchiop (1402), a început marea politică a domnului român. El a luat în 1403 Chilia de la genovezi, „a recucerit cea mai mare parte a teritoriului dobrogean” – pe care nu se spune când le pierduse din nou – și între 1411–1413, impunând în scaunul otoman de la Adrianopol pe emirul Musa a ajuns la apogeul puterii sale. Înfrângerea și uciderea lui Musa a fost urmată de incursiuni de pradă ale akingiilor și azapilor emirului Mehmed I în Țara Românească, impunând domnului la 1415 plata tributului.

Pentru că în 1416 Mircea cel Bătrân a încercat susținerea unui nou pretendent osman, Mustafa, noul sultan Mehmed I (1413–1421) a organizat în același an, 1416, o campanie personală în Țara Românească, obținând victorii în Dobrogea, cucerind, „se pare” cetățile Giurgiu și Turnu, temporar „poate” și Severinul, „prădând cumplit” țara, obligată din nou la plata tributului. Astfel s-ar fi încheiat apoi la 31 ianuarie 1418 viața și stăpânirea marelui voievod și domn Mircea cel Bătrân.

Acesta este rezumatul succint, dar în litera și spiritul ei, reconstituirea din tratatul academic a domniei celui mai mare dintre voievozii și domnii Țării Românești, la care chiar pontiful demitificării istoriei noastre, domnul Lucian Boia, nu s-ar fi sfiit, credem, să subscrie.

De fapt, cu nuanțe ne semnificative și fără asimilarea unor contribuții reale, această reconstituire este aceea din monografia *Mircea cel Bătrân* (1944), cu trudă realizată de marele nostru slavist și istoric al culturii, Petre P. Panaitescu (1900–1967).

Elaborarea ei s-a îngemănat cu alcătuirea de P.P. Panaitescu a primei ediții critice a documentelor Țării Românești din secolele XIV–XV, publicată în 1938. Și cum multe din documentele emise de domnii români, multe chiar din arhiva Sfintei Mănăstiri Cozia, nu purtau veleatul emterii lor, P.P. Panaitescu le-a datat în corelare cu scenariul cronologic pe care-l făcuse pentru desfășurarea domniei lui Mircea cel Bătrân în proiectata sa monografie².

Dar de la apariția monografiei sale au trecut aproape 80 de ani și achizițiile medievisticii pontice, a Mării Negre, ale turcologiei europene sunt atât de însemnate, încât modifică esențial reconstrucția lui Petre P. Panaitescu și, implicit, a tratatului academic recent.

Principat de Cruciadă, după cum arată și acvila carpatină sau valahică purtând crucea din stema sa, Țara Românească a fost angrenată din anul 1345 în acțiunea de Reconquistă anti-mongolă. Sub principii Nicolae Alexandru, Vladislav Vlaicu și Radu I, Țara Românească a eliberat un întins teritoriu din bazinul Argeșului până la Valul lui Traian din sudul Basarabiei, până la limanul Sasic – dar nu până la acela al Nistrului – reunind și ținutul Drâstorului către 1385.

Documentată la 1369, alianța politică și militară dintre Vlaicu Vodă cu despotul Țării Cărvunei și al ținuturilor învecinate, Dobroțiță (c. 1347–1385), s-a concretizat desigur, după practicile medievale, și într-o legătură matrimonială. Principele moștenitor Radu, ce pierduse pe prima sa doamnă, a luat de soție pe Ana, fiica despotului Dobroțiță, în vreme ce o altă fică a despotului a fost căsătorită cu Mihail, fiul împăratului Constantinopolului, Ioan al V-lea Paleologul.

Marele voievod și domn Radu I și Ana doamna au încheiat la Curtea de Argeș lucrările bisericii domnești Sfântul Nicolae unde sunt înfățișați în măiastra pictură a renașterii bizantine sub dinastia Paleologilor. Fresca de la Argeș și paftaua din mormântul lui Radu I de la Sfântul Nicolae Domnesc sunt dovezi mirifice ale civilizației medievale românești, de sinteză bizantin-occidentală. Fiul lui Radu I și al Anei doamna a fost Mircea și astfel putem înțelege de ce și cum s-a făcut reunirea cu Țara Românească a țărilor despotului Dobroțiță la moartea acestuia. Reunirea a trebuit să fie apărută împotriva pretențiilor țarului de la Târnovo, Ivan Șișman, susținut de ginerele său, sultanul Murad I, în cursul luptelor pierind princi-

2 P.P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, Casa Școalelor, București, 1944.

pele Țării Românești, Dan I, fratele vitreg al lui Mircea.

Chiar în documentele Coziei se află una dintre cheile acestor evoluții teritoriale, pentru că stăpânirea mănăstirii la 1388 asupra bălții Căbăluș din delta interioară a Dunării era pusă sub privegherea chefului de Drâstor, semn al autorității domnești extinsă și pe malul drept al Dunării.

Țara Românească a lui Mircea cel Bătrân – în pofida a ceea ce se crede și am fost obișnuiți să ne închipuim – era o monarhie pe stări, un principat teritorial cu o suprafață ce depășea 100 000 de km pătrați, atingând la apogeu aproape aria de 130 000 de km pătrați a regatului medieval al Angliei.

Spre deosebire de acela, apărut în insula sa, o chestiune de prim ordin pentru Țara Românească imediat după unificarea realizată la începutul domniei lui Mircea cel Bătrân, a fost organizarea militară pentru stăvilirea expansiunii otomane, virulentă sub sultanul Baiazid, supranumit „Fulgerul”. Nu putea fi vorba de un război de apărare, cum se crede, ci de un război de Cruciadă, purtat cu forțe europene unite și, în primul rând, cu regele francez al Ungariei și viitor împărat al Sfântului Imperiu Romano-German, Sigismund de Luxemburg (1387–1437). Rolul Țării Românești cu posesiunile sale dunăreano-pontice, îndeosebi Dobrogea lui Dobrotiță ca pivot dunărean al Cruciadei, a fost definit în actul încheiat între cei doi suverani la Brașov în martie 1395. Dunărea de Jos, de la Porțile de Fier la Silistra, dominată de principele român, urma să fie axul ofensivei cruciate care avea să se dezvolte ulterior, dincolo de Balcani, pe țărmul Mării Negre

Și iată că aici, la Sfânta Mănăstire Cozia, avem ilustrarea simbolică a acestor evoluții: în fresca tabloului votiv, reprezentând pe Mircea

cel Bătrân și fiul său Mihail în vestimente cruciate occidentale. Ei au brodați pe colțuni și vulturii bicefali ai despoției pontice, motiv re-luat și în sculptura ancadramentului tocmai a ferestrei prin care soarele încununează portretele domnești.

Privitor la lungul război de Cruciadă purtat atunci, trebuie avute în vedere, cu precădere, constatările turcologilor privind decalarea cronologică a cronicilor otomane dinaintea cuceririi Constantinopolului la 1453, cu doi ani înainte de producerea reală a evenimentelor. Și oricum, se impune a se sublinia caracterul epic, fabulos și selectiv al consemnărilor lor.

Am dovedit de mult că datarea bătăliei de la Rovine la 10 octombrie 1394 a rezultat, conform modului de compunere a cronicilor medievale, al lecturii trunchiate a unei pietre de mormânt din Serbia, fără legătură directă cu confruntarea româno-otomană. Bătălia decisivă s-a purtat pe Argeș, spre apărarea reședinței domnești la 17 mai 1395, campania sultanului în Țara Românească soldându-se cu o înfrângere.

Participarea oastei principelui Mircea la Cruciada de la Nicopole din toamna anului următor, 1396, este ilustrată – alături de susținerea regelui Sigismund ca Mircea voievod să conducă avantgarda – și de un pitoresc amănunt. Vestitul baron cruciat Enguerrand al VII-lea de Coucy, văzând priceperea în luptă a tinerilor nobili români, a luat, cu încuviințarea domnului român, pe câțiva dintre ei în corpul său de oaste la Nicopol. Unul dintre acești tineri căzut în captivitate la 1396, alături de seniorul de Coucy și, revenit după multe peripeții în Țara Românească, a fost pus de Vlad Vodă Dracul, preceptorul fiului său³. De altfel, ceva mai târziu, vitejii nobili

3 *Călători străini*, vol. I, pp. 115-116.

de-ai lui Mircea cel Bătrân mergeau la Buda să participe la turniruri și alte concursuri cavalierești.

Ajungem astfel la etapa de apogeu a domniei lui Mircea cel Bătrân din deceniile unu și doi ale secolului al XV-lea, care s-ar fi încheiat însă cu pierderea nu numai a Dobrogei, ci și a Drâstorului/Silistra, Giurgiului, Turnului, poate și a Severinului.

Numai că nimic din toate acestea nu s-au întâmplat cu adevărat. O descriere a ținuturilor și administrației Imperiului Otoman de la 1475, datorată lui Jacopo di Promontorio de Campis⁴, asupra căreia mi-a atras atența bunul și regretatul meu profesor academicianul Șerban Papacostea (1928–2018), plasează ultima provincie a sultanului la sud de Deliorman – subliniem la 1475 – iar primele urme documentare despre o organizare otomană în aval de Silistra datează de la 1503/1504. Pentru nordul Dobrogei, primele reglementări administrative sunt de la începutul domniei sultanului Suleyman Kanunî/Legislatorul (1520–1566). Nu există dovezi concrete că Dobrogea a fost pierdută de Mircea cel Bătrân. Cercetările înnoitoare ale Ancăi Popescu, turcolog remarcabil, au reconstituit liniile succesive ale frontierei agresive otomane, și, care au avansat în istmul ponto-danubian după 1476 și 1484⁵.

Marea campanie a sultanului Mehmed I în Țara Românească nu s-a produs așa cum s-a crezut în 1416, ci, după documentele ungare, otomane și românești, în 1419–1421, soldându-se desigur cu o groaznică devastare până peste munți, cu pierirea în luptă a lui Mihail Voievod, fiul lui Mircea și a multora dintre ai săi, cu pierderea cetății Silistra. Cea mai mare parte a Dobrogei a continuat să fie în hotarele Țării Românești. Acostarea flotei cruciate burgundo-veneto-papale la 1445 la Mangalia este o dovadă a *ne-includerii* acestui oraș-port în Imperiul otoman la acea dată.

În plan mai larg, este de remarcat asimilarea în cronicile osmane a prăzii luate în cursul unor raiduri de jaf, akîn, cu plata unui tribut. Or, Țara Românească este înregistrată ca tributară otomanilor de la 1391. Dar atunci, se știe că a fost o incursiune de pradă de la Vidin, condusă de Firuz beg și că ea a eșuat lamentabil. Așa ceva nu putea fi acceptat de orgoliul istoriografiei osmane, animată de spiritul războiului sfânt, a djihadului, de unde și răstălmăcirea desfășurării evenimentelor.

Nu există astfel nicio mărturie documentară plauzibilă că Mircea cel Bătrân ar fi plătit tribut la Poarta otomană.

Ca întotdeauna, cercetarea științifică este mereu izvoditoare de noi descoperiri și interpretări. Între hrisoavele de început ale domni-

⁴ Franz BABINGER, *Die Aufzeichnungen des Genuesen Jacopo de Promontorio - de Campis über den Osmanenstaat um 1475*, München, 1957 (extras din „Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte”, Jahrgang 1956, heft 8.)

⁵ Anca POPESCU, *L'intégration par l'Empire ottoman des territoires du sud-est de l'Europe. Le sandjak de Silistra (XVe-XVle siècles)*, Bucarest, 2013.

ei lui Mircea cel Bătrân se află și întărirea unei danii pentru Mănăstirea Tismana, anume, „de la roțile lui Ciop Hanoș de la Bratilov, zeciuală de arama”⁶. Documentul a fost evocat pentru dezvoltarea mineritului la Baia de Aramă. Dar iată că un act neștiut de la 1410 al faimoasei cetăți Caffa din Crimeea genoveză, cuprinde o comandă de clopote din Valahia pentru campaniile orașului. Țara Românească era, așadar, un exportator pe Marea Neagră de clopote, iar la Bratilov antrepriza lui Johannes Czop nu sfârșea doar minereul în șteampuri, ci avea și o turnătorie, unde se produceau clopote și poate și bombarde.

Țara Românească se înfățișează întinsă mult peste Dunăre până la Balcanii maritimi, în Deliorman – o parte a Cadrilaterului de mai târziu – și firească este întrebarea ce dovezi există în acest sens. Iată că un act otoman, un privilegiu al sultanului Murad al II-lea de la mijlocul secolului al XV-lea, garanta domnilor Țării Românești, posesiune privilegiată, Basaraba de pe Lom⁷. Este vorba despre Basarabovo la sud de Giurgiu, unde se înălța mănăstirea cu hramul Sfântului Dimitrie, patronul lui Mircea cel Bătrân. Moaștele acestui Sfânt Dimitrie mai nou au fost, de la 1774, o podoabă a Mitropoliei Țării Românești. Ele au fost salvate de răpitorii bulgari în Primul Război Mondial prin grija feldmareșalului August von Mackensen, comandantul trupelor inamice de ocupație.

Reprezentând Institutul Național al Patrimoniului nu puteam firește să nu zăbovim asupra relațiilor dintre Sfânta Mănăstire Cozia și Comisiunea Monumentelor Istorice, a cărei misiune o continuă, măcar în parte, Institutul nostru.

După ororile Primului Război Mondial care zdrobise vechea lume, Mănăstirea Cozia era ruinată, devastată și pângărită. Raportul egumenului Coziei, protosinghelul Athanasie Popescu către președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, Dimitre Onciul⁸, din toamna anului 1919 încheia dramatic: „Recunoștința ce trebuie să avem față de voievodul Mircea cel Bătrân, căruia i se datorește stăpânirea Dobrogei și a Silistrei, strigă și cere cât neîntârziat ca Sfânta Mănăstire Cozia să fie restaurată și readusă la vechea ei splendoare și înzestrată cu odoarele ei prețioase, ca o mulțumire către atotputernicul Dumnezeu care s-a milostivit și a binecuvântat jertfele popoarelor care au luptat în numele lui pentru credință, adevăr și dreptate”. Între altele, se propunea pardosirea cu marmură a bisericii mari, în locul pietrei unde fuseseră ținuți de ocupații germano-austro-maghiari caii. La 1 noiembrie 1919, arhitectul Comisiunii Monumentelor Istorice Nicolae Ghica-Budești socotea, în referatul său,

⁶ DRH.D., vol. I, pp. 33-36, doc. 14.

⁷ Sergiu IOSIPESCU, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985.

⁸ Arhiva INP, fond CMI, dos. 1284,

că este imperios ca instituția sa să se ocupe de „acest important monument care a suferit așa de multe de pe urma ocupațiunei străine”, propunând începerea din anul următor a unei campanii de relevee pentru proiectul de restaurare care să se aducă la îndeplinire progresiv, transformând mănăstirea într-un institut de cultură, tipografie, școală. Dar, chiar și în toamna anului 1921, Mănăstirea Cozia, ca și Tismana, adăposteau încă pe refugiații ruși din armata amiralului Wrangel, care, ulterior fiind transferați în cetatea Oradei au lăsat clădirile părăduite și o murdărie cu totul și cu totul rusească”.

În 1923 terenul de ½ de ha de pe apa Oltului, la un km în amonte de Mănăstirea Cozia cu ruinele Coziei Vechi și ansamblul monumental al Mănăstirii Cozia era declarat monument istoric prin înaltul decret regal 2205 din 8 mai 1923.

În primăvara anului 1929, se decisese de Comisiune executarea pietrei de mormânt al lui Mircea pentru reînhumarea osemintelor sale în ianuarie 1930. Ea avea să se producă abia la 15 mai 1938, slujba fiind oficiată de episcopul Vartolomeu al Râmnicului, în prezența marelui voievod Mihai, a lui Nicolae Iorga și a lui Ioan Lupaș, a părintelui Nae Popescu, subsecretarul de stat la Cultură și Arte în guvernul patriarhului Miron.

În primul număr din anul 1931 al „Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice”, Virgil Drăghiceanu a publicat un scurt articol despre săpăturile sale din Biserica Mănăstirii Cozia. Ele aveau ca obiectiv mormântul lui Mircea cel Bătrân, indicat doar de poetul Grigore Alexandrescu în relatarea călătoriei sale din 1842, prilej și pentru compunerea poeziei sale *Umbra lui Mircea la Cozia*. Potrivit clasicului nostru poet, Mircea cel Bătrân „este înmormântat în biserică, în cea dintâi intrare: două mari pietre acopăr mormântul. Inscriptiunea

uneia a început a se șterge, încât abia poți descifra câteva cuvinte și numele Mircea, iar pe cealaltă se cetește deslușit: «Aici odihnește maica Theofana călugărița cu fie-sa doamna Florica și fiul său Nicolae vodă,... leat 1605».

Săpătorul Virgil Drăghiceanu care lucra „sub auspiciile Comisiunii Monumentelor Istorice”, „cerceta” mormântul lui Mircea și cel „învecinat care cuprindea rămășițele mamei și fiicei lui Mihai Viteazul”. Pe acela al lui Nicolae voievod, fiul lui Mihai Viteazul, pesemne l-a uitat, ca și leatul 1605 din inscripție.

Săpătura lui Virgil Drăghiceanu a făcut să apară mai întâi la 30 cm sub pardoseala de atunci fragmente din cea veche din cărămizi puse pe muchie în spic, în „zigzag” spune el. Spre capul mormântului a aflat un zid transversal care separa pronaosul în două, „poate... o rămășiță din vechea biserică a Nucetului, peste care Mircea a zidit biserica sa”. La adâncime de peste un metru, a găsit două blocuri de piatră, pe care le socoate cu probabilitate să fi marcat la suprafață mormântul lui Mircea. Sub acestea se afla capacul unui sarcofag de piatră de forma corpului omenesc, „o formă curioasă care ne-ar face să întrezărim ceva egiptean”, scrie arheologul nostru improvizat. Din fericire, tras de mână și trimis de colegii săi din Comisiunea Monumentelor Istorice la manualul de arheologie medievală a părintelui acestei discipline, Arcisse de Caumont, Drăghiceanu își revine și preia datarea acestor sarcofage de tip occidental în secolele XII-XV.

În mormântul lui Mircea și cel alăturat, un cavou boltit, s-au găsit atunci abia câteva oseminte, situație explicată prin profanările de la refacerea bisericii la 1847 și săpăturile germane din 1917⁹.

⁹ Virg. DRĂGHICEANU, „Mormântul lui Mircea Vodă cel Bătrân”, în BCMI, XXIV, 1931, pp. 20-24.

În chestionarul Comisiunii Monumentelor Istorice, lansat de Dimitre Onciul după Primul Război Mondial se însemna inscripția pietrei de mormânt a Theofanei: „Pristăvitu-s-a roaba lui Dumnezeu călugărița Theofana, muma răposatului Mihail voievod și fie-sa doamna Florica și fiul său Nicolae voievod. S-au învoit și au scris... voievod, leat 7114” (1606).

La apogeul domniei sale, stabilindu-și reședința în cetatea Giurgiului, construită de el după modelul Bastiliei de la Paris, Mircea cel Bătrân a bătut o nouă serie monetară cu bani de argint. Este meritul unui iscusit numismat, astăzi plecat dintre noi, Octavian Iliescu, de a se fi aplecat asupra acestei serii de monede, înfățișând pe domn cu hlamidă, având în stânga o sulită sau mâna licornului, a Justiției, iar în dreapta globul cruciger. Între însemnele monedei a aflat la locul cuvenit litera chirilică românească Т, obișnuita prescurtare a titlului de țar – împărat. În vremurile de anarhie din emiratul otoman, de scădere a împărăției bizantine, domnul de Cruciata al Țării Românești, partenerul craiului Sigismund de Luxemburg, s-a intitulat țar – împărat.

În memorialul călătoriei sale cu Ion Ghica în Oltenia din vara anului 1842, Grigore Alexandrescu pomenea la Cozia „în cea dintâi intrare, la ușa bisericii, este un tron de piatră și vulturul cu două capete ține deasupra-i coroana regală; în acel tron spun că se odihnea Mircea, care se află picturat în lăuntru bisericii, june încă, după cum era când a fundat-o. Statura lui e de mijloc, chipul blând și voios, ochii mari și albaștri, părul castaniu blond și buclat. O parte din îmbrăcămintea lui e vechiul costum al cavalerilor cruciați: vestmânt scurt și spată, călțuni și culți, la genunchi are cusuți, în fir, vulturi cu două capete; pe deasupra poartă mantie roșie cu mărginară de aur și pe cap coroană. Valorosul domn este înmormântat în biserică, în cea dintâi intrare; două mari petre acoper mormântul. Inscripțiunea uneia a început a se șterge, încât abia poți descifra câteva cuvinte și numele Mircea”¹⁰.

La Sfânta Mănăstire Cozia, precum niciunde într-altă parte, insolitul tron de piatră marcat cu vulturul bicefal încoronat este semnul împlinirii depline a domniei lui Mircea cel Bătrân.

Astfel se înfățișează, în lumina mai noilor cercetări, Mircea, mare voievod și domn, principe întru Creștinătate și împărat.

¹⁰ Grigore ALEXANDRESCU, *Poezii. Memorial de călătorie*, Ed. Gh. Adamescu, București, 1926, pp. 228-229.

Dr. Florin Epure

Schitul Cetățuia, o ctitorie basarabească ce va renaște

Schitul Cetățuia, locul de la ieșirea de nord a Râmnicului unde, conform legendei, a fost ucis voievodul Radu de la Afumați, împreună cu fiul său¹, este, cel mai probabil, o ctitorie basarabească, din veacurile XV-XVI², ridicată în perimetrul unei străvechi așezări preistorice. Vechimea acestei așezări a fost atestată în urma unor descoperiri întâmplătoare. Cu ocazia reamplasării unor bazine de apă potabilă din anul 1978, în punctul numit „Cetățuia”, s-au descoperit mai multe materiale arheologice aparținând culturilor Sălcuța IV, Coțofeni III, Glina III, Verbicioara, Hallstatt și cultura geto-dacică³.

În anul 1994 a fost trasată o secțiune pe culmea dealului, în apropierea bisericii cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” și a cimitirului din zonă, fiind identificat stratigrafic doar un strat de cultură medievală și altul geto-dacic.

Ceramica medievală târzie este foarte rară aici, mult mai bine reprezentată este perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului. Dintre materialele aparținând perioadei *La Tène* pot fi amintite fragmentele ceramice lucrate cu mâna între care se disting profile de vase borcan și oale ornamentate cu brâuri alveolate⁴.

În stratul de cultură geto-dacic au fost descoperite resturile a două locuințe cu mult chirpici ars și trei gropi; inventarul consta dintr-o gamă variată de fragmente ceramice lucrate cu mâna și la roată, o lamă de cuțit din fier și un ac de la o fibulă din bronz. Ornamentarea ceramicii este bogată. Ca motive decorative, predominant este brâul alveolar așezat imediat sub buza vasului sau pe corp, brâul crestat sau simplu, butonii pastilă sau cei alveolați, precum și decorul incizat și lustruit (pe

¹ Florin EPURE, „Legendă și sitorie la Schitul Cetățuia din Râmnicu Vâlcea” în *Istorie și Civilizație*, Anul IV, Nr. 36, septembrie 2012, pp. 76-79.

² Vasile DRĂGUȚ, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 261.

³ Gheorghe PETRE-GOVORA, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Ed. Petras, Râmnicu Vâlcea, 1995, pp. 14-15.

⁴ Mariana IOSIFARU, „Descoperiri arheologice geto-dacice pe raza municipiului Râmnicu Vâlcea”, în Buridava, vol. IV, Râmnicu Vâlcea, 1982, p. 28.

fragmentele ceramice lucrate la roată), în special, din linii simple, valuri și benzi. Vestigiile arheologice de la *Cetățuia* au similitudini cu materialul arheologic descoperit la Ocnița și poate fi datat în secolele II-I î.Hr. Prezența geto-dacilor în așezările de la *Cetățuia* și *Capela* este pusă în legătură cu supravegherea marelui drum natural de pe cursul Oltului, ele fac parte din cadrul marelui complex de locuire ce a dăinuit în zonă până la cucerirea romană⁵.

Așezarea fortificată medievală de la *Cetățuia* din Râmnic are o corespondență în timp cu o altă cetate, aflată pe partea cealaltă a Oltului. Legenda culeasă de Grigore Tocilescu, de la o anume Uța Logofeteasa, ne aduce în discuție zona cartierului de azi Goranu, la *Malul Alb* – unde a existat o cetate puternic fortificată a cărei distrugere istoricii o plasează în secolele XIII-XIV, în timpul năvălirii mongole.

Tradiția populară vorbește, așadar, despre o căpetenie locală care își avea reședința în jurul Râmnicului. Acesta era în permanent conflict cu „descălecătorul” și întemeietorul de țară, Basarab voievod: „Olea face o[a] le/ Basarabă i le sparge/ Olea oale o mai face/ Basarab i le va sparge”⁶.

Se mai pomenește și de un tunel care făcea legătura între *Cetățuia* și mănăstirea de la Fedeleșoiu, pe sub albia Oltului (n.n. *Marele Dicționar Geografic*). Este adevărat că cele două așezăminte formau un adevărat sistem de apărare a Oltului, care trebuie pus în legătură cu străvechiul târg al Râmnicului.⁷

Se mai poate vedea și astăzi, în partea de nord a bisericii de la *Cetățuia*, gura unui tunel subteran, despre care se spune că făcea legătura cu așezarea fortificată de la Goranu, pe sub râul Olt. Se spune că scriitorul Schwantz, din veacul al XVI-lea, ar fi coborât în acest tunel și ar fi mers o bună distanță prin el. Investigațiile făcute de arheologi n-au putut să descopere decât un loc, adânc de 5 metri, unde călugării își țineau proviziile (așa cum se descoperise și în urma sondajului făcut în 1895). La Goranu, tradiția existenței unei fortificații a fost întărită de cercetările arheologice. În 1980, cu prilejul unor lucrări de terasare, au fost scoase la iveală două diademe din aur care se află la Muzeul Național de Istorie a României⁸.

Din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, datează cei opt dirhemi turcești (aspri) descoperiți în anul 1968, cu ocazia lucrărilor de modernizare a drumului de acces spre biserica din nordul Râmnicului⁹.

⁵ Mariana IOSIFARU, „Cercetări arheologice la Râmnicu Vâlcea”, în *Cronica cercetărilor arheologice din România*, <http://www.cimec.ro>.

⁶ Nicolae BĂNICĂ-OLOGU, *Veacul de aur al Râmnicului*, Ed. Oscar Print, București, 2000, p. 25.

⁷ Ioan George LAHOVARI, *Marele Dicționar Geografic al României*, II, Stabilimentul Grafic J.V. Socecă, București, 1899, p. 350.

⁸ Luminița DUMITRU, „Diademe și cnezate. Tezaurul de la Goranu (Le trésor de Goranu)”, în *Magazin Istoric*, Anul XXXIV, nr. 8 (413), august 2001, pp. 72-73.

⁹ Elena ISĂCESCU, „Tezaurul monetar din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, descoperit la Râmnicu Vâlcea”, în *Buletinul Societății Române*, LXX-LXXIV (1976–1980), nr. 124-128, București, 1981, p. 331.

Construcția din nordul orașului, care a purtat dintotdeauna denumirea de Schitul Cetățuia, va fi avut și rol de fortificație. Nici documentele și nici descoperirile arheologice nu ne ajută să cunoaștem evoluția schitului și a vieții monahale de aici în perioada secolelor XV-XVI. Este posibil ca lăcașul de cult să se fi ruinat atât de rău, în veacul al XV-lea, încât voievodul Radu de la Afumați a trebuit să-l reclădească din temelii, în cea de-a doua domnie (1524–1529). Viteazul domnitor, care a purtat nu mai puțin de douăzeci de războaie și i-a învins în mai multe rânduri pe turci, a sfârșit asasinat în urma complotului boieresc din ziua de 2 ianuarie 1529.

Cronica veche a Țării Românești arată că: „Vornicul Neagu și postelnicul Drăgan s-au ridicat împotriva lui și au venit cu ostași în taină împotriva lui Radu-voievod. Domnul a prins de veste, dar n-a avut vreme să-și strângă ostașii și a fugit cu fiul său Vlad-voievod ca să se ducă la Banii de Craiova. Dar, când a ajuns la Râmnic, boierii l-au ajuns din urmă, l-au prins, l-au legat și au tăiat capul lui și capul fiului său Vlad-voievod, și i-au ucis împreună la Râmnic, în anul 7037[1529] al lumii”¹⁰.

Cei care puseseră la cale complotul erau rude prin alianță cu Radu de la Afumați, fiind căsătoriți cu două verișoare primare pe linie paternă ale acestuia: Neagoe din Periș, care îl slujise inițial în 1522 cu „dreaptă și credincioasă slujbă” pe Radu¹¹, ce îl considera din „casa sa”, păstrându-l în toate sfaturile sale ca mare postelnic, vistier și în cele din urmă vornic, și Drăgan din Merișani-Bucșani, mare postelnic în 1523–1525. Nu cunoaștem care au fost cauzele asasinării primului domn român de către boieri. Chiar din acele timpuri și până astăzi, s-au emis tot felul de păreri, începând cu intrigile Porții și chiar ale lui Mehmed-bey (care l-ar fi vrut domn pe fiul său), din pricina înclinării lui Radu către imperiali, și până la ura boierimii de la Est de Olt împotriva domnului, chipurile pentru favorizarea Craioveștilor¹².

Trupurile celor doi au fost îngropate la Mănăstirea Curtea de Argeș. După o relatare din ianuarie 1529 a judeului de Sibiu, trimisă la Buda, capul lui Radu de la Afumați ar fi fost trimis la Istanbul sultanului Soliman Magnificul¹³. Domnitorul care îi va urma la tron este Moise-vodă, fiul lui Vladislav. Acesta îi va suprima pe ucigașii lui Radu de la Afumați și pe alți adversari, chiar în toiul nunții sorei sale cu Marele Ban al Craiovei, Barbu Il Craiovescu, care a avut loc la data de 13 februarie 1530.

¹⁰ Virgil CÂNDEA, „Letopisețul Țării Românești (1292–1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim”, în *Studii*, XXIII, nr. 4, București, 1970, p. 685.

¹¹ Documenta Romaniae Historica (D.R.H.), B, II, Țara Românească (1501–1525), Ed. Academiei R.S.R., București, 1972, p. 410.

¹² Constantin REZACHEVICI, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 172.

¹³ Nicolae STOICESCU, *Radu de la Afumați (1522–1529)*, Ed. Militară, București, 1993, p. 141.

Așa cum am văzut, *Letopisețul Cantacuzinesc* indică Râmnicul drept loc unde au fost asasinați Radu de la Afumați și fiul său, fără să aducă altă precizare. Nici documentele emise în perioada secolelor XVI-XVII nu aduc clarificări, ci doar amintesc stereotipal: „Radu Voievod care a pierit la Râmnic”. Acest fapt a dat naștere mai multor opinii, lansate de-a lungul timpului, chiar dacă varianta *Cetățuiei*, cunoscută cu precădere de la jumătatea secolului al XIX-lea, este cea mai agreată dintre toate.

În anul 1858, Alexandru Pelimon, în urma vizitei prin Râmnic, lasă în impresiile sale de călătorie câteva rânduri despre Cetățuia: „aproape de Râmnic, la nord-vestul orașului se află un deal foarte interesant cu o bisericuță în vârful-i; aici mai înainte a fost o cetate și care și până azi poartă această numire! Înăuntru ei fu ucis Radu de la Afumați, și p-ai cării muri se conservă până mai încoa pete însăși din sângele său, care rămâne ca o pată și ca un blasfem ce cerea răzbunare asupra trădătorilor!”¹⁴.

Un an mai târziu, călătorul francez Théodore Margot aduce aminte în însemnările sale despre drama de la Cetățuia, în aceeași cheie romantică: „Spre nordul orașului, pe un deal, se zărește o frumoasă bisericuță, Cetățuia. O potecă lată conduce cotind până în culmea sa până unde se înalță biserica. Odată exista pe acest deal o cetate ce corespundea cu o alta asemenea pusă pe malul Oltului. În biserica cea veche se comise omorul lui Radu Vodă de la Afumați, ucis la 1528 [corect 1529] de către boierii Neagoe vornicul și Drăgan postelnicul, oameni pizmăreți și trădători, cari apucându-l în goană îi tăiară capul, atât lui cât și fiului său, Vlad Vodă, chiar în lăuntrul bisericii unde se refugiaseră ei”¹⁵.

Nicolae Iorga nota, la anul 1902, că „pe un deal în față se vede micul lăcaș al Cetățuiei, unde săbiile boierilor răzvrățiți ar fi făcut să țâșnească pe icoanele sfinților sângele lui Radu Vodă de la Afumați și al fiului său”. După cum putem observa, savantul nu era pe deplin convins, la acel moment, de veridicitatea informației privind locul asasinatului. Ceva mai târziu, la 1936, preciza: „Principele Radu de Afumați a fost ucis acolo împreună cu fiul lui de boierii răsculați, în acest paraclis din Cetățuia, situat pe un deal mare deasupra Oltului”¹⁶.

Asasinarea lui Radu de la Afumați este admisă de istorie și confirmată de documente că s-a întâmplat la Râmnic¹⁷. Deoarece izvoarele scrise nu ne arată că voievodul și fiul său au fost decapitați în biserica schitului de

¹⁴ Alexandru PELIMON, *Impresiuni de kalatorie în Romania*, Imprimeria Națională a lui Iosif Romanov et Comp, 1858, p. 128.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 82-83.

¹⁶ Nicolae IORGA, *Guide historique de la Roumanie: extraits choisis par Victor Brătulescu*, Tipografia Lupta – N. Stroilă, București, 1936, p. 12.

¹⁷ *Condica Episcopiei Râmnicului*, f. 162, doc. 12.

pe dealul Cetățuia¹⁸, așa cum se afirmă în majoritatea lucrărilor istoriografice românești de până astăzi¹⁹, ci undeva la *Râmnicul de Sus*, vom enumera toate ipotezele care au fost lansate până acum.

Preasfințitul Athanasie Mironescu, episcopul Râmnicului, era ferm convins că locul asasinatului din 1529 a avut loc la bisericuța de la Olteni (Bujoreni): „Această veche biserică din care se mai văd și până astăzi resturi de ziduri când Oltul e în scădere, va fi fost vechea biserică cea clădită de Antim, prefăcut de tradiție în «Vlădica Eftimie», în scopul de a servi de biserică a scaunului vechii Mitropolii de la Severin, mutat de el de la Severin la Olteni. Biserica va fi servit poate și noului scaun episcopesc al «Râmnicului-Noul Severin», reînființat de Radu Vodă cel Mare în 1496, până la 1529, când ea va fi lăsată în uitare și părăsire, rămânând nu numai ca un «metoh» al episcopiei, din pricină că în ea se va fi asasinat Radu Vodă de la Afumați și fiul său Vladu, de către Neagu Vornicul și Drăgan Postelnicul, ucigașii plătiți de Vladislav Vodă.” Asasinarea, mai spune ierarhul, „se va fi întâmplat negreșit în această veche bisericuță, iar nu la Cetățuia din orașul R.-Vâlcea ori în altă biserică a episcopiei de aici; căci, nu se poate proba că pe acea vreme era vreo biserică în deal la Cetățuie, ori că episcopia își avea reședința în oraș. Pe de altă parte legenda, ce se păstrează la Olteni, arată chiar și locul pe unde a trecut Oltul aici fugarul domn, venind de la Argeș”.²⁰

¹⁸ Gheorghe Toma BULAT, „Un schit de lângă Râmnicul Vâlcea închinat Mitropoliei din București: Cetățuia”, în *Mitropolia Olteniei*, XXIII (1971), nr. 3-4, pp. 221-230.

¹⁹ Ion DONAT, „Fundatiunile religioase ale Olteniei”, în *Arhivele Olteniei*, XV(1936), nr. 86-88, p. 282. Alți istorici care indică vechea biserică de pe dealul Cetățuia din Râmnic ca loc al asasinatului, sunt: N. Iorga, C.C. Giurescu, A. Sacerdoțeanu, P.P. Panaitescu, Șt. Ștefănescu, N. Stoicescu, Dinu C. Giurescu.

²⁰ Athanasie MIRONESCU, *Istoricul Eparhiei Râmnicului*, Tipografia Gutenberg, București, 1906, p. 329.

Dicționarul geografic al județului Vâlcea, din anul 1893, ne prezintă varianta lui C. Alessandrescu, exprimată mai înainte de St. Ionescu-Cheianu, cum că asasinatul s-a petrecut în bisericuța de la Olteni (localitatea Bujoreni)²¹, o ctitorie mitropolitană din anul 1576, dar și la baza acestei ipoteze stă tot tradiția orală și nu un izvor documentar.

Varianta emisă de Grigore Musculeanu în *Monumentele străbunilor* (1873) avansează în *Mănăstirea Cozia*, ca loc al dramei din 1529, invocând nuvela istorică „Radu al VII-lea” din anul 1846.

În anul 1973, Ion Almariei publică în ziarul *Orizont* un alt punct de vedere, potrivit căruia nefericitul eveniment s-ar fi produs la Schitul *Fedeleşoiu* (!), unde ar fi existat cândva o „cetățuie”²².

Opinia istoricului Constantin Rezachevici este că, de la Târgoviște (ultimul document păstrat este din 10 noiembrie 1528)²³, Radu de la Afumați nu s-a îndreptat spre Craiova, poate pentru a evita Slatina, locul unde se adunaseră boierii la sfârșitul lui decembrie 1528, ci către Râmnicu Vâlcea, năzuind totuși, foarte probabil, spre județul Gorj. C. Rezachevici arată că în emiterea acestei ipoteze nu se ține seama că acest fapt reprezenta un sacrilegiu de neconceput în acea vreme și inutil, invocând cea mai veche variantă păstrată a cronicii interne care menționează că cei doi au fost prinși la Râmnicul de Sus, unde poposiseră, legați și apoi executați, posibil în curtea Episcopiei Râmnicului.²⁴

Istoricul aduce ca argument o altă cronică din care se desprinde un amănunt interesant:

²¹ Constantin ALESSANDRESCU, *Dicționarul geografic al județului Vâlcea*, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, București, 1893, p. 300.

²² Ziarul „Orizont” din 5 iulie 1973, anul VII, nr. 1478.

²³ D.R.H., B, III, pp. 113-114.

²⁴ REZACHEVICI, *op.cit.*, p. 173.

„După ce au mazilit pă Vladislav Vodă, turcii l-au trimis domn iar pă Radu Vodă și trecând câtăva vreme den domniea lui, iar nește boieri, neștiind nimic Radu Vodă, și au venit asupra lui. Care nefiind gata, au fugit cătră banul, la Craiova. Vărășmașii îl gonea tare și l-au ajuns la Râmnicul de Sus și prinzându-l pe el și pe fii-său Vlad Vodă, amândoura le-au tăiat capetele. Și așa s-au sfârșit, fiind domn întâi și pă urmă șapte ani”²⁵. Logica acestei ipoteze se află în faptul că Cetățuia nu putea să fie inclusă la acea vreme în arealul ce era cunoscut sub numele de *Râmnicul de Sus*.

Ca și istoricul Rezachevici, cercetătorul Doru Moțoc pornește de la același raționament și propune varianta prin care asasinatul s-a petrecut la „Râmnicul de Sus” pe locul unde se află astăzi Biserica „Cuvioasa Paraschiva” din Râmnicu Vâlcea și unde, mai înainte, se afla o altă biserică din lemn aparținând Episcopiei Râmnicului.

Biserica „Cuvioasa Paraschiva” de astăzi a fost începută de către domnitorul Pătrașcu cel Bun în perioada anilor 1554–1557 și finalizată abia în anul 1587, de fiul său, Mihai Viteazul. Lăcașul de cult era terminat, așadar, la peste o jumătate de secol după tragicul episod. Dacă asasinatul s-ar fi produs aici, biserica veche din lemn ar fi fost părăsită și lăsată ruinării din acest motiv.

Misterul asupra locului dramei din 1529 continuă să persiste și astăzi, așa cum și istoria schitului este învăluită în mantia legendară. În lucrarea sa, preotul Ion Popescu-Cilieni afirmă că, după uciderea domnitorului Radu de la Afumați, biserica de la *Cetățuia* a fost arsă și că un nou lăcaș a fost construit, din zid, de către domnitorul Matei Basarab²⁶, dar acest fapt nu este consemnat de niciun izvor istoric.

În ziua de duminică, 28 iunie 1657, la 128 de ani de la tragicul asasinat, călătorul sirian Paul de Alep trece pe lângă acest deal, în drumul spre Mănăstirea Cozia, dar nu consemnează nimic în jurnalul său despre Schitul Cetățuia²⁷. Pare aproape imposibil ca Paul de Alep să nu fi fost interesat de acest obiectiv religios doar dacă aici nu mai exista nimic din vechea ctitorie.

Cel mai vechi document, care se păstrează, se găsește în catalogul mănăstirilor și schiturilor din Valahia Cisalutana (Oltenia), alcătuit în anul 1731, în vremea stăpânirii austriece. Prin acest act, Radu Mihnea dăruiește schitului o vie în Dealul Bujorenilor, în anul 7122 de la facerea lumii (1613 sau 1614)²⁸.

²⁵ Vornicul Radu POPESCU, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. crit. Constantin Grecescu, Ed. Academiei R.P.R., București, 1963, p. 43.

²⁶ Ion POPESCU-CILIENI, *Biserici, târguri și sate din jud. Vâlcea*, Ed. Ramuri, Craiova, 1941, p. 61.

²⁷ *Călători străini în Țările Române.*, vol. VI. Partea I - Paul de Alep, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 181.

²⁸ Nicolae DOBRESCU, *Istoria Bisericii Române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece (1716-1739)*, București, 1906, p. 274.

Hrisovul domnitorului Șerban Cantacuzino, din 12 februarie 1679, în-tărește Schitul Cetățuia o moșie în Râmnic, locuri de arătură în câmpie, livezi, pădure și văi, toată partea jupânesei Stanca Coțofeanca, flica postelnicului Pârvu.

Moșia mai cuprindea vad de moară pe apa Râmnicului, loc de casă cu pivniță în oraș, cu loc de grădină și orice s-ar mai afla. Proprietatea fusese cumpărătoare a lui Pârvu și o lăsase moștenire ficei sale Stanca Coțofeanca. Mai târziu, ea va dăruî schitului toată partea ei de moșie pe care o avea de la tatăl său.²⁹

Dacă ar fi să acceptăm legenda care spune că domnitorul Radu de la Afumați a fost ucis chiar în altarul *Cetățuiei*, sub ochii îngroziți ai preotului, sigur biserica a fost părăsită, ceea ce ne dă posibilitatea să discutăm despre o nouă ctitorire, la 19 august 1680, de către mitropolitul Teodosie, de înzestrarea căreia se va preocupa în continuare, împreună cu rudele sale din Râmnic. Așezământul monahal deținea moșii, pogoane de vie și două mori pe râul Râmnic³⁰.

Pisania, aflată pe o piatră fixată pe peretele de nord în exterior, sub fereastra pronaosului³¹ de la *Cetățuia*, amintește de rectitorirea mitropolitului Teodosie: „Cu vrerea Tatălui și cu ajut[oriul Fiului și cu] săvârșirea Sfântu[lui Duh. S-au făcut această biserică] și cu chilii, întru cinstea și lauda mai Marilor Voievozi Miha[il și Gavril] și[ale] altor fără de trupuri puteri, cu toată cheltuiala și osârdia preasfințitului părinte, chir Theodosie arhiepiscop și mitropolit a toată Țara Rumânească, în zilele prealumina-tului domnu pravoslavnic creștin, Io Șerban voevod Cantacuzino, în luna august 19, leat 7188 [1680]”³².

După cum se observă, pisania de la 1680 nu amintește nimic despre lăcașul zidit anterior și ctitorii inițiali. Omisiunea se repetă și la pisania pusă în anul 1853 de către mitropolitul Nifon care adaugă bisericii un pridvor cu stâlpi de cărămidă și o turlă și reface și casele schitului: „Întru mărirea celei de o ființă, nedespărțitei Treimi și în cinstea și lauda sfinților mai mari Voevozi Mihail și Gavriil și a tuturor celor fără de trupuri puteri s-a zidit din temelie această sfântă și dumnezeiască biserică la anul de la Întruparea Domnului și Mântuitorului nostru I[i]sus Hristos, 1680, August 19, cu toată cheltuiala Preasfințitului Arhiepiscop și Mitropolit

²⁹ Tezaur medieval vâlcean. Catalogul documentelor de la Arhivele Statului din Râmnicu Vâlcea (1388-1715), vol. I, „Institutul Poligrafic 13 Decembrie 1918”, București, 1983, pp. 253-254.

³⁰ Corneliu TAMAȘ, „Schitul Cetățuia și proprietățile sale în secolul al XVII-lea”, în *Episcopia Râmnicului – 500 de ani de la înființare* (1503–2003). Ed. Adrianso, Râmnicu Vâlcea, 2005, pp. 297-313.

³¹ Arhiva Direcției Județene pentru Cultură Vâlcea (D.J.C.V.), fond Oficial Județean al Patrimoniului Cultural Național (O.J.P.C.N.), dos. I, f. 395.

³² Inscriptii medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (sec. XIV-1848), coordonator Constantin Bălan, Ed. Academiei Române, București, 2005, p. 802.

a toată Țara Românească Kir Theodosie, în zilele dreptcredinciosului Domn Șerban Cantacuzino Voevod, iar la anul 1850, după alegerea făcută de Obștescul Divan, al Țării, suindu-să pe arhipăstorescul Scaun al Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit a toată Ungro-Vlahia D.D. Nifon și fiind dărapănată biserica acestui Sfânt Schit numit Cetățuia, metohul Sfintei Mitropolii a Țării și locul pustiit cu totul s-a preînnoit de Prea Sfinția sa biserica cu toate ale ei și s-a înfrumusețat cu case și ziduri înprejuru-i, după cum să veade, în zilele Înălțimei Sale bine credinciosul Domn Stăpânitor al Țării, Barbu Dimitrie Știrbei Voevod, cu îngrijirea acestei prenoiri fiind însărcinați Arhim. Misail Berislăvescu și Pitarul Anastasie Leculescu; leat 1853”³³.

O altă legendă este legată de acest moment al rectitoririi *Cetățuiei*. Înaltpreasfințitul Teodosie fiind depus din scaun și surghiunit la Mănăstirea Cozia, de mai multe ori, a trecut mereu pe lângă biserica ruinată a *Cetățuiei*. A făcut promisiunea de a o rezidi dacă Dumnezeu îl va ajuta să revină în scaunul metropolitan și, astfel, s-a ținut de cuvânt. În anul 1680, când domnitor era Șerban Cantacuzino (1678–1688), a rezidit biserica înzestrând-o cu odoare și moșii și a declarat-o metoh al Mitropoliei³⁴.

În cartea sa, dată la 12 mai 1700, mitropolitul consemnează: „m-am apucat de am zidit, pre moșia noastră de la Râmnic, un schit pe Cetate, precum se vede, întru cinstirea Sfinților marilor Voievozi Mihail și Gavriil, al căror sobor iaste hramul Sfintei Biserici Cetățuiei acesteia. Și la zidirea ei, și la toate alte trebi, au fost popa Iosif [Cetățeanul], ucenicul nostru, ispravnic și purtător de grije de la început și până la sfârșit”³⁵.

Biserica a fost împodobită cu pictură de zugravul „Constandin”, cel care și-a inscripționat numele în naos, pe colțul de nord-vest.³⁶

Dintr-o condiță a Mitropoliei Ungro-Vlahiei aflăm că Schitul Cetățuia din Râmnicu Vâlcea avea, la anul 1786, biserica și casele acoperite cu șindrilă.³⁷

În anul 1838, preoții deservenți de la Cetățuia erau Ioan duhovnicul sin Gheorghe, Staicu și Dumitru. Inventarul făcut în acest an menționează că biserica are sfinte vase de cositor, cinci candelă de argint, trei perechi de odăjdii, o cădelniță de alamă, o cruce de argint, un policandru de tablă și niște case „surpate și pustii”.³⁸

³³ Virgiliu N. DRĂGHICEANU, „Monumentele istorice din Oltenia”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (B.C.M.I.), Anul XXIV, fasc. 69, iulie-septembrie 1931, p. 126.

³⁴ Meletie RĂUȚU, *Monografia ecleziastică a județului Vâlcea cu privire la monumentele religioase precum și la viața morală și religioasă a poporului*, Imprimeria județului și a comunei R.-Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, 1908, p. 89-91.

³⁵ Arhivele Naționale București, Mitropolia București, pach. CLXVI, doc. 53, ms. 136, f. 285-286.

³⁶ BĂLAN, *op. cit.*, p. 803.

³⁷ Condița Sfintei Mitropolii pentru toate schiturile Mitropoliei, atât de aici din București cât și cele după afară, Academia Română, Catagrafie din 1786, Febr. 16, f. 221.

³⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Râmnicului, dos. 44/1838, f. 137.

Ctitoria mitropolitului Teodosie se păstrează în linii mari până în ziua de astăzi. Monumentul istoric a fost refăcut între anii 1850–1853, când mitropolitul Nifon i-a adăugat pridvorul cu stâlpi din cărămidă și o turlă, gardul de incintă din cărămidă cu lespezi de piatră și două case, așa cum am văzut în textul pisaniei. Înaltul ierarh a înzestrat schitul cu moșii, „vadari de moară, mertice de sare și robi”³⁹.

Celebrul artist Gheorghe Tattarescu a început pictarea bisericii Cetățuiei în noiembrie 1854. Se pare că această pictură în tehnica *al fresco* a executat-o după cele de la Măgurele și Zlătari și înaintea lucrărilor de la Mănăstirea Bistrița și Catedrala Episcopală de la Râmnic. „Lucrarea executată la această bisericuță este cât se poate de pretențioasă pentru cunoașterea evoluției stilului marelui pictor”.⁴⁰ Tablourile votive, care te întâmpină la intrare, îl înfățișează pe vrednicul de pomenire ctitor „Părintele Teodosie Veștemeanu, mitropolitul Țării Românești”, alături de „Sfântul Prooroc Ioan Botezătorul”. Între ei este zugrăvită scena „Adormirea Maicii Domnului” și textul „Pace - vouă”. Pe partea de nord sunt pictate „Nașterea Domnului”, „Botezul” (sus), „Intrarea Domnului în Ierusalim – Floriile” și „Învierea lui Iisus” (jos). Pe parte de sud sunt pictate, deasupra, „Învierea lui Lazăr” și „Schimbarea la Față”, iar pe rândul de jos este zugrăvită scena „Învierea fiicei lui Iair”. Această lucrare a fost un adevărat succes pentru cariera tânărului pictor. Anul următor va împodobi cu picturi și zidurile noii catedrale episcopale de la Râmnic, ctitorită de Sfântul Ierarh Calinic al Râmnicului.

Poetul Alexandru Lăzărescu a scris, la 18 noiembrie 1856, un lung poem despre picturile de la Schitul Cetățuia, pe care i l-a dăruit, în manuscris, lui Tattarescu și a fost publicat în *Albumul literar român*, București (decembrie 1856 – mai 1857). Ultima strofă care a încheiat poemul sună astfel:

„Și Gheorghe Tattarescu în linii de lumină
Imaginile sacre în templu producând
Românul Mikel-Angelo, prin arta sa divină
Redete Cetățuiei renumea-i de oarecând”.

La final, Lăzărescu i-a scris pictorului o dedicație „Lui Gheorghe Tattarescu, în semn de stimă pentru frumoasa sa artă, drept omagiu pentru marele său talent, spre neuitare pentru amicitia sa, îi trimite aceasta sincerul său amic A. Lăzărescu”.

Catagrafia din anul 1858 ne arată că biserica avea „deînaintea ei un amvon zidit din nou, cu clopotnița deasupra, învelită din tinichea albă. Casele egumenești erau cu patru încăperi, odoarele, veșmintele, moșia schitului, de asemenea în bună stare”.⁴¹

³⁹ *Ibidem*, f. 142.

⁴⁰ ANGELESCU, op. cit., p. 196.

⁴¹ BULAT, op. cit., p. 229–230.

Odată cu secularizarea averilor mănăstirești de la 1864, schitul Cetățuia din nordul orașului rămâne în grija localnicilor.

În anul 1882, scriitorul Ion Slavici întocmea un raport, încredințat Comisiei Monumentelor Istorice, referitor la soarta obiectivului de la Cetățuia care „se află la marginea orașului Râmnicul-Vâlci, așezată pe culmea unui deal de la dreapta Oltului” asupra căreia trebuie făcute doar „reparațiuni mici[...] între casele în care stă îngrijitorul și mai ales fostul conac arhieresc”, care „se află în stare de tot rea, și dacă nu se va repara în curând, ele se vor ruina cu desăvârșire”. Schitul a fost desființat în anul 1894 și a funcționat ca biserica parohială, avându-l ca preot pe Emanoil Duhovnicul⁴².

O altă etapă de reparații la biserica de la Cetățuia se înregistrează în anul 1895.⁴³ Alte lucrări s-au făcut în anii 1941, 1956, 1972 (s-au vopsit turla de lemn și acoperișul din tablă galvanizată) și 1984. Biserica a fost consolidată în 1987, iar pictura a fost restaurată în anul 2000.

În lucrare sa, apărută în anul 1908, părintele Meletie Răuțu spune că biserica filială Cetățuia este „clădită pe un pisc înalt de piatră albă, moale și calcaroasă, în partea de nord a orașului[...] Această biserică este atât de mică, încât înlăuntrul ei nu pot încăpea mai mult de 100 de creștini, iar sfânta masă și proscomidia sunt lipite în pereții și pe fereastra estică a altarului. Biserica este înconjurată cu ziduri de jur împrejur și după toate datele este clădită de un Voevod din neamul Basarabeștilor”.⁴⁴

Tot în acest volum găsim enumerarea proprietăților deținute de biserica filială: „Posedă una vie la Bujoreni, alte locuri peste râul Râmnicul, cu drepturi la: dijmărit, oerit, vinărit, zece oameni scutelnici și 75 droburi de sare”.⁴⁵

Biserica „Sfinții Arhangheli (Cetățuia)” din Râmnicul Vâlcea apare în „Anuarul” din anul 1909, trecută la categoria A – „Parohii urbane” ale Eparhiei Râmnicului Noului-Severin. Preotul Anastasie Marinescu care slujise la Cetățuia a fost adus la biserica „Buna Vestire” din Râmnic, la anul 1907⁴⁶.

Fostul Schit Cetățuia este un valoros obiectiv de patrimoniu cultural național, clasat în Lista Monumentelor Istorice încă din anul 1955⁴⁷. Se păstrează două pomelnice ctitoricești ale acestui schit, unul din anul 1780 și celălalt din anul 1826⁴⁸.

⁴² Constantin GRIGORE, Râmnicul-Vâlci. Loc de amintiri și recreiere. Monografie-ghid, Ed. Primăriei Orașului Râmnicul-Vâlcea, 1944, p. 31.

⁴³ Dumitru SANDU, *Eparhia Râmnicului și Argeșului-monografie*, Ed. Episcopiei Râmnicului și Argeșului, Râmnicul Vâlcea, 1976, vol. II, p. 962.

⁴⁴ Meletie RĂUȚU, *op. cit.*, 89.

⁴⁵ Ibidem, p. 116.

⁴⁶ „Anuarul” din anul 1909, p. 152.

⁴⁷ Lista Monumentelor Istorice – Ordinul nr. 2828/2015, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, Nr. 113 bis, 15.02.2016 - Județul Vâlcea: Cod LMI VL-II-m-B-09611.

⁴⁸ Dumitru BĂLAȘA, „Două pomelnice ale schitului Cetățuia din Râmnicul-Vâlci”.

În anul 1929 s-au realizat reparații la biserică și, tot în acel an, s-a construit casa parohială, cu două camere și cerdac rustic, susținut pe stâlpi de lemn. Aceasta se află în stânga intrării, pe partea de nord-est, pe locul fostelor chilii egumenești.

În inventarul *Oficiului Județean al Patrimoniului Cultural Național* din anul 1972 sunt inventariate mai multe cărți religioase („Octoih” – 1674, „Triod” – 1682, 10 cărți de sec. XVIII, 23 cărți de sec. XIX), 31 de icoane din sec. al XIX-lea, obiecte de cult, două case, terenul din incinta bisericii - 1.033 de mp, 3 ha de livadă cu pomi fructiferi și 1,5 ha de izlaz⁴⁹.

Așezat pe un deal înalt și râpos din partea de nord a Râmnicului, de unde se poate vedea o frumoasă panoramă a orașului, *Fostul Schit Cetățuia* domină peisajul prin silueta sa zveltă, împrejmuit cu un zid de piatră măcinat de vreme. Construit de la început ca un complex fortificat medieval, capabil să ofere căpeteniei locale și mai apoi călugărilor, un reazem pentru o rezistență înarmată împotriva invadatorilor, este un loc unde perenitatea românească este dovedită.

Cultura religioasă are în județul nostru o tradiție de peste șapte secole, cu creații de referință, devenind o „marcă identitară” a Vâlciei, de aceea considerăm că este necesar să se facă o reparație istorică pentru această străveche vatră monahală să-și recapete menirea pentru care a fost creată *ab initio*.

în *Mitropolia Olteniei*, 1967, nr. 3-4, pp. 261-268.

⁴⁹ Arhiva Direcției Județene pentru Cultură Vâlcea (D.J.C.V.), fond Oficiul Județean al Patrimoniului Cultural Național (O.J.P.C.N.), dos. 3 (II, 395).

Monahia
Atanasia Văetiși
(Mănăstirea Stavropoleos,
București)

Estetica frumuseții. Note despre icoana bizantină: teologie și artă

Dacă un păgân vine la tine zicând «Arată-mi credința ta!», du-l într-o biserică și așază-l în fața sfintelor chipuri», scria Sfântul Ioan Damaschin în urmă cu 13 secole, afirmând ceea ce oricărui privitor modern, de oriunde ar fi el, i se impune cu aceeași intensitate: ceea ce dă identitate Bisericii Răsăritului creștin este imaginea. Pe forța ei este întemeiată o cultură, o civilizație și o învățătură de credință. Rolul ei este nu doar acela de a-L reprezenta pe Dumnezeu întrupat și pe sfinții Săi, ci și de a fi pusă în slujba lui Dumnezeu. Prin icoană, mintea privitorului este îndreptată spre veșnicie și spre contemplarea lui Dumnezeu. Ea are rolul de a face inteligibilă o realitate transfigurată de har, de a aduce mereu aproape viața și învățătura lui Iisus Hristos și a celor care L-au urmat, dar și de a împodobi lăcașul de cult și casele creștinilor.

Icoana: teologie și artă

Din secolul al IV-lea, când religia creștină a devenit oficială în Imperiul Bizantin, icoana a început să aibă un rol tot mai important în viața de fiecare zi a creștinului. Cultul martirilor, al sfintelor moaște, ridicarea baptisteriilor și a locașurilor de cult în care era celebrată Euharistia au condus la creșterea rolului imaginii. Dacă acele imagini însemnau comemorarea unui moment din viața Mântuitorului, a Maicii Domnului sau a sfinților, ori dacă în ele era conținut ceva din sufletul nemuritor al celor pe care îi reprezentau a fost o problemă teologică intens dezbătută. A picta divinitatea era, pentru teologii primelor secole ale creștinismului, o problemă ce ținea de definirea dogmei și aceasta deoarece reprezentarea divinității intra în conflict cu porunca dată de Dumnezeu lui Moise pe Muntele Sinai: „Să nu-ți faci chip cioplit și niciun fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor, nici să le slujești” (*Leșire XX, 4-5*).

Când împăratul Leon al III-lea (717–741) a început persecuția icoanelor, interzicând reprezentarea chipului lui Hristos, disputa care a urmat a avut datele unui conflict teologic care a antrenat împărați, patriarhi, teologi

și monahi. A fost o luptă ce a dominat secolele al VIII-lea și al IX-lea, iar pentru dreptul de a picta icoane și de a le venera au murit oameni; ei sunt astăzi martiri, cinstiți în sinaxare și pictați, la rândul lor, în icoane.

Se păstrează, din secolul al XIV-lea, când a fost prima dată reprezentată tema, o icoană numită *Triumful Ortodoxiei* sau *Duminica Ortodoxiei*. În ea este redată sărbătoarea inaugurată de Sinodul de la Constantinopol din anul 843 pentru a marca triumful asupra iconoclasmului, victoria definitivă a celor care au luptat pentru dreptul de a-L reprezenta pe Hristos și pe cei care L-au urmat. Privind-o, putem înțelege modul în care acel eveniment a fost trăit de contemporani. Știm din sursele istorice că ei au ieșit atunci pe străzile Constantinopolului, plecând de la Biserica Vlaherne, cu icoane și cruci, că au ținut apoi o slujbă solemnă la Catedrala *Sfânta Sofia*, intrând în cele din urmă, prin poarta Chalke, în Marele Palat. Icoana îi redă pe Împărăteasa Irina și fiul ei, Împăratul Mihail al III-lea, pe Patriarhul Metodie, cei cărora li se datorează, în calitatea lor de conducători ai statului și ai Bisericii, victoria. În partea de jos a icoanei, în centru, sunt pictați Sfinții cuvioși Ștefan cel Tânăr, un monah care a fost martirizat pentru icoane, și Teodor Studitul, cel care a scris tratate în apărarea icoanelor. Cei doi țin în mâini o icoană a lui Hristos-Emanuel. În stânga lor este Cuvioasa Teodosia, cea care a înfruntat gărzile Împăratului Leon al III-lea când au îndepărtat icoana lui Hristos de la poarta palatului imperial; și ea ține o icoană în mână. Mai sunt pictați cuvioșii Ioanichie cel Mare, frații Teodor și Teofan Graptoi (sau „scrișii”, numiți astfel pentru că împăratul a poruncit ostașilor săi să le înscrie cu fierul roșu pe frunte versuri ce apărau icoanele), Teofilact și Acachie, toți, cuvioși monahi apărători ai icoanelor. Toți aceștia sunt astăzi sfinți, ca apărători ai dreptului de a-L reprezenta pe Hristos în imagine. Pentru partida înfrântă – iconoclastii – ostilitatea față de imagini nu a fost o miză în sine, dar ea trimitea la ceva ce ar putea fi rezumat astfel: Dacă Dumnezeu nu poate fi circumscris și reprezentat într-o pictură, ci doar omul poate fi, atunci icoana lui Hristos îi neagă divinitatea. De cealaltă parte, pentru iconoduli, cei care au câștigat lupta, a nu-L putea reprezenta pe Hristos, însemna a-L nega umanitatea, faptul că a fost Om, că a luat trup.

Victoria asupra celor ce persecutau icoanele a repus în drepturi imaginea lui Hristos și a sfinților Săi, dar pierderile au fost imense. S-au distrus icoane, s-au acoperit zidurile bisericilor cu pictură decorativă și multe chipuri ale sfinților au fost șterse. Acesta este motivul pentru care cele mai multe imagini care ni s-au păstrat sunt din perioada de după secolul al IX-lea. Din secolul al X-lea încep deja să se definească programele iconografice, modul în care se împodobesc bisericile, iar din secolele XIII-XIV toate temele iconografiei creștine sunt deja conturate. Acest canon s-a

Disputa iconoclastă este cheia înțelegerii
gândirii creștine despre ce înseamnă

arta și sfințenia redată în imagini...

Dacă Hristos, Dumnezeu fiind, S-a întrupat,
a devenit Om, atunci înseamnă că divinitatea
și umanitatea Lui *pot fi și chiar trebuie să fie*
reprezentate, luând chip și formă. ❧

păstrat până astăzi. A fost codificat în caietele de modele de către iconografi, iar aceste erminii sunt folosite până astăzi de către pictorii bisericești.

Disputa iconoclastă este cheia înțelegerii gândirii creștine despre ce înseamnă arta și sfințenia redată în imagini. Interdicția a fost socotită o erezie, pentru că a-L picta pe Hristos și pe toți sfinții Lui și a te închina sau a săruta icoanele, venerându-le, nu înseamnă că te închini acelui obiect, fie el din lemn și culori, din mozaic, fildeș, bronz sau aur, ci că arăți cinstea cuvenită celui pictat, pentru că sfințenia lui se imprimă sfințeniei acelui obiect. De aceea, noi sărutăm icoanele, le arătam prețuirea, le ținem în locurile cele mai sfinte, pentru că îi cinștim pe cei pictați în ele.

Întruparea Mântuitorului, înomenirea Lui este redată, teologic vorbind, în însăși icoana Lui. Dacă Hristos, Dumnezeu fiind, S-a întrupat, a devenit Om, atunci înseamnă că divinitatea și umanitatea Lui *pot fi și chiar trebuie să fie* reprezentate, luând chip și formă. O teologie a icoanei s-a conturat în timpul disputei iconoclaste și la originea ei au stat scrierile formulate de Patriarhul Gherman I al Constantinopolului și de către Sfântul Ioan Damaschin. Ei au dat primele argumente dogmatice în favoarea cultului icoanelor. Lor le-au urmat Sfinții Teodor Studitul și Nichifor, Patriarhul Constantinopolului. Tratatelor apologetice au contribuit implicit și la formu-

larea unei estetici a icoanei și aceasta deoarece controversa iconoclastă nu a privit doar natura lui Dumnezeu, ci și natura frumosului. Când, din ordinul împăratului Constantin al V-lea, mozaicurile cu momente din viața lui Hristos – aflate într-una din marile biserici constantinopolitane – au fost distruse și înlocuite cu picturi ale unor animale și plante, contemporanii au considerat că „din biserici a dispărut orice frumusețe”, după cum spune un text din epocă.

Canonul bizantin: estetică și stil

Departe de a fi o formulă înghețată în timp, imaginea sacră are propria ei istorie. Iconografia creștină debutează în antichitate și cunoaște înflorirea în Evul Mediu, când atinge o bogăție a repertoriului de teme și mijloace de expresie considerabilă, rămânând în același timp fidelă tradiției. Studiul istoriei icoanei bizantine – și o istorie a icoanei poate fi scrisă urmărind evoluția în timp a stilului, particularitățile diferitelor provincii și regiuni geografice, dar și constituirea și perpetuarea canonului iconografic, definirea temelor, relația dintre acestea într-un program iconografic – dezvăluie continuitatea, dar și rupturile, mutațiile produse în timp.

Există o erminie a picturii bizantine, un canon al reprezentării, urmat de-a lungul veacurilor, dar aceasta nu înseamnă că arta bizantină nu evoluează, că nu capătă trăsături stilistice distincte în funcție de epocă, aria geografică și influențele venite dinspre Apusul creștin. De aceea putem vorbi de școli, ateliere, meșteri iconari, de specificul icoanei constantinopolitane, rusești, sârbești sau muntești. O unitate de stil există însă, și astfel se conturează estetica artei bizantine ale cărei trăsături, definite în timp, ar putea fi rezumate la câteva caracteristici.

1. Redarea *simplificată a formelor* care devin astfel epurate, dematerializate. Desprinse de canonul antichității grecești și romane, reprezentările sunt golite de tot ce era superficial, încărcat de materialitate, ajungând astfel la forța expresiei interioare. De aici rezultă uniformitatea chipurilor, standardizarea lor, depărtarea de formele reale.

2. *Frontalitatea*. Sfinții sunt reprezentați din față și urmărind legile simetriei pentru că în acest fel este asigurată deplina comunicare cu privitorul, chipul fiind lucrul cel mai important, lui i se conferă deplina expresivitate. Figurile au un anume *hieratism*, o „solemnitate duhovnicească”, care vine din sfințenia ce emană de pe chipuri și se deosebesc în acest fel de reprezentările artei antice, dar și de cele ale Renașterii și Barocului.

3. În redarea *spațiului* este evitată perspectiva naturală și, astfel, compoziția nu ne dă impresia de tridimensional; obiectele din fundal sunt mai mari, punctul de fugă nu se află în spate, ci în față, rezultând așa numita *perspectivă inversă*.

4. Suspendarea *timpului*. Evenimente care au avut loc în momente diferite pot fi reprezentate în aceeași compoziție (ca de exemplu în icoana Nașterii Domnului), iar prin folosirea fondului auriu, care sugerează nedeterminarea spațială, este indus și sentimentul atemporalității.

Iconarul ajunge la aceste caracteristici ale imaginii folosind o serie de mijloace plastice, respectiv un anumit mod de a trata *veșmintele* (care nu iau o formă naturală, a trupului celui reprezentat, ci, dimpotrivă, sugerează desprinderea de ceea ce este truesc, pământesc), *membrele trupului* (care par și ele dematerializate, lipsite de naturalism; ochii sunt mari pentru a reda expresia omului lăuntric, nasul și buzele sunt subțiri, sugerând spiritualizarea simțurilor), *obiectele din fundal* (care sunt figurate schematic, simplificat, legătura dintre elementele peisajului și clădiri fiind convențională, oarecum lipsită de logică geometrică), *gestica* (care este redusă la esențial, pentru că personajele sacre nu au gesturi, ci „oficiază” și mișcarea lor capătă astfel un caracter liturgic, sacramental).

Programul iconografic: dogmă și istorie

Atâta timp cât acceptăm imaginea, reprezentarea Fiului lui Dumnezeu și a sfinților Săi, acceptăm că toată credința creștină este înțeleasă și propovăduită și prin imagine, nu doar prin cuvânt. Lumea în care icoanele sunt pictate este cea în care Scriptura și literatura devoțională îi sunt familiare credinciosului. El vede scenele pictate pe pereții unei biserici având în minte o învățătură pe care a primit-o luând parte la slujbele Bisericii, ascultând tâlcuirea evangheliilor, citind canoane de rugăciune și vieți ale sfinților. Poate că unui privitor din exteriorul acestei lumi multe elemente îi rămân necunoscute, dar pentru creștini, înainte de a fi un

decor pictat, un conținut al unei iconografii, biserica este locul trăirii liturgice. Este locul unde cel care ia parte la slujbă trăiește întâlnirea cu Dumnezeu. Indiferent că acea biserică este catedrală, biserică de mănăstire sau de parohie, pe pereții ei vedem aceleași subiecte și o aceeași relație între ele. Și aceasta de secole, chiar dacă putem identifica variații între un program iconografic timpuriu (secolele V–VI) și unul mai târziu, care se dezvoltă după iconoclastm, începând cu secolul al XI-lea, atingând apogeul în ultimul secol al Bizanțului, în epoca Paleologilor.

În timp ce primele basilici creștine aveau un program mai simplu, mai redus, cu puține scene, biserica celui de-al doilea mileniu creștin dezvoltă un program iconografic complex, fundamentat teologic. Astfel, în absida altarului, vedem procesiunea Sfinților Ierarhi, Împărtășirea Apostolilor și Liturgia Îngerească, toate teme cu rol simbolic, legate de Taina care se săvârșește în Sfântul Altar, adică Sfânta Euharistie. Pentru că pictura altarului trebuie citită în termenii ceremoniei liturgice, pe pereții sanctuarului se pictează ceea ce se petrece în cadrul ceremoniei bizantine a Sfintei Liturghii. De aceea, pe sulurile desfăcute pe care le țin în mâini ierarhii, de exemplu, noi putem citi ectenii, rugăciuni din cadrul Liturghiei (a anaforiei, antifoane, rugăciunea de la proskomidie), astfel că cei pictați par a ieși din suprafața zidului, înconjurând preotul slujitor și slujind alături de el.

Naosul este dedicat vieții lui Hristos. Pictura de pe zidurile unei biserici evocă evenimente din viața pământească a Fiului lui Dumnezeu Întrupat și angajează privitorul la mai multe niveluri. Estetic, prin împresurarea lui efectivă cu scene narative, pe care le poate urmări și, cunoscând viața Mântuitorului Hristos, le poate înțelege. Dacă înalță privirea, Îl zărește în cupolă pe Pantocrator, Atotțiitorul. Plasarea Lui în concavitatea turlei sau a cupolei dă credinciosului această sugestie că El îmbrățișează toate și, sub privirea Lui, credinciosul ia parte la Jertfa liturgică, ascultându-l învățătura și urmându-o. Evanghelia pe care o ține în mână este însăși învățătura Lui, care se desăvârșește prin binecuvântarea pe care o oferă prin mâna dreaptă, semn al harului dumnezeiesc. Aceasta este o imagine stabilită încă din secolul al VI-lea, pe care o vedem neschimbată până astăzi.

Pe lângă această verticală, trebuie să urmărim însă și orizontala. Pereții bisericii sunt la rândul lor o succesiune de scene care redau momente din viața lui Hristos, minunile și vindecările pe care le-a făcut în viața Sa pe pământ, pătimirea, îngroparea și Învierea Lui, redată în scene succesive.

Mai există, însă, o prezență la fel de puternică în iconografie, cea a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu. Sunt scene din viața Maicii Domnului, precum Intrarea în Templu, Adormirea, întâlnirea dintre Maria și Elisabeta, sunt apoi imne închinare Preacuratei Fecioare, ilustrate pe pereții bisericilor începând cu secolul al XIV-lea. De asemenea, sunt

reprezentate ciclurile hagiografice, sfinții, grupați pe categorii (ierarhii în altar, martirii în naos, monahii și cuvioșii în pronaos). Pot fi pictați în picioare sau în medalioane, pe pereți, pe bolți sau pe arcade și sunt imediat accesibili privirii credinciosului, de cum intră în biserică, cu frontalitatea lor, atenția concentrată în jurul feței, a ochilor, a unui gest. Credinciosul îi venerează, le cere mijlocirea, ca unora care L-au urmat pe Hristos, așa cum și el trebuie să Îl urmeze.

Pictura bisericii, la fel ca slujbele ce se săvârșesc în ea, transpune întreaga viață a lui Hristos în trup: zămislirea Sa, nașterea, de la Botez, la alegerea apostolilor, la cei trei ani în care a făcut minuni, vindecări, a învățat, și care L-a adus în cele din urmă în fața mulțimii dezlănțuite împotriva Lui, și care a sfârșit prin a-l cere răstignirea. Alegerea subiectelor e mai degrabă limitată, e evocat Dumnezeu și Împărăția Sa, cei ce L-au slujit și istoria Sa pe pământ, adică realități imuabile pentru orice creștin. O caracteristică a iconografiei bizantine este efortul de a ține strâns un program care constă în reafirmarea fără încetare a prezenței în viața creștinului a lui Iisus Hristos, a sfinților Săi și a evenimentelor din istoria mântuirii, excluzând, în general, subiecte care să fie transpunerea iconografică a operei poetice sau doctrinare. În acest sens, iconografia bizantină este diferită de cea occidentală medievală, care rămâne deschisă imaginii-comentariu, văzută ca instrument pedagogic. Spre sfârșitul Evului Mediu, Bizanțul încearcă și el acest gen de iconografie, ce se adresează mai curând cunoașterii, dar fără a abandona practica iconografiei contemplației, proprie epocii celei mai pure a artei bizantine. Și, în interiorul acestei decorații murale, are loc definirea unor tipuri individuale care s-au menținut neschimbate până la sfârșitul Evului Mediu și s-au perpetuat până în zilele noastre. Iconografia Mântuitorului Hristos cunoaște cea mai bogată și complexă varietate de forme: de la elaborarea tipului Iisus Pantocrator, o figură impunătoare și

Iconarul nu oferă o imagine a realității,
pictura bizantină a fost și rămâne o
imagine pentru „ochii interiori”,
ea trece dincolo de aparența ființelor
și a lucrurilor tocmai pentru
a le transmite esența. ❧

blândă în același timp, cu ochi prelungi, păr lung și barbă (formulă ce evocă deopotrivă pe Tatăl și pe Fiul, urmând un text din *Ioan XII*, 45: „Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Cel ce M-a trimis pe Mine”), la imagini ale lui Hristos încadrate în ceea ce am putea numi *tipul liturgic* sau cel *istoric*. Schemele simple, concise, prin care ne reprezentăm iconografic praznicele sau Pătimirea Mântuitorului și-au asigurat o dura-

bilitate peste veacuri și, cu puține excepții, mai curând la nivel de detaliu, ilustrarea textului Scripturii prin imagini se limitează la a urma istoria narată în cărțile sfinte, refuzând introducerea în imagine a comentariilor și a exegezei acestor texte făcute de Sfinții Părinți.

Reprezentările diferite în timp și spațiu ale acestor teme, cu toate nuanțele și particularitățile lor sunt reflexul unei teologii, cea a Bisericii Răsăritului. Iconarul nu oferă o imagine a realității, pictura bizantină a fost și rămâne o imagine pentru „ochii interiori”, ea trece dincolo de aparența ființelor și a lucrurilor tocmai pentru a le transmite esența. Lucrurile materiale devin transparente unele altora și ochiului spiritului, care devine astfel capabil să recunoască valorile spirituale, singura realitate valabilă și singurul obiect demn de a fi contemplat și, prin urmare, demn de a fi subiect al artei. Cum spunea în urmă cu mai bine de 60 de ani istoricul și iconograful rus Leonid Uspensky, icoana nu reprezintă trupul pieritor, sortit descompunerii, cum mai târziu arta Renașterii o va face, ci carnea transfigurată, iluminată de har. Pentru că, în timp ce portretul reprezintă o ființă umană obișnuită, icoana reprezintă un om unit cu Dumnezeu și, de aceea, ea are o dimensiune liturgică, nu una istorică.

Dan Ciachir

Ascultându-l pe Patriarhul Iustin

Păstrez și astăzi, după aproape 40 de ani, prima mea invitație la o înscăunare de ierarh: aceea a Mitropolitului Antonie al Ardealului, petrecută pe 7 februarie 1982. Este compusă din două invitații: una la Liturghia din catedrală, cealaltă la masa oficială de la Restaurantul „Împăratul Romanilor” din Sibiu, cu efigie și litere albastre în relief, cu nimic mai prejos decât invitațiile la recepțiile ambasadelor.

Pentru transportul oaspeților din Capitală la Sibiu, Arhiepiscopia (acestui) a alocat o jumătate de vagon de tren accelerat, clasa a II-a, cealaltă jumătate – de clasa I – fiind rezervată celor circa zece înalți ierarhi (nu lua parte tot Sinodul la ceremonie), care, în frunte cu Patriarhul Iustin, aveau să slujească a doua zi și să fie de față la instalarea noului mitropolit. Cu câteva minute înainte de plecarea trenului – vagonul nostru era ultimul – l-am zărit prin fereastră, pe peron, pe Patriarhul Iustin, cu cârja în mână. Era pentru prima dată când îl vedeam de aproape.

Am reîntâlnit pe coridorul vagonului câțiva scriitori cunoscuți, între care Dan Zamfirescu, Dinu Ianculescu (poet și actor) și i-am fost prezentat lui C.D. Zeletin, Constantin Domofache pe numele de stare civilă, un savant în medicină și rudă apropiată a lui George Emil Palade, laureat al Premiului Nobel și ginerele industriașului Nicolae Malaxa. Din cauza unei defecțiuni la sistemul de încălzire al vagonului – se făcuse foarte frig –, m-am îndreptat spre restaurant. Însă vagonul următor, bine încălzit, avea ca pasageri preoți și preotese care pregătiseră gustări, aduseseră cozonaci, felii de chec și de tort, termosuri cu apă minerală, suc și cafea. Era o atmosferă de bucurie și veselie la care am fost poftit să iau parte. Preoții, toți în reverende, și preotesele lor țineau să fie de față la înscăunarea fostului lor episcop (al Buzăului) în catedrala din Sibiu. Câțiva dintre ei știau că în vara anului precedent, 1981, publicasem într-o revistă de tiraj o cronică literară, în două numere, cu pauză între ele, la volumul chiri-arhului lor, Dascăli de cuget și simțire românească. Ceea ce nu știau era faptul că după apariția primului foileton mă poftise la el, în biroul din Casa Scânteii, Vasile Nicolescu, director în ceea ce echivala pe atunci cu

Ministerul Culturii. Vasile Nicolescu era un scriitor autentic, un om foarte cultivat, poet și traducător. Publicasem o recenzie elogioasă la unul din volumele sale de versuri, pentru care îmi telefonase ca să-mi mulțumească, întrucât era un om civilizat.

Aproape o oră, cât am stat la el în birou, mi-a vorbit despre tinerețe, poezie, talent, abnegație, fără să înțeleg unde bate... Apoi s-a ridicat în picioare – ceea ce am făcut și eu imediat – și a ieșit cu mine. Pe drumul până la lift mi-a șoptit că a sărit cineva indignat că un om tânăr (aveam 29 de ani) se apucase să laude un episcop. Apoi a adăugat că va da drumul la a doua parte din articol. Ceea ce a și făcut. În decurs de un an, am mai scris despre Nestor Vornicescu, Antim Nica, despre Părintele Anania și despre arhiepiscopul-vicar de atunci al Râmnicului și Argeșului, Preasfințitul Gherasim Cristea.

Cele cinci ore de mers au trecut repede. Înainte să intre în gară la Sibiu, trenul a fost oprit, iar vagonul în care ne aflam, decuplat, garnitura acceleratului continuându-și drumul. După un sfert de oră, o mică locomotivă ne-a remorcat vagonul, trăgându-l la intrarea principală a gării, împodobită cu cetină de brad. Peronul fusese golit, iar câțiva oficiali i-au primit cu multă deferință pe Patriarhul Iustin și pe ceilalți membri ai Sfântului Sinod. Patriarhul s-a așezat apoi pe bancheta din spate a unui automobil negru, iar ceilalți ierarhi s-au suit în alte patru sau cinci mașini, noi, mirenii, urcându-ne într-un autocar curat și elegant cu care am ajuns la Hotelul „Belvedere”. În aceeași seară, împreună cu preoții veniți din Eparhia Buzăului și cu preoțelese lor, am mâncat la cantina Institutului Teologic, într-o ambianță foarte plăcută – proprie lumii clericale de atunci – contrastând cu crisparea care începea să cuprindă țara. Atunci am cunoscut-o pe Tanța, o domnișoa-

ră bătrână, fostă stenografă a lui Petru Groza, educată, decentă, care nu rata nicio înscăunare de ierarh și dădea câte o replică menită să facă înconjurul reședințelor eparhiale și al mănăstirilor. În seara aceea a venit și la masa noastră – stăteam cu Dan Zamfirescu și Boris Buzilă – zicându-mi: „Semeni cu Regele Mihai”. Auzisem spunându-mi-se acest lucru de multe ori în adolescență și tinerețe, Tanța reamintindu-mi-l pentru ultima oară.

A doua zi, în catedrala din Sibiu, l-am văzut pe Patriarhul Iustin de aproape, slujind. Desigur, nu avea îndemânarea ierarhilor proveniți din călugări, însă prin lentilele foarte groase ale ochelarilor răzbătea o privire limpede și intensă, greu de uitat.

La agapa de la „Împăratul Romanilor”, scaunul pe care stăteam, la o masă cu alți cinci sau șase scriitori, mă plasa cu spatele la masa mult mai lungă, așezată la numai câțiva metri, ocupată de Patriarh, de ceilalți ierarhi și de ministrul cultelor, Ion Roșianu. Începuseră discursurile, multe la număr, care se țîn la înscăunările de ierarhi, așa încât mă ocupam – ca și comesenii mei – de gustările din teler. Trecuse aproape un ceas. Noul mitropolit își rostea cuvântul. Apoi s-a ridicat, ultimul, Patriarhul Iustin – era foarte înalt –, începând prin a spune: „În Biserica Ortodoxă Română se vorbește prea mult”, schițând o grimasă. Dacă până atunci îl privisem pe Patriarh peste umăr, din clipa aceea mi-am întors scaunul și am început să-l ascult și să-l privesc cu toată atenția și cu tot interesul.

Alocuțiunea Patriarhului Iustin din 7 februarie 1982 mi-a lăsat o impresie copleșitoare, iar nivelul său nu l-am mai întâlnit ulterior (la niciun ierarh). Iustin Moisesescu nu căuta să placă – era deasupra –, nici să strecoare ceva „subversiv”, care să-l plaseze între „curajoșii” epocii; ar fi fost, iarăși, contrar firii sale

și sub demnitatea sa. Ascultându-l, m-am gândit la Nae Ionescu, întrucât Patriarhul nu căuta să capteze, ci spunea ce crede – referitor la Biserică, la situația ei. Cuvântul său a fost transcris și publicat netrunchiat în „Telegraful Român”, unde l-am regăsit cu plăcere.

Întors la București, am căutat să citesc ceea ce scrisese Patriarhul Iustin. Pe vremea aceea nu exista o ediție integrală a operei sale scrise, aceasta fiind întocmită de Înaltpreasfințitul Calinic, Arhiepiscopul Argeșului și Muscelului, în anul 2002, la Editura „Anastasia”. Înaltpreasfinția Sa a vrut să mă prezinte Patriarhului Iustin în vara anului 1985. Eram amândoi la Mănăstirea Sinaia și, când să plecăm cu mașina spre Dragoslavele, un telefon ne-a prevenit că Patriarhul Iustin pornise înspre București. Am regretat mult ratarea întâlnirii unei mari personalități. Un an mai târziu mă aflam tot la Sinaia, pe 31 iulie 1986, când starețul Lavrentie mi-a spus, profund afectat, că murise Patriarhul Iustin.

Opera sa teologică este lapidară și scilpitoare, începând cu teza de doctorat în Teologie la Universitatea din Atena. Iar cine citește Activitatea Apostolului Pavel în Atena nu va mai fi surprins de prețuirea arătată de Constantin Noica lui Iustin Moiescu în calitate de elenist – îmi amintesc, în acest sens, de un text al filozofului apărut postum în 1990 în „Jurnalul literar” – sau de cuvintele pe care i le-a adresat în public președintele Constantin Karamanlis al Greciei la o recepție la Ambasada elenă din București: „Așa ar trebui să ne vorbim limba – cu eleganța cu care o vorbește Sanctitatea Voastră”.

Numărul pe martie 1980 al revistei Biserica Ortodoxă Română este consacrat Patriarhului Iustin cu prilejul împlinirii a 70 de ani de viață și ilustrat cu multe imagini. Câteva fotografii reproduse acolo din perioada în care era profesor de Noul Testament la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Varșovia îl arată purtând cu distincție fracul și smochingul. Alte fotografii îl înfățișează alături de Jacques Chirac, la o masă, în 1975, pe când acesta era premierul Franței. Întrucât Chirac a fost un om credincios, catolic îmbisericit, „stăpânirea” a inclus în programul vizitei de atunci o Liturghie la Rădăuți, slujită de Mitropolitul Iustin al Moldovei și Sucevei. Câteva imagini îl arată, la agapa care a urmat, degajat și plin de naturalețe alături de oaspetele său.

S-ar cuveni ca Patriarhului Iustin Moiescu să i se consacre o monografie, cu observația că autorul ei, dată fiind complexitatea subiectului, ar trebui să aibă și talent de romancier. Până atunci, să ne însușim strălucita și lapidara caracterizare a Părintelui profesor Mircea Păcurariu: „Prin bogata sa activitate cărturărească, ecumenică și pastorală, Patriarhul Iustin își înscrie numele în rândul ierarhilor de mare prestigiu ai întregii Ortodoxii”.

Sfântul
Ioan Gură de Aur

*Traducerea
am realizat-o după

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR,
*Eis tēn mēsēn ēβδομάδα
τῶν νηστειῶν [In mediam
hebdomadam jejuniorum]*
în PG 59, col. Patrologiae
cursus completus (series
Graeca) 59, Paris,
1857-1866, 701-704.

Cuvânt al [Sfântului Ioan Hrisostom] cu privire la săptămâna de la jumătatea [zilelor] de post [ale Păresimilor]*

Traducere din limba greacă veche de Dr. Andrei Ion-Popescu.

Binecuvântat este Dumnezeu Care hărăzește pentru cei care se luptă cu postul să contemple și premiul [oferit la] jumătatea [perioadei] de înfrânare, fiindcă, iată ne aflăm în fața ușilor de la jumătatea cursei Postului [Păresimilor]. Din moment ce, cu siguranță, ne-am întărit până acum cu ajutorul lui Hristos, Cel Care întocmește și răsplătește luptele [cele duhovnicești], să îndrăznim și pentru cealaltă jumătate a luptei postului. Deja, cu harul Domnului, am ajuns la jumătatea scării care ne conduce la Cer. Să scăpăm cel puțin de păcate, nu doar pe jumătate, ci în întregime.

Așadar, suntem în apropierea premiilor. Prin urmare, să persistăm în luptele [ce au loc în arena postului]. Într-adevăr, darurile duhovnicești ale încercărilor¹ [postului] deja strălucesc, cununile de sudoare ale atletilor împrăstie raze de lumină, lucrurile greu de înțeles ale luptelor [postului] sunt puse din înălțimea Cerului în fața [postitorilor], lucruri pe care Hristos, Cel Care întocmește și răsplătește luptele [cele duhovnicești], le împarte în funcție de biruința celor ce luptă în arenă. [Hristos] ne întărește de sus pentru [a ne păstra] intensitatea postului, și făgăduiește că dă din cer daruri duhovnicești [luptătorilor] care se nevoiesc cu postul. Prin urmare, să nu ne descurajăm în lupte, ca să câștigăm cetatea purtătorilor de cunună [care s-au nevoit] cu postul. Într-adevăr, cei care se hrănesc cu postul traversează cerul, [iar] cerul îmbrățișează pe cei care își iau modele dintre îngeri, căci conduita celor care postesc este cerească. Fără îndoială că postul îi mută pe oameni de pe pământ la ceruri, îi ridică la starea îngerească, îi pregătește ușor pentru călătoria de pe pământ la cer, și îi înfățișează aproape de Însuși Împăratul Ceresc, dăruindu-le bucuria bunătăților nemuritoare. Cu siguranță, fraților, minunea este un lucru străin

¹ Gr. σκάμμα -ατος, τό are un înțeles propriu, de șant sau arenă, iar ca sens figurat poate fi reperat și prin încercare, probă, instruire etc. Cf. Franco Montanari, „σκάμμα» în: *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, Brill, s.l., 2015 și G. W. H. Lampe (ed.), „Σκάμμα,” în *A Patristic Greek Lexicon*, The Clarendon Press, Oxford, 1961, 1235.

de sânguința noastră, căci niște copii sunt antrenați cu bărbații [duhovnicești], niște femei concurează cu bărbații, firea cea slabă femeiască se îmbărbătează în vederea cursei [postului].

Proba postului este un lucru [ce ține de exercitarea] libertății pentru cei care-[l] doresc, fiindcă Hristos, Răsplătitorul cel îmbelșugat în lupte, așteaptă². Să ne grăbim și spre lupta de mijloc a postului. Nimeni să nu dezonoreze această luptă duhovnicească. Nimeni să nu dezerteze de la aceste lupte duhovnicești, pentru că vrăjmașul a fost lăsat fără de îndrăzneală. A fost lipsit de folosul bătăliei sale. A fost biruit prin judecata lui Dumnezeu. Este rob din moment ce a fost învins. A fost alungat prin post, [și] cu toate că râdea, a fost aruncat la pământ de niște copii, primind din partea lor umilința de moarte a rușinii. În consecință, să nu se relaxeze nimeni, fraților, chiar dacă se află la mijlocul Postului [Mare]. Nimeni să nu neglijeze încercările de la jumătatea [postului], fiindcă noblețea noastră duhovnicească este surparea aceleia. Dacă cineva luptă fără vlagă într-o bătălie, pe acela îl întărește. Dacă cineva dintre noi se luptă fără vigoare, pe acela îl face puternic. Din acest motiv să stăm cu curaj în luptă, ca împotriva-luptătorul să cadă într-o și mai mare măsură. Să ne lepădăm de dorința de a consuma carne. Să suportăm cu răbdare puținul [postului], ca să primim har nemuritor.

Într-adevăr, Adam a mâncat și a fost osândit la moarte. Ilie a postit și a fost convins [că se vor încuia] zăvoarele cerului. Noe a băut și mintea sa a suferit schimbare. Enoh a dus o viață ascetică și a fost mutat [la cer] de către îngeri. Faraon s-a îngrășat și a fost înghițit cu carele în mare. Moise a postit și a supus marea, devenind făuritor de noi ziduri din natura fluidă a apelor și, după ce a pregătit poporul să meargă în pământ străin, cu piciorul gata de luptă, a dat marea la o parte.

Eva s-a împărtășit de o mâncare nelegiuită [παράνομου] și, începând cu ea, toți sunt predați morții. Stăpânul născut din Maria s-a ținut departe de mâncarea legiuită³ [ἐννόμου] și pe toți i-a eliberat de osânda morții. Pomul [cunoștinței binelui și răului] din Rai a fost o gustare a morții, fiindcă Dumnezeu a zis: „În ziua în care veți mânca din el, cu moarte veți muri”⁴.

Lemnul Crucii este înfrângere a morții, deoarece de acolo țâșnea viața cea nemuritoare. Tâlharul a trecut de pe cruce în paradis. Mâncarea din pomul [cunoștinței binelui și răului] aflat în Rai este un rod al invidiei [șarpelui], iar împărtășirea din rodul Crucii este distrugere a invidiei. Dacă Adam ar fi postit, nu ar fi fost osândit la moarte, nu ar fi fost alungat

² Literal: „stă”, „este așezat” sau „rămâne calm”.

³ Se observă jocul lexical dintre cei doi termeni folosiți în acest context de Sfântul Ioan Gură de Aur: παράνομος, ον vs. ἐννόμος, ον.

⁴ Facerea II, 17.

Mâncarea din pomul aflat în Rai este un rod al invidiei, iar împărtășirea din rodul

Crucii este distrugere a invidiei. Dacă Adam ar fi postit, nu ar fi fost osândit la moarte, nu ar fi fost alungat din pricina trufiei sale necontenite, nu ar fi fost azvârlit din cauza înținării.

Într-adevăr, dumnezeiasca Scriptură zice că „Dumnezeu l-a zidit pe om pentru nestrăciune...”

[din Rai] din pricina trufiei sale necontenite, nu ar fi fost azvârlit [afară] din cauza înținării. Într-adevăr, dumnezeiasca Scriptură zice că „Dumnezeu l-a zidit pe om pentru nestrăciune; dar, din invidia diavolului, moartea a intrat în lume”⁵. Însă, Hristos a venit, „Pacea noastră, sfărâmând peretele despărțitor al zidului, vrajba în trupul Său, a răstignit înscrisul păcatului prin Cruce, desființând zăpădul datoriei morții scris împotriva noastră”⁶. Și Pavel strigă: Hristos ne-a răscumpărat pe noi din blestemul legii, făcându-se pen-

tru noi blestem⁷. În consecință, fraților, să-L răsplătim după putere pe Binefăcătorul. Să-L cinstim cu mici oboluri pe Cel bogat în milă.

Stăpânul nostru pentru noi a fost răstignit și, în consecință, să-l hrănim pe săracul creat după chipul Lui. Acela a avut de-a face cu moartea, ca pe noi să ne elibereze de moarte. Noi să salvăm cu ajutorul Lui de la foamea [aducătoare] de moarte, prin mici oboluri, pe cei asemănători cu noi. Cu siguranță, El Însuși este cel care primește prin cei săraci ceea ce se oferă. Deci, omule, îndreptându-ți privirea către Stăpânul care primește [obolul tău] prin acela, nu trece pe lângă un sărac atunci când întinde mâna, ci să-ți fie mâna săracului cădelniță pusă înainte în piață, fiindcă are, în loc de foc, cărbune care risipește de tot foamea. Așadar, să aruncăm în loc de tămâie două monede și să umplem cerul de mireasmă, ca să auzim din ceruri pe Iisus atunci când strigă: „Întrucât ați făcut unuia dintre acești frați ai Mei prea mici, Mie Mi-ați făcut”⁸. Lui I Se cuvine slava și puterea în vecii vecilor. [Amin].

⁵ Înțelepciunea lui Solomon II, 23-24.

⁶ Efeseni II, 14-15.

⁷ Galateni III, 13.

⁸ Matei 25, 40.

Elena
Dulgheru

„Minunea” – un film despre un miracol al Sfântului Nicolae, care a zguduit Uniunea Sovietică

*Filmul nostru nu este atât despre arătarea Dumnezeuului Celui Viu,
cât despre atitudinea față de teofanie a celor rupți de El
și înțelesul abisal al culturii. (Iuri Arabov, scenarist)*

Dintre filmele așa-numitului „curent ortodox”, consolidat în Rusia după 1990, de reabilitare a Creștinismului și a Bisericii Ortodoxe, lung-metrajul de ficțiune *Minunea (Ciudo)*, în regia lui Aleksandr Proșkin (2009), după un scenariu de Iuri Arabov, produs de Studioul Amkart, ocupă un loc aparte. Cu toate că are în centrul său o minune de mare rezonanță în epocă, filmul este, în primul rând, o frescă istorică demascatoare a oprimării credinței de către regimul hrusciovian în primul deceniu de după război. Pelicula nu face parte din categoria celor „mistic-transcedentale”, care investighează „fiziologia miracolului” și orizonturile ultime ale credinței și conștiinței umane (ca la un Tarkovski, Sokurov, Zviaghintev) și această opțiune scenaristic-regizorală este cât se poate de inspirată în acest caz.

Cazul istoric

În 1956, regiunea Samara, situată în bazinul mijlociu al fluviului Volga, era zguduită de o minune nemaivăzută, petrecută în văzul întregii lumi chiar în capitala regiunii, orașul industrial Samara (sau Kuibîșev), și receptată ca un „fenomen paranormal”, adică o minune imposibil de pus sub obroc. Fenomenul ce sfida preceptele ateismului științific – ideologia obligatorie a epocii –, petrecut în orașul Kuibîșev, a fost supranumit în popor „Înțepenirea Zoiei”.

Samara sau Kuibîșev era unul din centrele industriale importante ale Uniunii Sovietice. Orașul avea combinate metalurgice, de prelucrare a țietului, de construcții de mașini, industrie electrotehnică și ușoară, fiind recunoscut, de asemeni, ca unul din centrele care își aduseseră un aport major la victoria asupra Germaniei hitleriste în cel de-al Doilea Război Mondial. Cu alte cuvinte, urbea era unul din obiectivele industriale stra-

tegice ale bazinului Volgăi și, în ochii conducerii de partid, trebuia să fie și un exemplu de combatere a „obscurantismului” în virulenta campanie antireligioasă inițiată de proaspăt alesul în (1953) secretar general al Partidului Comunist, Nikita Hrușciov.

Trebuie să amintim că în perioada războiului și în cea imediat următoare (1941–1954), în URSS se restauraseră multe biserici și mănăstiri dintre cele distruse în timpul prigoanei bolșevice din anii '20–'30 și s-au construit și altele noi, astfel încât, campania antireligioasă declanșată de Hrușciov, odată cu venirea sa la putere, și promulgată oficial ca obiectiv prioritar al politicii de stat, a fost o lovitură dură dată în special Bisericii Ortodoxe majoritare. A rămas celebră declarația sa dintr-o cuvântare televizată, când a promis că, „în curând, îl vom arăta la televizor pe ultimul popă [ortodox]”¹.

Și tocmai un asemenea centru proletar exemplar, ca Samara, în plină campanie antireligioasă, era zguduit de o minune năucitoare, persistentă și imposibil de camuflat, care sfida înseși preceptele materialist-științifice ale comunismului!

În timpul unei petreceri de Anul Nou, organizate de Zoia, o tânără muncitoare, aceasta, supărată că nu avea partener de dans, pentru că logodnicul ei, pe nume Nicolae, nu venise, luă o icoană a Sfântului Ierarh Nicolae din „colțul de rugăciune” al casei (care se găsea, după datină, în orice casă rusească, oricât de săracă) și începu să danseze cu ea. Pentru credincioșii ruși, care respectă calendarul iulian, revelionul cade în Postul Crăciunului, petrecerile fiind cu atât mai puțin recomandate. Dar, „vremurile se schimbaseră”... Zadarnic o sfătui mama fetei să nu organizeze banchetul în Postul Nașterii Domnului, zadarnice fură și avertismentele prietenei să nu comită un asemenea sacrilegiu. Tânăra rebelă luă de pe perete icoana și începu să danseze cu ea, replicând cu îndrăzneală: „Dacă Dumnezeu există, n-are decât să mă pedepsească!” La sfârșitul celei de-a treia ture dansante a camerei, se stârni un vuiet puternic și fulgeră o lumină orbitoare, alungând toți petrecăreții din casă. Numai Zoia rămase înțepenită în cameră, așa cum dansa, cu icoana ierarhului Mirelor Lichiei strânsă la piept. Trupul îi deveni rece și tare, ca piatra și rămase așa luni de zile.

O mulțime de oameni de toate profesiile – medici, psihiatri, jurnaliști, preoți și propagandiști de partid se perindară prin fața fetei înțepenite, fără ca nimeni să poată să o desprindă din inexplicabila catatonie, nici să îi poată smulge icoana din brațele înghețate. Mai mult, acele de seringă, cu care medicii voiau să o injecteze, se îndoiau sau se rupeau în contact cu rigiditatea cadaverică a trupului ei, în timp ce respirația îi era vie.

În plină campanie de eradicare a „obscurantismului religios”, orașul

¹ Mai multe informații istorice despre „Lovitura dată de Hrușciov Ortodoxiei”: https://www.stoletie.ru/territoriya_istorii/hrushevskiy_udar_po_pravoslaviju_2008-10-17.ht

de pe Volga se acoperi de o faimă nefastă, de parcă ar fi fost bântuit. Încremenirea tinerei, care nu putea fi clintită din loc, nici ridicată de infirmierii veniți la ordin de sus, să o ducă „la spital” (de fapt, ca să se mușamalizeze minunea) contrazicea toate legile medicinei și ale fizicii.

Neverosimilă pentru orice „minte modernă”, dar greu de acceptat și de credincioși, „înțepenirea Zoiei” era o palmă grea dată propagandei antireligioase virulente, declanșate din nou, de data asta de Hrusciiov, și penetrate, prin propagandiștii de partid, și în provinciile sovietice. După mai bine de patru luni, fata fu în sfârșit „dezvrăjită” și icoana îi fu scoasă din mâini. Din motive lesne de înțeles, salvatorul fetei își pierdu repede urma. Istoria a consemnat mai multe versiuni ale identității salvatorului (în filmul de care vom vorbi este un adolescent credincios, fecior de preot și nepot de preot martir; altă versiune pune eliberarea tinerei pe seama părintelui îmbunătățit, ieromonahul Serafim Tiapocikin, iar alta, chiar pe seama Sfântului Ierarh Nicolae, sosit ca un bătrânel blând în izba rusească și dispărut apoi fără urmă). Din perspectiva tâcului minunii pentru contemporani, identitatea salvatorului mai puțin contează.

Revenită la viața biologică, Zoia nu va mai vorbi niciodată coerent și nu își va mai recăpăta conștiința. Foarte rar repeta mecanic și îngrozită: „Pocăiți-vă și rugați-vă! Pământul arde! Pierim cu toții în flăcări din cauza păcatelor!”. Va fi anchetată, brutal și inutil, „pentru conspirație antisovietică” și internată într-un spital de psihiatrie, în care se pare că a și murit. Unii susțin că, după supliciul înțepenirii, tânăra ar fi primit harisma vindecării, dar nu există fapte certe care să confirme aceasta.

Cenzura sovietică a făcut tot posibilul să mușamalizeze cazul ieșit din comun, iar presa l-a aruncat în zona mistificării, negând vehement caracterul supranatural al fenomenului. Astfel că până la căderea comunismului, povestea „Înțepenirii Zoiei” a cunoscut doar o răspândire locală și foarte restrânsă, evocată sugrumat, cu teamă și în șoaptă, ceea ce a dus la deformarea folclorică a cazului.

De la cazul istoric la film

Pe cât de simplu, pe atât de tulburător, acest miracol modern al Sfântului Ierarh Nicolae, de oprire în loc a devenirii biologice și de sfidare a fiziologiei umane, nu părea deloc să invite la o tratare cinematografică. Nimic dinamic-spectacular, ci un simplu „Nu”, mai tare decât istoria, zvârlit în față unei epoci agreste și unei concepții sociale primitive, de lemnul prăfuit al unei icoane. Și totuși... cazul era prea zguduitor ca să mai suporte tăcerea.

Abia după anul 2000 minunea a fructificat literar și cinematografic, câștigându-și destul de repede notorietatea în cultura ortodoxă și depășind și hotarele Rusiei. Inițial, regizorul Dmitri Oderusov realizează pentru un

studioul creștin din Samara un film documentar de 20 de minute, alcătuit din interviuri cu martori și numit chiar „Stoianie Zoi” (în traducere liberă „Înțepenirea Zoiei”). În 2009, Iuri Arabov a publicat romanul cu titlul *Ciudo* (*Minunea*), care a stat la baza scenariului filmului omonim, pe care îl prezentăm aici. Mai multe cărți, scrise de laici credincioși și de clerici, publicate din 2010 și până astăzi, au reactualizat în diferite genuri literare (de la interviuri cu martori, la povestiri și eposuri lirice) această zguduitoare minune, iar în 2015, a fost realizată o serie de televiziune în trei episoade, intitulată „Zoia”, pe baza unei piese evocatoare a minunii din Samara.

În 2009, provocarea realizatorilor filmului *Ciudo/Minunea*, regizorul Aleksandr Proșkin și scenaristul Iuri Arabov, produs de Studioul cinematografic „Amkart” la comanda companiei „Central Partnership”, a constat în a înveșmânta în ritmuri și emoții cinematografice acest miracol morbid, demascator - dar cu ce preț! - al aversiunii față de sfințenie, ridicată la rang de politică de stat.

Cum poți rezolva scenaristic această dam-nare într-o staticitate, care constituie, cel puțin la o primă lectură, esența văzută a minunii din Kuibîșev? Cum poți pune în ritm de povestire și valorifica dramaturgic încremenirea în sacrilegiu a eroinei principale, aruncată, ca un blestem neînduplecat, peste sloganurile progresiste ale epocii, când de la toate tribunele oficiale se trâmbițau „realizările fără hotare ale științei”? Filmul se instituie și într-un avertisment zguduitoare, valabil și astăzi, față de orice tehnocrație sau ideologie de guvernare bazată pe ridicarea științei fără Dumnezeu la rang suprem.

Marea provocare, de a desfășura într-o poveste din imagini pentru publicul larg această minune cu iz lugubru, și-a asumat-o scenari-

stul Iuri Arabov, un rafinat filosof al istoriei și un om religios, colaborator de cursă lungă al legendarului regizor Aleksandr Sokurov și laureat al Cannes pentru scenariul filmului *Moloch*, precum și al altor festivaluri de film din Rusia și de pe mapamond. Potrivit propriei declarații, scenaristul și-a propus să continue, prin acest film, direcția artistică de redescoperire a „Rusiei profunde”, începută cu drama de actualitate *Ziua Sfântului Iurie* (r. Kirill Serebrennikov, 2008) și care va fi continuată, ulterior, cu drama istorică „*Hoarda*” (r. Andrei Proșkin², 2012) și cu cine-fabula *Călugărul și dracul* (r. Nikolai Dostal, 2016).

Colaborarea cu Aleksandr Proșkin, regizor de succes în Rusia, impus în filme polițiste, istorice (serialul *Doktor Jivago*, *Vara rece a lui '53*) și memorialistice (*Mihailo Lomonosov*) a adus scenariului scris de Iuri Arabov o pronunțată notă de realism și o mutare a accentului dinspre investigația mistico-spirituală (specifică filmelor sale realizate în colaborare cu Aleksandr Sokurov) spre cea sociologică și istorică³. A rezultat nu un sondaj transcendent în insondabilul univers al minunii, nici un film-dezbateră între știință și religie, nici o sondare abisală de conștiință, ci o frescă istorică desfășurată pe mai multe straturi, pornită de la un eveniment real, obiectivă sub raport narativ-dramaturgic, despre receptarea comunitară a unei minuni cu totul ieșite din comun, într-o epocă ostilă credinței, dominată de minciună, ipocrizie și ură. Doar numele personajelor și al locației evenimentului au fost schimbate: Zoia devenind Tatiana, iar Samara, Greciansk.

² A nu se confunda cu Aleksandr Proșkin.

³ O altă minune, de data aceasta mult mai recentă, este primirea Tainei Sfântului Botez de către regizorul Aleksandr Proșkin în 2008, chiar în timpul filmărilor. Evenimentul s-a petrecut fără tapaj media-tic, dar este consemnat de presa ortodoxă (revista „Neskuchnyi sad”, <http://www.nsad.ru/?issue=48§ion=9999&article=1023> ș.a.).

Povestea filmului

Filmul *Ciudo/Minunea* al lui Aleksandr Proșkin și Iuri Arabov despre tulburătorul eveniment din Kuibîșev nu urmărește atât destinul duhovnicesc al fetei înțepenite fulgerător, ori a apropiaților ei, care ocupă un loc secundar în dramaturgia poveștii, cât reacția față de minune a reprezentanților diferitelor grupuri sociale și de putere, care încearcă pe toate căile, de la absurd la ridicol, și cu orice preț, să îi dovedească inconsistența: poetul Artemiev, angajat ca jurnalist la ediția locală a ziarului de partid „Voljskaia Pravda” („Pravda de Volga”), pus de șeful său să investigheze cazul și să-i demonstreze caracterul pur științific, adică să mușamalizeze minunea. Șeful lui Artemiev, zelosul propagandist de partid Kondrașov, preocupat de pregătirea ideologică a terenului pentru Cel de-al XX-lea Congres al PCUS⁴, este responsabil în fața conducerii superioare de partid cu epurarea orașului de orice puseu mistico-religios și cu desființarea bisericilor. Victima celor doi apologeți ai minciunii ridicate la rang de principiu de stat este umilul preot al ultimei biserici funcționale din oraș, părintele Andrei. Acesta, neputincios în a-și ajuta puținii enoriași, îndoctrinați de propaganda atee, care abia își mai aminteau dacă au fost botezați, este hăituit de propagandistul, care dorește cu orice preț să-i desființeze parohia, ca să o transforme în sală de cinema. Războiul declarat credinței răzbate vitriolant și în viața de familie a părintelui, sub forma tensiunilor cu propriul băiat, care se clatină în credință pentru că e batjocorit la școală ca „fiu de popă”. Promițându-i-se în schimb cruțarea bisericii, părintele Andrei acceptă, cu greu, să nege public minunea în fața enoriașilor săi, invocând în predică, la porunca propagandistului, machiavellicul slogan securistic: „Vreți minuni? Nu vă mai ajunge credința?! E mai ușor să credem în minuni decât în Dumnezeu! Oare viața nu e cea mai mare minune?!”, ambalat elegant în celebrul dicton deist al lui Immanuel Kant: „Cel mai mare miracol este cerul înstelat deasupra mea și legea morală din mine”. Părintele se căiește tardiv, înțelegându-și trădarea. Târgul cu „diavolul” e făcut, dar nu ține. Parohia îi e rechiziționată, iar el, ridicat de miliție. Destinul său duhovnicesc va fi recuperat, într-un fel, de fiul său șovăielnic, când tocmai el va fi cel ce va reuși să desprindă icoana Sfântului Nicolae din brațele înțepenite ale fetei și s-o readucă pe aceasta la viață.

Apropierea fiecăruia dintre aceste personaje din nișe sociale diferite de fata înțepenită în izba, de acum părăsită și mișunând de păianjeni și șobolani, este un șoc aproape metanoic, un examen de conștiință și un clișeu de radiografie socială. Cutremurat de priveliștea cataleptică a tine-

⁴ Legendarul congres al PCUS al „dezghețului hrusciovian” a marcat o desprindere de climatul terorii politice staliniste, dar nu și o slăbire a prigoanei Bisericii și a religiei în general, față de care Hrusciov nutrea o aversiune radicală, mai mare chiar decât cea a lui Stalin.

rei înlemnite, jurnalistul ateu și afemeiat își mărturisește păcatele în fața soției și renunță la munca de la ziar, care îl obligă la grave compromisiuri morale și îl răpește de la scrisul autentic. Înveteratul propagandist de partid, cu toate că în sine sa crede în Dumnezeu (își face cruce în taină și refuză să jure pe cele sfinte), dimpotrivă: în momentul când fata revine fiziologic la viață (fără a-și recupera și conștiința), face tot posibilul să anihileze dovada vie a minunii, recurgând, inutil, crud și ridicol, la violențe de anchetator KGB spre intimidarea acesteia. În timp ce conștiința ateului se deșteaptă, conștiința celui aparent credincios, dar cu sufletul putred se degradează și mai tare. Pentru arivistul Kondrașov, poziția socială și climatul de minciună care îi asigură desfășurarea activității sunt mai importante decât Adevărul.

Chiar și proaspăt alesul secretar general al Partidului Comunist, Nikita Hrușciov (un ateu înveterat și un aprig luptător împotriva Bisericii) descinde în orașul de rău augur – fapt real, consemnat în cronicile cazului – „pentru a spulbera negura misticismului” și a-i anihila pe ultimii clerici – „agitatori ai sectarismului antisovietic”, dar se retrage neputincios, contrariat de confruntarea cu realitatea minunii, care îi depășește capacitatea de înțelegere. Personajul, întruchipat de Aleksandr Potapov, pendulează decent între grobianism primitiv, ridicol și exaltare, portretizând realist conducătorul de tristă amintire. „Ce este adevărul?” – rostește acesta sceptic, într-un schimb de replici amare cu episcopul sosit să exorcizeze fata înțepenită, replici ce amintesc de dialogul dintre Hristos și Pilat din Pont. Contextul relației refractare dintre Dumnezeu și puterea lumească este același.

Regia este atentă la detalii, inclusiv la cele scenografice și de costume (impecabile, ca tot ce înseamnă atmosferă de epocă) și inventivă discret la nivelul apostrofului vizual: peștișo-

rul roșu din acvariu, suprapus peste cadrele de partid de la televizor; ochiul de sticlă al propagandistului, căzut în noroi în urma palmei aplicate de Hrușciov și acoperit ulterior cu o banderolă neagră, revelatorie pentru morala banditească a acestuia.

Jocul actoricesc precis și nuanțat, reținut în privința momentelor patetice, este susținut de nume de prim-plan ale ecranului rus de azi. În rolul jurnalistului, sensibilul și harismaticul Konstantin Habenski, unul din cei mai îndrăgiți actori ruși contemporani, cunoscut la noi pentru rolul protagonist din *Amiralul*, iar în Occident, în special pentru filmele *Rondul de noapte* și *Rondul de zi*; în rolul propagandistului cu combaterea religiei, popularul actor Serghei Makovețki, grăitor în ambiguitatea sa, cunoscut pentru rolul protagonist din filmul „Preotul”; regizorul de teatru și film, scenaristul și actorul Viktor Șamirov în rolul părintelui Andrei, reușind să redea expresiv toate angoasele și dilemele de conștiință ale acestuia; Maria Burova în dificilul rol titular, sărac în partituri actoricești ofertante, o interpretează care a apărut foarte rar pe ecrane; rafinatele Polina Kutepova și Natalia Gandziuk, în rolul soțiilor poetului-jurnalist, respectiv a părintelui Andrei, aduc un plus de vibrație diafană unui film aspru, dominat de o atmosferă sumbră și minime sclipiri de speranță.

O suită de replici memorabile, cu discrete, dar tulburătoare ecouri evanghelice, ironice sau răvășitoare (*Comsomoliștii învie?!; Dacă nu vrei să urci pe cruce, va trebui să asii cum altul este răstignit pe ea. Vei fi în stare?*) obligă la abrupte sondaje de conștiință, deosebit de incomode pentru o societate totalitară atee, indiferent de ideologia ei. Toate acestea conturează un film rotund și complex, bine orchestrat din toate perspectivele artistice și accesibil publicului larg, un film care invită

la meditație asupra dictaturilor de orice fel și a soluțiilor de mântuire în condiții de prigoană anticreștină.

Redăm un scurt cuvânt al scenaristului Iuri Arabov, care explică într-un interviu pentru revista „Foma”, din 2009, viziunea sa asupra relației personajelor filmului cu „minunea”: „Împreună cu Aleksandr Proșkin am dorit să arătăm că, în pofida respingerii celor întâmplăte, cu fiecare se petrece ceva ieșit din comun... cu excepția împluternicitului cu propaganda ateistă. Aceasta nu se schimbă pentru că pare a fi un suflet mort. În orice caz, în scenariu l-am zugrăvit ca pe un demon, căci, după Evanghelie, nimeni în afară de demoni nu știa că Hristos este Dumnezeu. Dar, în viețile celorlalți eroi se întâmplă câte ceva. Începând cu tâmplarul, căruia i se tocește brusc toporul [cu care încercase să o desprindă pe fată de pe podea, n.n.] și care înțelege că s-a petrecut ceva deosebit; cu ziaristul, care se hotărăște să plece de la ziar pentru a duce o viață liberă de artist, așa cum își dorea de multă vreme, dar i se părea imposibil. Cred că până și cu Hrusciiov, care vede prin geamul avionului o priveliște neasemuit de frumoasă și, deodată, își amintește de îngeri, în care nu crede. Iar, undeva, într-un plan secund, cine știe, se naște în Rusia o nouă sfântă: Zoia în istoria reală, Tania în filmul nostru”.

Deznodământ

Într-adevăr, nu aflăm aproape nimic, după cum nici documentele epocii nu relatează, despre trăirile de „pe lumea cealaltă” a tinerei înțepenite, lume în care conștiința îi fusese transportată în perioada lungii încarcerări cataleptice. Ce șoc supraomesc a făcut-o să se interiorizeze total și să amuțească după revenirea din paralizia trupească? Doar îndemnurile la pocăință colectivă din pricina „pământului arzând de păcate” sugerează un crâmpiei de tablou infernal, asemeni celor văzute de unii sfinți, de la Dreptul Lazăr cel înviat a patra zi din morți, despre care se spune că după înviere nu a mai zâmbit și râs niciodată, și până la dreptii ai zilelor din urmă, precum Cuvioasa Matrona a Moscovei, în viziuni consemnate de cronici ascetice, care îndeamnă, de asemeni, la aspră pocăință.

În secvența finală, deosebim o discretă și utilă reverență tarkovskiană. În timp ce este tunsă chilug în spitalul de psihiatrie în care este internată forțat pentru „conspirație mistică antisovietică”, eroina principală își întoarce lent, cu un zâmbet ușor (primul ei zâmbet), buzele arse și privirea izbăvită, plină de compasiune, spre porumbeii cerniți de pe pervazul murdar al spitalului – evocare a porumbeilor care, conform legendei, au hrănit-o nevăzut în cele patru luni de imobilizare în trup. În timp ce cadrul se adâncește, panoramând lateral o tristă lizieră desfrunzită, profilată dezo-lant peste un sumbru combinat siderurgic – fundalul-leitmotiv al orașului industrial, gazdă a acțiunii filmului –, o temă muzicală celest-ascensiona-

lă, nou introdusă, amintește motivul muzical transcendent al legendarului compozitor Eduard Artemiev din finalul filmului *Călăuza* (1979).

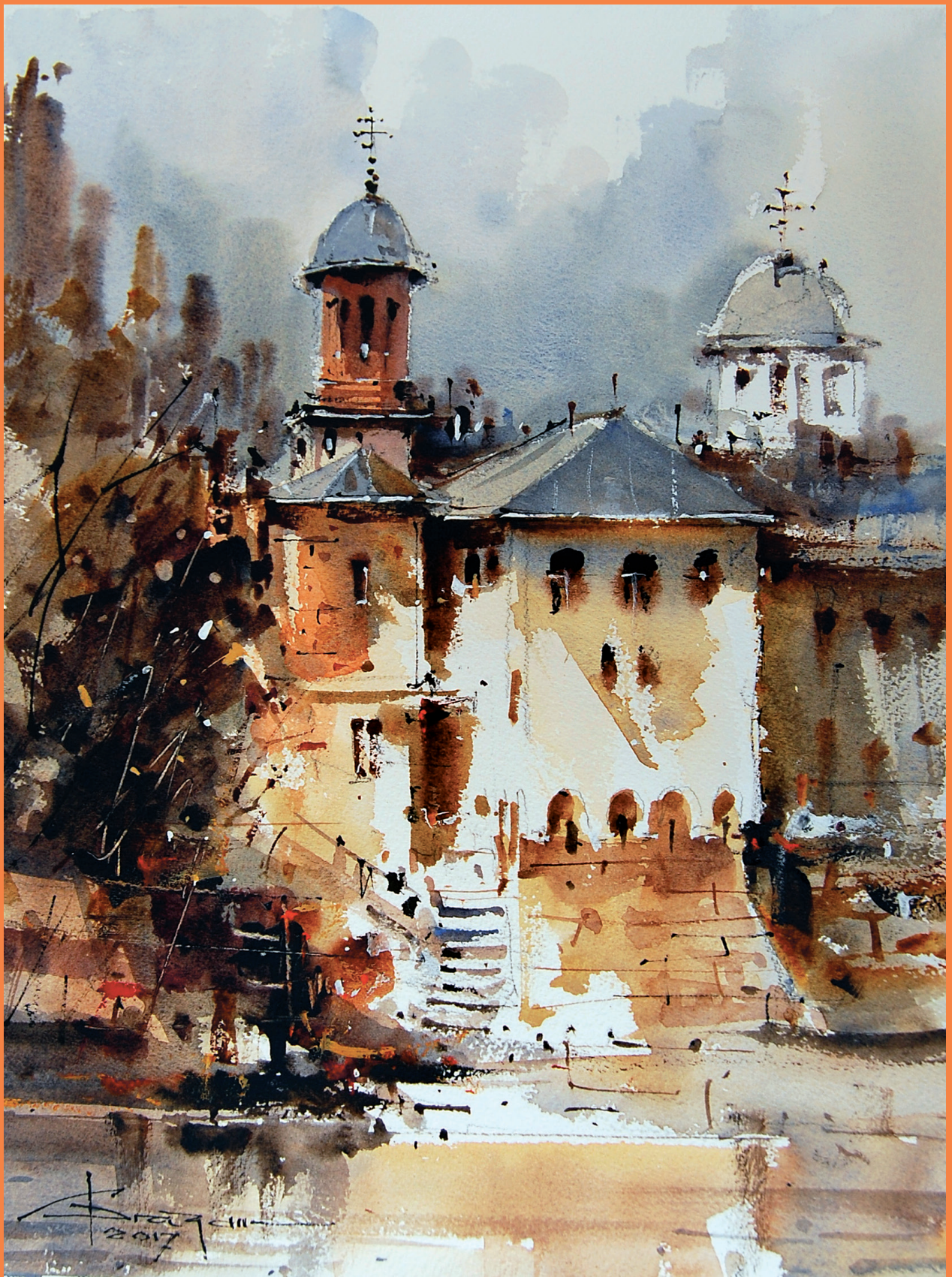
Desigur, o distanță imensă separă genul cinematografic și tipologiile caracterologice ale celor două filme și raportarea lor la real și simbol, respectiv tânăra muncitoare atee și arogantă din filmul lui Proșkin, de suava fetiță mută a Călăuzei lui Tarkovski. Din perspectiva raportării la cotidian, respectiv la simbol, cele două personaje sunt chiar opuse. Chiar dacă o frescă istorică cu iz de investigație jurnalistică nu poate fi comparată cu o parabolă metafizică, filiația dintre finalurile celor două pelicule nu este gratuită. Căci, sensul mistic – îndemnul la pocăință colectivă și la întoarcere la credință – spre care converge *Minunea* lui Proșkin se împlinește plenar în polifonia metanoică (personală, colectivă și cosmică) din *Călăuza* lui Andrei Tarkovski, film-reper pentru multe generații de cinești. De altfel, admirația lui Iuri Arabov față de Andrei Tarkovski este binecunoscută.

Concluzii

Mutismul punitiv, impus tinerei arogante, nu pentru gestul în sine de a dansa, ci pentru încălcarea nepermisă a „barierei transcendente” (adică a bunei cuviințe față de sfinții lui Dumnezeu), o saltă pe necredincioasa imprudentă din dimensiunea materialist-deifugă grobiană a epocii sale într-un *spațiu misterios al tăcerii-ca-asceză-impusă*, canon ce o aduce, după patru luni de supliciu, către poarta de intrare în teritoriul metanoic al tăcerii transfiguratoare, o tăcere mistică, de aceeași factură cu a fetei mute din *Călăuza* lui Tarkovski sau a altor „autisme mistice” ale personajelor tarkovskiene. Un lung și anevoios canon nevăzut o poartă pe eroina noastră de la tăcerea ca pedeapsă pentru surzenia spirituală față de cuvântul lui Dumnezeu, la tăcerea mistică a isihiei, spre care ultimul cadru al filmului o conduce pe ea și pe spectatori.

„După ce-și revine din încremenire, eroina începe să vadă de cealaltă parte a minunii și primește darul vindecării”, observă Oksana Golovko, redactor al revistei de dialog creștin „Foma”, într-un interviu cu Iuri Arabov pe marginea filmului, publicat în decembrie 2009. „Văzduhul” duhovnicesc în care se vor fi petrecut transformările lăuntrice ale eroinei din Kuibîșev nu face parte din povestea filmului, de aceea, îl putem doar vag bănuî. Acest univers „de dincolo de imagine” este coda sugerată de cadrul final, de irumpere spre o dimensiune mai înaltă, sfidătoare a agresivei ideologii antireligioase a epocii, o dimensiune aerată, pe care, respectând canonul tăcerii impus de icoana Sfântului Nicolae, nici scenariul nu a îndrăznit să o dezvolte. Doar un zâmbet spiritualizat și o privire compătimitoare, câțiva porumbei cenușii, încă nepregătiți a țâșni spre înalt, și un motiv muzical cu accente celeste grăiesc despre asta.

Stavrofora
Theodora Videscu

Râul Iordan – Epifania noastră

*Acestea se petreceau în Betabara,
dincolo de Iordan, unde boteza Ioan (Ioan 1, 28).*

Valea Iordanului (*Emek ha yarden* în limba ebraică), această zonă geografică a Israelului, este o parte din Marele Rift African, care pornește din Siria către Africa și este străbătută de râul Iordan pe o distanță de 251 de kilometri, începând de la Marea Galileii și până la vărsare în Marea Moartă. Acest rift iordanian face parte din placa geologică ce se extinde din nordul Muntelui Hermon și coboară până în estul Africii.

Izvorând din nordul Israelului, de la poalele muntelui Hermon, râul Iordan pornește viguros spre câmpiile însorite ale Israelului, prin trei izvoare: *Snir (Hasbani)*, *Dan* și *Banias*. Traversează mai apoi, formând mai multe izvoare și gârle, către Marea Galileii, unde, după ce zăbovește în mirificul peisaj al acestui lac, își reformează albia și se scurge în coturi și meandre pline de vegetație sălbatică prin Valea Iordanului, către Marea Moartă, acolo unde se varsă de mii de ani.

Toată această zonă a Văii Iordanului este graniță naturală între Israel și Iordania. Din punct de vedere geografic, locul original al Botezului Domnului se află în Valea Iordanului, la 10 km S-E de orașul Ierihon, cea mai veche cetate din lume, cu peste 10.000 de ani de istorie.

Pe parcursul râului Iordan ce tocmai izvorăște din munte, se află câmpiile mănoase ale Israelului pe unde va fi trecut și Iisus Hristos cu ucenicii Săi, prin Cezareea Filipi: „Cine zic oamenii că sunt Eu, Fiul Omului? Iar ei au răspuns: Unii, Ioan Botezătorul, alții, Ilie, alții, Ieremia sau unul dintre prooroci. Și le-a zis: Dar voi cine ziceți că sunt? Răspunzând, Simon-Petru a zis: Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu. Iar Iisus, răspunzând, i-a zis: Fericit ești, Simone, fiul lui Iona, că nu trup și sânge ți-au descoperit ție aceasta, ci Tatăl Meu Cel din ceruri. Și Eu îți zic ție că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile iadului nu o vor birui” (Matei XVI, 13-18).

Și tot prin părțile de nord ale Galileii, Iisus Le-a vorbit ucenicilor Săi despre faptul că va trebui să meargă la Ierusalim și „să pătimească multe

de la bătrâni și de la arhierei și de la cărturari și să fie ucis și a treia zi să învieze” (Matei XVI, 21).

Tot aici, în părțile de unde izvorăște Iordanul, Mântuitorul Hristos Le-a zis ucenicilor Săi: „Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie. Că cine va voi să-și scape sufletul îl va pierde; iar cine își va pierde sufletul pentru Mine îl va afla. Pentru că ce-i va folosi omului dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său? Căci Fiul Omului va să vină întru slava Tatălui Său, cu îngerii Săi; și atunci va răsplăti fiecăruia după faptele sale. Adevărat grăiesc vouă: Sunt unii din cei ce stau aici care nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea pe Fiul Omului venind în Împărăția Sa” (Matei XVI, 28).

Astfel, malurile și valea râului Iordan au cunoscut de-a lungul mileniilor de istorie locală mai multe evenimente notabile ce se regăsesc în Vechiul Testament. Astfel, Neeman sirianul a fost vindecat de lepră în Râul Iordan, prin mijlocirea profetului Elisei, la porunca lui Dumnezeu: „Du-te și spală-te în Iordan de șapte ori, iar carnea ți se va vindeca și vei fi curat” (II Regi V,10).

De asemenea, alte mențiuni referitoare la râul Iordan din Vechiul Testament, sunt în legătură cu Iosua Navi, cel care, după moartea lui Moise în muntele Nebo, a preluat conducerea poporului evreu pe care l-a trecut în pământul Canaanului, după cum îi poruncise Dumnezeu: „Fii tare și curajos, să nu te temi și nici să te spăimântezi, căci Domnul Dumnezeuul tău este cu tine, oriunde vei merge” (Cartea lui Iosua Navi I, 9). Trecerea poporului evreu în pământul făgăduinței s-a făcut prin vadul râului Iordan, malul care astăzi se referă și la locul original al Botezului Domnului.

Wadi Al-Kharrar (Valea Kharrar), aflată în nordul Iordaniei, privește de dincolo de timp istoria locului original al Botezului Domnului, locul unde Ioan boteza. Cu 2000 de ani în urmă, în apele reci ale Iordanului veneau să fie botezați de către Ioan toți aceia care poposeau aici, împovărați de griji și de păcate: „Și erau botezați de către el în râul Iordan, mărturisindu-și păcatele” (Matei III, 6).

Bisericile, grotele, canalele de apă formate de râul Iordan, zona verde, sălbatică ce se află de-a lungul râului, foșnetul apei și al vântului printre trestii alcătuiesc decorul unic, neschimbat al unui eveniment petrecut cu 2000 de ani în urmă, pe când Ioan Botezătorul venise aici din munții Iudeii, de la Even Sapir-Ein Karem. Acest bărbat, despre care evangheliile scriu că „îmbrăcămintea lui era din păr de cămilă și cingătoare de piele de împrejurul mijlocului, iar hrana lui erau lăcuste și miere sălbatică” (Matei III, 4), propovăduia fără odihnă: „Pocăiți-vă că s-a apropiat Împărăția Cerurilor!” (Matei III, 2).

Istoricul Eusebiu de Cezareea în relatările sale despre malurile estice ale Iordanului, amintește despre existența unor construcții bisericești datând din secolul IV, din epoca Sfinților Împărați Constantin și Elena. O peșteră săpată în stâncă, cocoțată deasupra ruinelor unor basilici mărturisește despre viețuirea aici a unor pustnici necunoscuți, dar și a Sfântului Ioan Botezătorul cu ucenicii săi, iar mai târziu, a Sfintei Maria Egipteanca și a Sfintei Cuvioase Parascheva de la Iași. Istoria monahismului răsăritean cu izvoarele în Egiptul secolului al III-lea d. Hr., relatează despre mulți părinți asceți care, plecând din Valea Nilului, porneau spre Ierusalim și Valea Iordanului, luând ca model de viețuire pe însuși Iisus Hristos și Sfântul Ioan Botezătorul, dorind „să păstreze curățenia și sfințenia lăsate lor de apostoli”¹ și să dea lupta „împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh” (Efeseni VI, 12).

Nu poți să treci prin aceste locuri fără să îți amintești de Sfântul Ioan Botezătorul, de „glasul celui ce strigă în pustie: Îndreptați calea Domnului, precum a zis Isaia prorocul” (Ioan I, 23). Sfântul Ioan Botezătorul, despre care Însuși Iisus Hristos a spus că „între cei născuți din femei, nimeni nu este mai mare decât Ioan” (Luca VII, 28), și-a început predicile și propovăduirea venirii lui Mesia, în vremea în care domnea Tiberius, Cezarul Romei și a lui Ponțiu Pilat care era guvernatorul Iudeii. Venind pe malurile Iordanului, Sfântul Ioan le vorbea contemporanilor săi despre pocăință, adevărata cale de întoarcere spre Dumnezeu: „Eu, unul, vă botez cu apă spre pocăință, dar Cel ce vine după mine este mai puternic decât mine; Lui nu sunt vrednic să-i duc încălțăminte; Acesta vă va boteza cu Duh Sfânt și cu foc” (Matei III, 11).

Săpăturile arheologice efectuate în zona sitului de pe malul Iordanului, la locul numit Qasr El Yahud, au scos la lumină mai multe morminte datând din secolele IV-VI d. Hr. În ele s-au găsit oseminte ale unor persoane, femei și bărbați bolnavi de lepră, care ar fi venit la râul Iordan din Etiopia și Egipt, să se vindece, arătând în felul acesta proprietatea curativă a apelor Iordanului².

Istoria creștinismului răsăritean, și în special cea a Orientului Mijlociu, relatează până astăzi importanța locului numit *Betabara* (casa trecerii) sau pe harta de la Madaba din Iordania, numit și *Betania*, *dincolo de Iordan*, căci aici aveau să se împlinească profeții și să se săvârșească minuni, odată cu venirea lui Iisus Hristos în aceste locuri: „În acest timp a venit Iisus din Galileea la Iordan, către Ioan, ca să se boteze de către el. Ioan însă Îl oprea, zicând: Eu am trebuință să fiu botezat de Tine și Tu vii la mine? Și, răspunzând, Iisus a zis către el: Lasă acum, că așa se cuvine nouă să împlinim toată dreptatea. Atunci L-a lăsat. Iar botezându-se Iisus, îndată ce a

¹ Philip Jenkins, *Istoria pierdută a creștinismului*, Baroque Books & Arts, 2018, pp. 112-113.

² *Baptism in the Jordan River, a Renewal of Faith*, Ostrakon, 2011.

ieșit din apă, iată cerurile l s-au deschis și el a văzut Duhul lui Dumnezeu pogorându-se ca un porumbel și venind peste El. Și iată, glas din ceruri zicând: Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit” (Matei III, 13-17).

Astăzi, în secolul XXI, venim pe malul Râului Iordan la Procesiunea Iordanului, care se săvârșește an de an, la data de 18 ianuarie, în Ajunul Bobotezei, după calendarul gregorian. Râul Iordan respiră același aer, oglindește același cer mărturisind permanent despre Botezul Domnului Iisus Hristos și a minunii întoarcerii râului Iordan. Patrimoniu universal UNESCO, adună an de an, zi de zi, mii de călători de pretutindeni, mânăți fie de curiozitate, fie din evlavie. Ajungând cu autocarele în Valea Iordanului la locul numit „Qasr al Yahud” într-o aglomerație de autocare, mașini ale armatei și poliției israeliene, mii de pelerini și zeci de reporteri dotați cu aparate și obiective sofisticate, pregătiți pentru a immortaliza momentul Procesiunii.

Pe malul Iordanului, autoritățile israeliene au construit în ultima vreme un amplasament ingenios alcătuit din piatră și lemn care facilitează coborârea la apa Iordanului, în condiții de siguranță. Căci în trecut, totul se făcea pe lângă rădăcinile răchitelor, iar, în amestecul cu lutul malului, locul devenea periculos.

În secolele de ocupație otomană, vizitarea Locurilor Sfinte se făcea rar și anevoios, însă spre zorii secolului al XIX-lea, mai mulți exploratori și scriitori au trecut și pe la locul Botezului Domnului. Astfel, mai mulți călători europeni au cercetat zona, iar unii dintre ei au lăsat și însemnări despre aceste locuri. Dintre cele mai interesante, o aflăm pe cea a lui William Lynch, care, călătorind în 1848 de-a lungul râului Iordan și până la Marea Moartă, scria:

„Cât de joasă era valea Iordanului... Râul Sfânt! Frumusețea acestui loc este în contrast cu pământul calcinat, uscat, care se află împrejur precum o lebădă în deșert. Am ajuns la Al-Maghdas, locul de scăldătoare al pelerinilor creștini; acest vad al râului a fost consacrat prin tradiție, ca locul prin care israeliții au trecut cu Chivotul Legii și unde binecuvântatul nostru Mântuitor a fost botezat de către Ioan. Primul meu gest a fost ca să intru în apele Iordanului, mulțumind lui Dumnezeu pentru neprețuita favoare de a-mi fi permis să vizitez acest loc. Poate că mai înainte de mine, căci nu departe de aici se află Ierihonul, acolo unde apele izvorăsc și trandafirul pustiului înflorește, mulțimi de vizitatori ai Israelului vor fi trecut...(..) dar, fără îndoială, acolo este Betabara Noului Testament, locul unde Iisus Hristos S-a retras pentru Botez, iar acest loc Îi este dedicat Lui și sărbătorii Botezului”³.

³ *Baptism in the Jordan River. A renewal of Faith*, Israel Nature and Parks Authority, Ostrakon, 2011.

Astăzi, locul este amenajat confortabil, însă puțini sunt aceia care pot atinge apa Iordanului în această zi. După ce își face apariția prin sunetul tobelor africane, al alămurilor și trompetelor, fanfara de muzicanți palestinieni creștini-ortodocși, anunță că Patriarhul Ierusalimului va veni în scurtă vreme, și va săvârși slujba Aghezei Mari, ce are loc în Ajunul Bobotezei. Nu trece mult timp și aerul vibrează, lumea se înghesuie, autoritățile pregătesc sosirea Patriarhului Ierusalimului și a toată Palestina. După slujirea Aghezei Mari, urmează ca Patriarhul să coboare la malul râului și să arunce crucea de trei ori în apele învolburate ale Iordanului. Acest ritual semnifică faptul că Iisus Hristos a intrat cu picioarele în apele Iordanului, sfințindu-l și binecuvântând ca toți cei ce vor fi botezați și stropiți cu apa sfințită să se vindece de bolile trupești și sufletești, să devină „fii ai luminii” (Ioan XII, 36-47)

Clopoțele bisericii Sfântului Ioan Botezătorul de pe malul iordanian răsună îndelung, sfâșiind tăcerea pustiului și amintind tuturor Troparul Botezului Domnului: „În Iordan botezându-te, Tu, Doamne, închinarea Treimii s-au arătat...”.

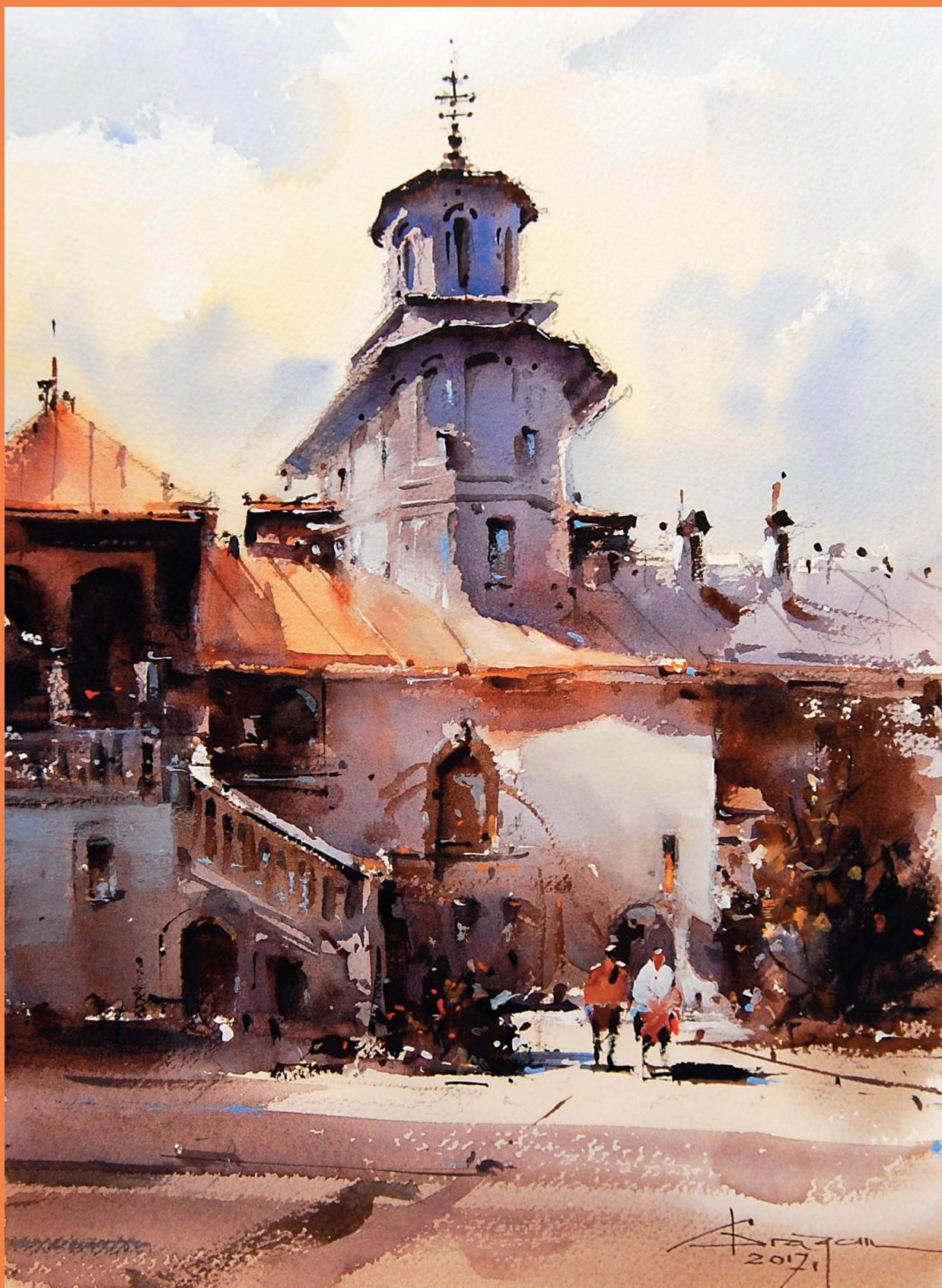
Iordanul se întoarce din drumul său, arătând celor prezenți minunea de la Bobotează sau Sărbătoarea *Epifaniei* (Arătarea). Acest eveniment-minune s-a petrecut cu 2000 de ani în urmă pe aceste pământuri, în acest cot al râului Iordan, numit *Betania de dincolo de Iordan* (*Bethany beyond the Jordan*), pentru a nu fi confundată cu Betania, satul lui Lazăr. Localnicii din vremea Sfântului Ioan Botezătorul numeau acest loc Bethabara (*beit* – casă; *abara* – vad/trecere, lb. ebraică). Și astăzi Râul Iordan se întoarce în această zi a Epifaniei. Pentru câteva clipe sau zile uneori, el curge spre origini, la izvoarele sale din ținutul Galileii, la poalele Muntelui Hermon, în nordul Israelului.

Încă din secolul al V-lea, pe aceste maluri ale Iordanului, martore ale Botezului lui Iisus în „repejunile Iordanului” sunt semnalate obști monahale. În amintirea și întru cinstirea acestor vrednici de pomenire viețuitori și în secolele următoare au existat monahi și monahii care s-au încumetat să înfrunte pustiul, frigul nopților și căldura insuportabilă a deșertului, fiind în deplină solitudine și rugăciune, urmând modelul lui Iisus Hristos care rămăsese 40 de zile în post și rugăciune pe Muntele Ispitirii. Tot astfel au făcut și călugării care se stabiliseră pe Valea Iordanului. La sfârșitul secolului al XIX-lea se aflau în peșterile de pe Valea Iordanului peste 20 de pustnici. În anul 1935 s-a construit Schitul Românesc de la Iordan, având în vecinătate și alte așezăminte monahicești ale grecilor, etiopienilor, siro-iacobiților, armenilor. Între anii 1947–1953, schitul românesc l-a avut egumen pe Sfântul Ioan Iacob care, după câțiva ani, s-a retras la pustie, pe Valea Hozevei, căci „fericită este viața pustnicilor care

se întraripează cu dumnezeiescul dor”. Ruinele vechiului schit românesc „Sfântul Ioan Botezătorul” de pe malul râului Iordan se află la 45 kilometri de Ierusalim, 8 kilometri de cel mai vechi oraș din lume, Ierihon, și la 25 de kilometri de Muntele Nebo din Iordania, locul unde Moise a poposit cu poporul evreu venind din pustia egipteană. Datorită sfințeniei locului, mai mulți pustnici au viețuit aici timp de secole.

După ce a primit Botezul de la Ioan, Iisus Hristos a mers în pustie, patruzeci de zile și patruzeci de nopți (Matei IV, 1-11), pe Muntele Carantania sau Muntele Ispitirii. Acest loc se află în vecinătatea Văii Iordanului, la 3 kilometri distanță, lângă orașul Ierihon.

Din mersul gondolei care urcă și coboară pelerinii pe Muntele Carantania, se poate admira frumusețea primitivă a orașului Ierihon, străjuit la est de munții Iordaniei și de apele Iordanului. Căsuțele joase ale arabilor beduini înecate în verdeață, culturi de citrice și palmieri, muzeul în aer liber păstrător al vestigiilor arheologice ale primei cetăți ierihonite, sunt tot atâtea imagini desprinse parcă dintr-o ilustrată veche, de anticariat. Peste toate, însă, se așterne taina locurilor învăluite în parfumul Orientului Mijlociu menit să ducă peste secole mărturia acestei zile a Epifaniei. Ea este ziua Botezului Domnului, ziua în care se sfințesc și se binecuvintează apele Iordanului, căci Botezul Domnului este Praznicul luminării, curățirii de păcate și a redeșteptării lumii către un nou început, de fiecare dată: „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și-mbrăcat. Aliluia!”.

Interviu realizat
de Pr. Constantin
Olariu

Bucuria și responsabilitatea vieții monahale

Interviu cu Protos. Grigorie Stavarache

***P**ărinte Grigorie, viața monastică, privită ca o slujire profetică, prin practicarea virtuților și împărtășirea de harul dumnezeiesc, împlinește și o importantă latură misionară impusă, în mod aparte, de nevoia de exemple prezente în viața celor care se așază pe cărările mântuirii. Cum privim călăuzirea duhovnicească într-o societate care propune existența unei diversități de „centre” pentru aproape toate palierele de dezvoltare și de existență ale vieții?*

Monahismul a fost dintotdeauna o realitate în viața Bisericii, a fost și a rămas una din formele în care s-a concretizat și s-a manifestat viața Bisericii, el neavând alt ideal decât idealul Bisericii, și nici alte modalități de a ajunge la acest ideal decât modalitățile pe care însăși Biserica l-a avut și le are, iar aceste modalități s-ar concretiza în ceea ce Mântuitorul exprimă în mod concis prin „calea cea strâmtă” (Matei VII, 13-14), dar sigură, cea care nu dă posibilitatea rătăcirilor.

Avem nevoie de exemple pe care să le urmăm și avem nevoie de rugăciune. Dacă Ortodoxia este mărturisitoare de adevăr, atunci are nevoie de „centre de viață creștină”, de învățătură și inspirație care s-o întrețină. Monahismul a fost dintotdeauna puterea nevăzută a Bisericii, iar vremurile noastre desacralizate recheamă chiar acele lucruri pe care doar o viață monahală știe să le ofere: rugăciune, asceză, disciplină, liturghie, slujire, sfințenie.

Prioritatea pe care monahismul o dă slujirii lui Dumnezeu este atragerea atenției, atât în cadrul Bisericii, cât și în întreaga lume, că dacă Sfânta Liturghie și slujirea prin rugăciune nu vor redeveni centrele vieții noastre, lumea nu se va uni și transfigura. Va fi neputincioasă în a-și depăși dezbinările, lipsa de echilibru, goliciunea și pieirea... în ciuda planurilor și sistemelor trufașe care încercă să o îmbunătățească. Încă o dată monahismul ne reamintește că Sfânta Liturghie și slujirea prin rugăciune nu sunt un lucru oarecare în viețile noastre, ci însuși centrul ei, sursa primenirii ei și întreaga ei împlinire.

Avem nevoie de o călăuzire duhovnicească reală, avem nevoie de tot ce are mai bun Biserica să ofere, iar singurul răspuns adevărat la provocarea seculară stă nu în vorbe, ci în fapte.

Mănăstirile sunt locuri de înprospătare duhovnicească, laboratoare de sfințenie și de pregătire pentru Înviere, iar în Ortodoxie este cea mai frumoasă tradiție de simbioză, de conlucrare și de înfrățire între parohie și mănăstire. Parohiile noastre au fost mult influențate de către mănăstiri, iar mănăstirile nu s-au rezumat doar la activitatea lor proprie, ci adesea au săvârșit o activitate pastorală deosebită pentru credincioșii mireni prin felul cum primesc credincioșii în mănăstire, cum îi ajută în necazurile lor și mai ales cum se roagă pentru nevoile vieții lor creștine.

Monahul, prin făgăduință, își închină viața slujirii lui Dumnezeu. Aceasta este porunca Mântuitorului Hristos: de a fi *lumină și sare* a pământului, adică de a fi pildă bună prin viața trăită, atât în mănăstire cât și în afara mănăstirii.

Pentru a fi pildă bună, lumină și sare a pământului, este necesar exercițiul duhovnicesc, totala asumare a vieții ascetice spre împlinirea misiunii monahului, slujirea lui Dumnezeu. Lucrurile se desfășoară însă treptat, începând cu perioada de noviciat, apoi tunderea în monahism... Ce reprezintă pentru monah momentul care temeluiește urcușul său duhovnicesc?

Regula tunderii, un element constitutiv al tradiției, are pentru monahi toate elementele unei Regule, fără să fie regulă ca atare. Ea îl leagă pe monah de loc, de mănăstirea în care acceptă ceremonialul, de obștea cu care se înfrățeste, de starețul care îi devine Părinte și care îi dă și un nume nou, ca la o adevărată naștere, de slujbele bisericii, de cele trei voturi, de uni-forma care o primește piesă cu piesă, cu arătarea simbolului fiecareia, de Rugaciunea lui Iisus, care i se dă odată cu metaniile, și cu învățătura cum să le folosească.

Intrarea în familia monahală e ca un pact care obligă pe toată viața. Nu există aprobarea de ieșire din monahism. Este o asumare totală, iar slujba în sine dezvăluie deopotrivă înălțimile duhovnicești la care tinde monahul să urce spre dobândirea mântuirii sale, dar și asumarea, în deplină libertate, a acestui efort ascetic. Ritualul tunderii e adevărata regulă monahală, aceeași pentru toți. Nu se știe cine e autorul ei. Este o creație

Mănăstirile sunt locuri de înprospătare duhovnicească, laboratoare de sfințenie și de pregătire pentru Înviere, iar în Ortodoxie este cea mai frumoasă tradiție de simbioză, de conlucrare și de înfrățire între parohie și mănăstire. ❧

Ritualul tunderii e adevărata regulă monahală, aceeași pentru toți.

Nu se știe cine e autorul ei. Este o creație de mare profunzime filosofică, de situare în fața vieții, în fața morții și în fața lui Dumnezeu. ❧

de mare profunzime filosofică, de situare în fața vieții, în fața morții și în fața lui Dumnezeu. E ca un răspuns la judecata cea din urmă. E jurământ în fața celui mai mare Judecător. E declarație de conștiință legământ pe viață și pe moarte.

Este o „răstignire” a voii proprii prin asumarea voturilor monahale, spre dobândirea virtuților...

Cele trei virtuți monahale sunt: sărăcia, castitatea și ascultarea. Respectarea voturilor este nivelul de la care monahul pornește spre împlinirea altor virtuți, prin care suntem conduși spre sfințenie.

După cum virtuțile teologale sunt fundamentul și puterea virtuților creștine în general, la fel voturile monahale sunt fundamentul întregii evoluții duhovnicești a monahului. Și aceasta, pentru că monahul este un om consecvent: consecvent Evangheliei în care găsește motivația alegerii acestui fel de viață, consecvent cu răspunsul dat chemării lui Dumnezeu, consecvent cu el însuși, consecvent în respectarea voturilor.

Încălcarea unuia dintre voturile depuse îl va face să decadă, dacă nu formal, cu siguranță moralmente, în fapt, din starea îngerească – starea de har monahal. Va prefera să fie în continuare un însingurat, dar nicidecum nu va mai fi chip îngeresc, nici călugăr (bătrân frumos), stare, calitate și însușire (frumusețea morală) pierdute prin încălcarea voturilor. Numele de monah, respectiv călugăr (bătrân frumos) nu are nimic de-a face cu minciunea, cu impostura sau cariera. Nu există „carieră” de monah, ci vocație consacrată de Biserică. Astfel, respectarea voturilor monahale, nu obsesia lor, stă la baza tuturor celorlalte virtuți care alcătuiesc chipul îngeresc al călugărului.

Nu poți fi ascultător dacă nu ești smerit, după cum nu poți fi cast dacă nu postești, nu-ți păzești simțurile și gândurile, după cum nu poți fi sărac dacă nu-ți disciplinezi memoria și aspirațiile. Nu poți fi virtuos fără răbdare, fără discernământ, fără priveghere și rugăciune...

Virtuțile descoperă urcușul duhovnicesc, dar și împlinirea îndatorilor călugărești. Ce îndatoriri mai ai atunci când ești legat doar de Dumnezeu?

Monahul este și va rămâne pentru totdeauna om de rugăciune, om care caută pe Dumnezeu, om care trăiește în lumina lui Dumnezeu, care se dedică lui Dumnezeu. Îndatoririle călugărești privesc, în primul rând, a iubi pe Dumnezeu din toată inima, ca pe Tatăl, și a te teme de El ca de Domnul. Apoi, a mărturisi această iubire prin îndeplinirea tuturor poruncilor Lui, iar teama prin păzirea de a nu-L mânia. Desigur, este important a face bine întru toate aproapelui, pentru Dumnezeu; a te lepăda de sine

prin tăierea voii tale și supunerea ei voinței lui Dumnezeu și a celor mai mari; a dezrădăcina răul din tine cât și dintr-alții: din tine prin omorârea patimilor, iar din alții prin oprirea lor de la faptele cele rele.

Îndatorire este și a sădi evlavie evanghelică, atât în tine, cât și în alții; în sine, prin ascultarea și citirea cu osârdie a cuvântului lui Dumnezeu, și prin pocăință până la lacrimi – cu cucernica împărtășire a Sfintelor lui Hristos Taine, cât mai des; iar în alții prin pildă bună, sfaturi duhovnicești și osârdnică rugăciune către Dumnezeu.

Este îndatorirea și strădania de a urma sfinților...

Este, într-adevăr, strădania de a imita și a fi la fel ca cei din ceruri, pentru că un călugăr se ostenește să devină ca și Adam înainte de cădere, întocmai ca îngerii. Dar monahismul nu este, în nici un caz, despărțit de viețile oamenilor în general. De fapt, călugării îndeplinesc într-o anumită manieră, profundă și completă, ceea ce se cere tuturor: desăvârșirea la care ne cheamă Hristos.

Mai mult decât atât, prin monahism, Biserica va continua nu numai să trăiască dar și să crească, să se revitalizeze și să se desăvârșească în duhul Evangheliei. Dat fiind acest autentic și viu exemplu de viață jerfelnică și abnegație, cum este mărturisit de obștea monahală, Biserica dispune de un standard real și solid, cu care să măsoare și să-și reorânduiască lucrarea ei.

Monahismul s-a integrat în chip natural în viața creștină, anticipând în forme vizibile, în viața de aici, idealul religios care ar trebui realizat în ziua a opta, încercând un fel de anticipare a vieții eterne în veacul prezent. Din această cauză viața monahală a fost numită de la început „viață îngerească”. Nu este o formă de disperare, de fugă, de evadare sau de abdicare de la viață, ci, dimpotrivă, este o harismă, o vocație liber consimțită sub inspirația Duhului Sfânt. De aceea, nu o resemnare, ci un avânt...

Un avânt care este însoțit, în permanență, de nevoia de căință...

Căința descoperă răspunderea noastră adâncă, și nu numai față de ordinea ființială și morală a existenței, ci și mai viu, direct, personal față de Cineva, față de Dumnezeu Cel viu. Propriu-zis, fundamental răspunderea e totdeauna personală, nu numai față de „ceva”, cât mai ales față de „Cineva”.

Căința este lucrarea virtuoză a sufletului dar și lucrarea harului, pentru că, spunea părintele Galeriu, în lumina harului, a ordinii dumnezeiești, văd, mă recunosc pe mine, ce sunt în ființa mea, în unitatea mea autentică de „chip al lui Dumnezeu în această lume”, și starea la care mă duce păcatul. Harul pune începutul zidirii noastre celei dintâi, ca și al

mântuirii”. Ea ne zidește, ne formează spiritual, după chipul revelator de viață în Duhul Sfânt al lui Hristos. Mistuiți de harul unei sporiri neîncetate, Mântuitorul Hristos este icoana, modelul suprem, infinit al zidirii noastre. Iar nouă ni se cuvine a nu uita nicio clipă că suntem chipul Lui, și meniți la asemanare nesfârșită cu El. Că trebuie să ne însușim prin har în Duhul, icoana, chipul Lui dumnezeiesc.

Însă, căință subiectivă, fără mărturisire, e o sfâșietoare luptă lăuntrică fără capăt, fără lumină, fără rod nu e nici eliberare, nici victorie. Îți dai seama de păcat, dar rămâi cu el înlăuntru, cu chinul lui. Abia decizia mărturisirii păcatelor, semnifică momentul mișcării mele din starea și locul căderii, cum zice psalmistul: „Pacatul meu l-am cunoscut și fărădelegea mea n-am ascuns-o, împotriva mea” (Ps. XXXI, 5). A cunoaște păcatul e începutul luminării; a-l mărturisi e deja „dimineața pocăinței”. A-l cunoaște doar și a nu-l mărturisi, e a-l păstra „împotriva ta”, ca un „țepus”, un „înger al satanei” (II Cor. XII, 7). De aceea și continuă psalmistul: „Mărturisi-voi fărădelegea mea Domnului; și tu ai iertat nelegiuirea păcatului meu” (Ps. XXXI, 6). Și iarăși, cum învață Sfântul Apostolul Pavel: „Cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mântuire” (Rom. X, 10).

Mărturisirea trebuie să pună în lumină, în conștiința penitentului, absurditatea, nonsensul păcatului, față în față cu sensul ziditor al vieții în Hristos. ✠

Ce așază mărturisirea în lumină și ce transformare produce în inima celui care se căiește de păcate?

Mărturisirea trebuie să pună în lumină, în conștiința penitentului, absurditatea, nonsensul păcatului, față în față cu sensul ziditor al vieții în Hristos. Să opereze o transformare, o luminare, o mutație. Păcatul instituie o lume a lui, a plăcerii și devoțiunii față de plăcere din care trebuie să ieșim. De aceea e și necesară pocăința și mărturisirea. La întrebarea: „Oare nu știe Dumnezeu ce am făcut? Ce mai e nevoie să le spun? Dar, nu trebuie să le știu și eu, căci e posibil ca eu să nu le cunosc, să nu le recunosc ca atare, să nu mă cunosc singur: să am o falsă impresie că sunt sănătos, purtând în același timp o veche boală în mine.”

Mărturisirea arăta deodată căința, cunoașterea de sine, hotărârea, făgăduința de a nu mai păcătui, pe care o pecetluiește dezlegarea. E legătura adâncă între căință, mărturisire și dezlegarea dată de duhovnic în numele lui Hristos.

Harul care luminează în căință, har din harul lui Dumnezeu. Păcatul face din mine, dintr-un mădular viu al Bisericii, un element de corupție în sânul ei. Taina Mărturisirii mă reface, ca o piatră vie în edificiul ei, îmi redă sănătatea spiritului spre a sluji.

Puterea de observație, de cunoaștere a stărilor sufletești, a nivelului de caință, a înțelegerii, a deslușirii gândurilor ale penitentului țin de calitatea unui adevărat duhovnic. Cercetarea lui trebuie să meargă la nuanțe. Realist vorbind, noi nu suntem fără păcat, nu-l putem evita total. Hristos singur este fără păcat și Cel ce l-a învins pentru noi, ca și noi să putem dobândi gândul lui Hristos și să facem voia lui Dumnezeu.

În *Pateric*, citim că a întrebat un frate pe un părinte iscusit: „Ce faptă e care dă odihnă, pace? — Fiule, a răspuns bătrânul, fapta cea mai folositoare și mai odihnitoare este aceasta: unirea voii omului cu voia lui Dumnezeu... încât să-ți zici: Doamne, iată de acum înainte unesc toată voia mea cu a Ta, ca de acum înainte să nu se împotrivescă, nici să mai bănuiască voia mea, voii Tale, ci orice va vrea va fi iubit voii Tale, acela va vrea și va iubi voia mea”. A face voia Ziditorului este a te face pe tine întru toate ziditor, lucrător de fapte bune. Acesta este scopul Tainei.

Ne amintim și de Sfântul Ioan Gură de Aur care arată că „în Biserică, oamenii curați dobândesc bucuria, cei supărați liniștea, iar cei mârniți alinarea. În Biserică, cei chinuiți află mângâiere, iar cei obosiți află odihnă. Domnul spune: «Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi!» (Matei XI, 28). Ce se află pe lumea aceasta mai frumos și mai dorit decât aceste cuvinte? Domnul te cheamă în Biserică la un prânz bogat”...

Această chemare nu este doar una a perspectivei eshatologice, căci în viața liturgică primim arvuna vieții veșnice. Însă, în tumultul preocupărilor cotidiene, lipsa prezenței la viața liturgică este justificată de o necesitate în a-L așeza pe Dumnezeu în „inimă”, ceea ce produce reale traume în viața spirituală, prin perspectiva acestor interpretări. Care este darul, bogăția, zestrea spirituală pe care o dobândim, de fapt?

Intrarea în relație personală cu Hristos nu poate avea loc în altă parte decât în câmpul în care este prezent harul unificator și sfințitor al Duhului Sfânt, adică în cultul divin al Bisericii și în special prin Sfintele Taine. Fiecare act liturgic, rugăciune, ritual și cuvânt este o mărturie grăitoare a prezenței lui Hristos ce perihorează întreaga Sfântă Treime, iar noi, cei ce participăm la oficierea acestor lucrări sfințitoare parcurgem împreună cu Hristos același drum prin care a trecut umanitatea Sa. Despre cuprinderea noastră virtuală în actele mântuitoare ale lui Hristos vorbesc imnele noastre bisericești. Astfel, o cântare din slujba Sfintelor Paști spune: „Ieri m-am îngropat împreună cu Tine, Hristoase; astăzi mă ridic împreună cu Tine, Cel ce ai înviat. Răstignitu-m-am ieri împreună cu Tine; Însuși împreună mă premărește Mântuitorule, în împărăția Ta”.

Hristos Dumnezeu este centrul care polarizează pe toți semenii Săi, spre a le comunica (prin Biserică) viața și puterea Sa dumnezeiască, precum și starea de jertfă, de înviere și de slavă prin care a trecut El. Biserica a conștientizat întotdeauna acest adevăr, l-a propovăduit, l-a apărat și l-a format atât în definițiile dogmatice ale sinoadelor, cât și în imnele slujbelor, mai ales în rugăciuni alcătuite sub inspirația Sfântului Duh, pe care Sfinții Părinți le-au inserat în textul liturgic pentru a aprinde în inimile credincioșilor dorința arzătoare de a-L urma pe Hristos. „Te-am părăsit Doamne, să nu mă părăsești – spune Sf. Isaac Sirul. Am ieșit de la Tine, ieși în căutarea mea. Du-mă la pășunea Ta cea duhovnicească. Numără-mă între oile turmei Tale prea alese. Hrănește-mă împreună cu ele din dulceața dumnezeieștilor tale Taine...”.

În general, toate rugăciunile, formulele și actele exterioare care întregesc conținutul manifestărilor cultice din Biserica Ortodoxă au la bază conceptul unirii divinului cu umanul, a descoperirii și a coborârii lui Dumnezeu la om și a înălțării omului prin har la Dumnezeu. Ele nu numai că reprezintă, ci și reproduc acest act. Cel ce a făcut posibilă aceasta legătură teandrică este Iisus Hristos – Dumnezeu – Omul – sacramentul și misterul original, căci Persoana Sa divino-umană este locul unic al unirii lui Dumnezeu cu făptura Sa: omul. El S-a făcut om, pentru ca din trupul Său să extindă mântuirea ca viață dumnezeiască în noi. El a inaugurat un cult nou, spiritual, care îl nobilează și îl sfințește pe om.

Descoperim, așadar, legătura între dogmă și cult ...

Modul de viață al moștenirii Ortodoxiei accentuează comuniunea și valoarea persoanei umane în comuniune, având permanent ca model Sfânta Treime ca „structură a supremei iubiri”. ❧

Unitatea dintre teologie și mistică, dogmă și spiritualitate în Ortodoxie, arată că nu se poate concepe o teologie fără mistică și o dogmă golită de spiritualitate, o dogmă neîntrupată, locul prin excelență de întrupare a dogmei fiind cultul Bisericii. Moștenirea Ortodoxiei

nu este atât o moștenire doctrinară cât moștenirea unui mod de viață. Desigur, acest mod de viață nu este unul individualist sau egocentrist, sau lipsit de doctrină, ci este structurat eclesial-sacramental având un pronunțat caracter personalist și comunitar. Modul de viață al moștenirii Ortodoxiei accentuează comuniunea și valoarea persoanei umane în comuniune, având permanent ca și model Sfânta Treime ca „structură a supremei iubiri”.

Dogma dacă nu se fundamentează pe cult și nu se transformă în doxologie riscă să devină distantă pentru viața oamenilor, rece și de neînțeles. În Ortodoxie, cultul devine doxologie, iar tradiția dogmatică devine tra-

diție cultică, doxologică, accesibilă și prezentă în mod pronunțat la nivelul vieții comunitare și personale a creștinilor. Această relație între dogmă și cult, dogmă și Liturghie evită separația dintre aspectul rațional și conținutul liturgic al dogmelor, în dogmă coexistând armonios atât aspectul rațional, cât și cel mistic. Deși *lex orandi* nu înlocuiește teologia, totuși aspectele doctrinare fundamentale ale Ortodoxiei, înainte de a fi structurate în concepte, au fost experiate în mediul eclesial prin *lex orandi*. Astfel, Liturghia devine prin excelență creuzetul existențial al teologiei, fiind de fapt o teologie întrupată. Reflexia teologică s-a hrănit întotdeauna în Răsărit din tradiția vie a Bisericii, din Liturghia ei care a creat cadrele unei vieți creștine unde se decantau toate învățăturile noi aparute și unde ereziile se sfărâmau tocmai de această viață cultică și eclesială și nu de simple cuvinte sau de un sistem creștin despărțit de experiența Bisericii și în definitiv fără viață. Aceste premise evidențiază faptul că Teologia și Mistica nu sunt în opoziție, nu se exclud, ci sunt complementare în sensul că Teologia este Mistică și Mistica este Teologie. Doctrina Bisericii este deodată Teologie și Mistică și numai printr-o teologie mistică realizăm în mod conștient și real apartenența noastră eclesială.

Teologia și Mistica nu sunt în opoziție, nu se exclud, ci sunt complementare în sensul că Teologia este Mistică și Mistica este Teologie.. ❀

